

*Iratok a görögkeleti román egyház magyar tanulói
hitoktatási nyelvének meghatározása tárgyában*

A

1915 szept. 2

*Mețianu János nagyszzebeni érsek-metropolita levele Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi
miniszterhez a gör. kel. érseki konzisztóriumnak a hitoktatás kizárólagos román nyelvűségét ki-
mondó határozata tárgyában*

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 4:16/20
(Gépelte másolat)

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A hitoktatás nyelvére vonatkozólag Nagyméltóságodnak 1914. évi április hó 25. napján 1797/914. eln. szám alatt és az ezt kiegészítőleg folyó 1915. évi február 25-én 730/915. eln. szám alatt kibocsátott és a hazai görög keleti román egyházunk összes híveire nézve megnyugtató hatást gyakorolt nagybecsű intézkedéseit, ezen metropoliai Consistorium mint az egész egyháztartomány-
nak legfőbb igazgatási közege, teljes örömmel és egy egyhangúlag kifejezett elösmeréssel vette tudomásul.¹

Az ezen nagyfontosságú közérdekű tárgyban a Magas Kormányhoz intézett előző felterjeszté-
seinkben kifejezetten körvonalazott és egyházunk legfőbb közegei egyhangú határozataiban nyilván-
ított illetékességi elvi álláspontunkat ezúttal is fenntartjuk. Ezen illetékességi elvi álláspontunk
következő egyhangú határozatban nyilvánul:

„A metropoliai Consistorium előző határozataival megegyezőleg kijelenti, hogy bármely jellegű
hazai tanintézetekben tanuló görög keleti román egyház kebelébe tartozó növendékek hitoktatási és
vallástan előadási nyelvének elhatározása, a hazai görög keleti román egyháznak kizárólagos joga,
mely egyház hivatva és jogosítva van a hitoktatást ellátni. Az egyháznak ezen joga erejénél fogva
alulírott metropoliai Consistorium újonnan kinyilvánítja, hogy a hazai bármely jellegű tanintézetek-
ben tanuló görög keleti román hitfelekezetű növendékek hitoktatási és vallástan előadási nyelve
csakis az egyház szertartási nyelve, vagyis a román nyelv lehet.”

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletünk őszinte kifejezését. Nagyszzeben, a metropoliai Con-
sistoriumnak 1915. évi szeptember 2-án tartott teljes üléséből. Metianu János s. k. érsek, metropolita.

A hivatalos másolat hitelül:

Heckl Ödön s. k.
elnöki irodaigazgató

[körpecsét]

¹ A hitoktatás nyelvével kapcsolatos intézkedések köréből megemlítendő, hogy Jankovich – Apponyitól eltérően – engedélyezte a magyar állami iskolákban a román tanulók anyanyelven történő hittanoktatását, s ugyancsak engedélyezte azokban az anyanyelv „kiszegítő nyelvként” való használatát az I. és II. osztályban, tantárgyként való tanítását a III–V. osztályokban. Mint az itt közölt iratokból kiténik, nyitott kérdés maradt a román egyház iskoláiba járó nem nagy számú magyar görögkeleti tanuló hitoktatásának nyelve.

B

1915 okt. 12

Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter levele Meşianu nagyszzebeni görögkeleti román érsekhez a görögkeleti vallású magyar tanulók hitoktatásának nyelve tárgyában

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 4:16/21

(Gépelte másolat)

Budapest, 1915. évi október hó 12-én.

Nagyméltóságú Érsek, Metropolita Úr!

Nagyméltóságodnak folyó évi szeptember hó 2-án 199.M. szám alatt kelt iratából mély sajnálattal értesültem arról, hogy a metropoliai konzisztórium arra az álláspontra helyezkedett, hogy „a hazai bármely jellegű tanintézetekben tanuló gör. kel. román hitfelekezetű növendékek hitoktatási és vallástan előadási nyelve *csakis* az egyház szertartási¹ nyelve, vagyis a *román* nyelv lehet”. Ezt a határozatot ugyanis alig lehet másképpen értelmezni, mint úgy, hogy a gör. kel. román egyház kebelébe tartozó magyar nemzetiségű gyermekek is bármely jellegű tanintézetben a vallástant román nyelven lennének kötelesek tanulni.

A m. kir. kormány abból, hogy a magyar állam hivatalos nyelve a magyar, távolról sem vonja le azt a következtetést, hogy Magyarország valamennyi iskolájában az oktatás nyelve kizárólag a magyar lehet. Ezzel szemben a metropoliai konzisztórium Magyarország területén azon az alapon, hogy a gör. kel. román egyház szertartási nyelve a román, a kebelébe tartozó magyarokat rá akarja kényszeríteni a vallástannak román nyelven való tanulására. Úgy vélem, hogy ez a nagy ellentmondás Excellentiád figyelmét elkerülte, mert különben alig járulhatott volna hozzá ahhoz, hogy éppen most, midőn a m. kir. kormány a román nemzetiség iránt gondoskodásának annyi tanújelét adja, a konzisztórium részéről a fenti, nemzetiségi türelmetlenség elvétől áthatott határozat hozassák. Ebben a feltevésben, mielőtt Excellentiád előlidézett átiratát hivatalos tárgyalás alá venném, ezen az úton fordulok Nagyméltóságodhoz és kérem, legyen szíves a fentiek alapján oda hatni, hogy a metropoliai konzisztórium a magyarajkú gyermekek hitoktatása dolgában 1914. évi április hó 24-én 1.797. eln. szám alatt kelt megkeresésem második bekezdésének megfelelő határozatot hozzon.

Fogadja Nagyméltóságod őszinte tiszteletem nyilvánítását, mellyel vagyok

kész híve:

Jankovich s. k.

A hivatalos másolat hitelül:

Heckl Ödön s. k.

elnöki irodaigazgató

[körpecsét]

¹ Az eredetiben itt elírás folytán „szertartású” áll.

C

1915 okt. 12

Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter levele gr. Tisza István miniszterelnökhöz a magyar anyanyelvű görögkeleti vallású tanulók hitoktatási nyelve tárgyában az érsekséggel támadt ellentétek elsimítására tett kísérletéről

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 4:16/22
(Gépelte eredeti irat)

Budapest, 1915. évi október hó 12-én.
Bizalmas!

Igen tisztelt Barátom!

A nagyszombati érsek metropolitától a másolatban mellékelt iratot¹ vettem, amelyben közli azt a határozatot, amelyre folyó évi szeptember hó 11-én 4919/res. M.E. szám alatt kelt becses átirattal is méltóztattál figyelmemet felhívni. Minthogy a konzisztórium határozata aggályos nemzetiségi türelmetlenség jele, mielőtt azt hivatalos tárgyalás alá venném, kísérletet akarok tenni az ügynek sima elintézésére és az érsek álláspontjának teljes tarthatatlanságát egy hozzá intézett magánlevélben igyekeztem kidomborítani. E levél másolatát van szerencsém mellékelten rendelkezésedre bocsátani.²

Kiváló tisztelettel vagyok,

igaz híved:
Jankovich s. k.

D

1915 okt. 21

Mețianu János nagyszombati görögkeleti román érsek-metropolita levele gr. Tisza István miniszterelnökhöz a konzisztóriumnak a vallásoktatás nyelvére vonatkozó elvei és határozatainak fenntartásáról

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 13:30/211/1–2
(Idegen kézírású eredeti levél)

Nagyszombaton, 1915 évi október 21.

Kegyelmes Uram!

A vallásoktatás nyelvére vonatkozólag egyházunk metropoliai Consistoriuma által hozott határozatában kifejezett és a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak általam tudomására juttatott elvi kijelentésére nézve Nagyméltóságodnak f. é. október hó 14-én hozzám intézett nagybecsű bizalmas megkeresésére van szerencsém következőkben válaszolni:

¹ L. A alatt.

² L. B alatt.

Miután a magas kormány ezen közérdekű ügyben kiadott és bölcs intézkedései folytán egyházam közegei által teljes előszeréssel elfogadott újabb rendeletében is, egyházam képviselőjében a magas kormányhoz előzőleg intézett felterjesztésekben körvonalazott, egyháznemzeti Congressusunk által precizírozott és az ott hivatkozott érvényben lévő tételes törvényeink világos intézkedéseivel részletesen megokolt elvi állásponttól eltérő illetékességi álláspontját fenntartja, ezzel szemben a metropoliai Consistorium mint egyházunknak végrehajtó közege nem tarthatta magát illetékesnek az egyház által elfoglalt elvi állásponttól eltérni s azzal ellentétes elvi álláspontot foglalni.

Mint hogy azonban ezen közérdekű ügy az újabb miniszteri rendelettel csak ideiglenes rendezést nyert és hogy ez a kilátásba helyezett iskolai reform törvényjavaslat keretén belől törvényhozásilag lesz véglegesen szabályozható, és mint hogy a gyakorlati életben egyházunk kebelébe tartozó és a román nyelvet nem bíró tanulóknak hitoktatása az illető hitoktatók által, esetről-esetre nyert utasítás szerint magyar nyelven történik, ezen okoknál fogva: ezen formális incidens az állam és egyház között újabb conflictusra nem adhat alapos okot. Ezekből kifolyólag erős a hitem és meggyőződés, hogy az említett incidens Nagyméltóságod által célba vett hazánk állami életének megizmosodására és szilárd alapon leendő fejlődésére irányuló bölcs nemzetiségi politikai elveknek érvényesítésére és mindnyájunk által óhajtott siker elérésére, legkevésbé sem fog bénítólag hatni.

Fogadja Nagyméltóságod nagyrebecsülésem és kiváló tiszteletem őszinte kifejezését,

igaz híve

Metianu János s. k.

érsek-metropolita.

E

1915 nov. 6

A vallás- és közoktatásügyi miniszter levele Mețianu János nagyszabeni görögkeleti román érsek-metropolitához a magyar tanulók magyar nyelvű hitoktatásának biztosítása érdekében

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 13:30/209

(Gépelt levéltervezet)

Budapesten, 1915. november hó 6.

Kegyelmes Uram!

Folyó évi október hó 21-én kelt becses levelében Nagyméltóságod arról méltóztatott értesíteni, hogy a gyakorlati életben a görög keleti román egyház kebelébe tartozó és a román nyelvet nem bíró tanulóknak hitoktatása az illető hitoktatók részéről, esetről-esetre nyert részletes utasítás szerint magyar nyelven történik és Excellentiád hozzá méltóztatott tenni, hogy ekként valláserkölcsi nevelés tekintetében senkinek sem lehet sérelme.

A magyar állam területén a hazai görög keleti román egyház szabadon használja a román nyelvet a templomban és az iskolában, hogy románajkú honfitársaink anyanyelvük gyakorlatában korlátozva ne legyenek. Ez az állapot azonban semmiesetre sem szolgálhat alapul arra, hogy a magyar állam területén magyarajkú gyermekek egyházi szervezet által a vallástannak román nyelven való tanulására kényszeríttessenek, csak azért, mert esetleg románul tudnak.

Midőn Nagyméltóságod figyelmét erre a körülményre tisztelettel és nyomatékosan felhívom, egyben kénytelen vagyok jelezni, hogy a vallásoktatási rendelettel való szembehelyezkedés sajnos következményei abban az esetben is beállanak, hogyha valamelyik hitoktató részéről kísérlet történék arra, hogy románul tudó magyar gyermek románnyelvű vallástanulásra kényszeríttessék.

Megnyugtató azonban, hogy Excellenciád bölcsessége meg fogja találni a módját annak, hogy ez a sajnálatos eset be ne álljon.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

F

1915 nov. 6

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendelettervezete a románlakta vármegyék tanfelügyelőihez a görögkeleti román iskolák magyar tanulói hitoktatásának ellenőrzéséről

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 13:30/207

(Aláíratlan gépelt tervezet)

Budapesten, 1915. november hó 6.

A tanfelügyelői karnak adott azon irányítás további fenntartásával, hogy a nem magyar tanítási nyelvű iskolákkal szemben vexatorius intézkedéseket gondosan kerülni kell, utasítom *Címet*, hogy iskolalátogatásai alkalmával legyen figyelemmel arra, hogy a görög keleti román hitfelekezeti iskolákat látogató magyarajkú gyermekek 1.797/914. eln. számú rendeletnek megfelelően magyar tannyelven élvezik-e a hitoktatást. Tájékoztatom kiemelem, hogy magyarajkú gyermekre nézve magyar nyelven kell a hitoktatásnak történnie, tekintet nélkül arra, tud-e a gyermek magyar anyanyelvén kívül esetleg románul is vagy nem. A gyermek nemzetiségének megállapításánál kizárólag a szülő bementése az irányadó. Az egyházi és iskolai hatóságok pedig a szülő akarata ellenére a gyermek nemzetiségét hivatalból meg nem állapíthatják. *Címnek* is gondosan kerülnie kell, hogy a szülőre nyomást gyakoroljon azért, hogy gyermekét magyar anyanyelvűnek mondja be. Ha azt észlelné, hogy bármely egyházi hatóság vagy lelkész görög keleti román iskolában a magyar gyermeket román nyelvű hittanulásra kényszerítené, akkor a tényállást a fentiek szem előtt tartása mellett állapítsa meg s anélkül, hogy saját hatáskörében intézkednék, az esetről nekem jelen utasításomra való hivatalos haladéktalanul tegyen jelentést.

G

1915 nov. 6

*Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter levele gr. Tisza Istvánhoz
a magyar anyanyelvű görögkeleti vallású tanulók magyar nyelvű hitoktatása tárgyában*

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 13:30/208

(Gévelt eredeti irat)

Budapesten, 1915. november hó 6.

Igen tisztelt Barátom!

A görög keleti román egyház iskoláiban a hitoktatás nyelve ügyében f. évi november hó 4-én kelt becses leveledre¹ válaszolva sietek becses tudomásodra hozni, hogy a Részéről Metianuhoz intézendő levélhez nem lehet semmi észrevételem. A magam részéről a ./ alatt szintén tervezetben idezárt levelet óhajtom a Te iratod szellemében az érsekhez intézni,² és egyúttal a tervezetben ugyancsak csatolt bizalmas utasítást küldeném a románlakta vármegyék tanfelügyelőihez³ annak ellenőrzése végett, hogy az érsek óhajunknak eleget tesz-e? Az utasítás szövegezésénél ügyeltem arra, hogy a tanfelügyelők azt ne fogják fel jeladásnak a román iskolákkal szemben korábban követett ridegebb eljárás újrafelvételére. Mihelyt becses értesítéset veszem, hogy tervezeteim ellen nincs észrevételed, azokat kibocsátom, és a középiskolákra nézve is analóg bizalmas utasításokat adok ki.

Kiváló tisztelettel

igaz híved
Jankovich s. k.

¹ E levél nem maradt fenn az iratok között.

² L. E alatt.

³ L. F alatt.

H

1915 nov. 9

Gr. Tisza István miniszterelnök levele Mețianu János nagyszombati görögkeleti román érsek-metropolitához a magyar tanulók magyar nyelvű hittanításának biztosítása érdekében

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 13:30/210

(Gépelte másodpéldány)

Budapest, 1915. november 9.¹

Kegyelmes Uram!

Október 21-én kelt nagybecsű sorai birtokában van szerencsém Nagyméltóságodat értesíteni, hogy a kormány kerülni kívánja az elvi diskussiókat, s éppen ezért nem köti magát ahhoz, hogy a metropoliai konsistoriumnak valóban sajnálatos határozata egy új elvi határozattal reparáltassék.

De annál szigorúbban követeli meg, hogy a magyar gör. kel. román egyházhoz tartozó magyar anyanyelvű gyermekek vallási oktatása magyarul történjék, akár tudnak románul, akár nem, és kénytelen lesz a legnagyobb szigorral eljárni az olyan lelkésszel vagy vallásitanítóval szemben, aki megszegi a kiadott rendeletnek idevágó rendelkezéseit.

Nagyméltóságod hazafiúi bölcsességétől és tapintatától várom, hogy megfelelő módon gondoskodni fog, miszerint a törvényes rendelet elleni engedetlenségnek ilyen sajnálatos esetei elő ne forduljanak.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte kifejezését.

75

Iratok a Bécsbe érkezett magyar és horvát „hódoló kormányküldöttségek” fogadtatásáról

A

1915 szept. 3

Gr. Stürgkh Károly osztrák, gr. Tisza István magyar miniszterelnök és br. Skerlecz Iván horvát-szlavon bán beszéde az uralkodói kihallgatásra Bécsbe érkezett „hódoló küldöttségek” tiszteletére a bécsi Wiener Konzerthausban adott fogadáson¹

Ma délután három órakor a Wiener Konzerthaus vendéglői helyiségében a vendégek tiszteletére együttes ebéd volt, amelyen a hódoló küldöttség tagjai, a magyar és osztrák és közös miniszterek, *Weisskirchner* polgármester az alpolgármesterekkel és a községtanács tagjaival, *Bárczy* polgármester és számos előkelőség vett részt. A harmadik fogásnál *Tisza* miniszterelnök szólalt fel és a következőket mondotta magyar nyelven:

¹ A keletkezésben a nap utólag kézzel hozzáírva.

¹ A közlemény címe (alcímei) és lelőhelye: *Lakoma*. – Glattfelder püspök beszéde – Stürgkh gróf beszéde – Tisza István gróf beszéde – Skerlecz Iván báró beszéde stb. – Budapesti Hírlap 1915. szept. 3; 245. sz. 6. l.

– Mai első pohárköszöntőnk szóljon imádvá szeretett királyunknak, akinek ma hódolatunkat bemutattuk. Ő felségét nemzeti büszkeségére és öröme a Mindenható sokáig éltesse. (Szünni nem akaró taps és felkiáltások: Éljen a király!)

Glattfelder püspök beszéde

Ezután *Glattfelder* Gyula csanádi püspök pohárköszöntője következett. A többi közt ezt mondotta:

A háború azt tanítja, hogy a testvérek nyújtsák egymásnak kezüket és a háború teszi lehetővé, hogy a testvérek megismerjék egymást. Most láttuk mi, magyarországi küldöttek, hogy igazsággá vált, amiért annyit viszálykodtak és amiért annyian áldozták föl életüket, hogy egy apának gyermekei egy célra törekednek, és hogy egy apa gyermekeinek egy nagy kívánságuk van. Ez a háború sok tanu[]ságot hozott, mindenekelőtt azt, hogy mindazok, akik egymás mellett állanak, ne egymás ellen harcoljanak, hanem kéz-kézben tartva királyért és hazáért, az igazságért és a jövőért lelkük egész odaadásával küzdjenek. Ausztriát és Magyarországot ez a háború fölébresztette, és emlékezetükbe véste, hogy szép és magasztos jövő várakozik a népekre, ha erők teljes kifejtésével teljesítik azt, amire emberek és népek képesek. A szónok Ausztria éltetésével fejezte be beszédét, amelyet nagy lelkesedéssel fogadtak.

Stürgkh gróf beszéde

Most *Stürgkh* Károly gróf osztrák miniszterelnök emelkedett szólásra.

A méltóságos és főtisztelendő püspök úr, úgymond, rólunk osztrákokról oly szívbe markoló módon emlékezett meg, hogy indíttatva érzem magamat, hogy államterületünk nevében szívem mélyéből a legmelegebb köszönetemet fejezzem ki azokért az érzésekért, amelyeket magyarországi igen tisztelt barátaink nevében itt kifejezésre juttatott. A minket szerencsétlőtő bécsi tartózkodásuk áldásos gyümölcsöket érlelt meggyőződésem szerint mindkét állam számára az innen és túlra való hangulatok fejlődése tekintetében. Mi ezt az ünnepies órát nem felejtjük el, és teljességgel meg vagyunk győződve arról, hogy ha ez az óra túl gyorsan elsiet is tőlünk, az a benyomás, amelyet önök szívünkben hátrahagynak, nem fog elsuhanni. Amikor ezt a meggyőződésem kifejezem, a következőkkel óhajtom megerősíteni: Nem az itt elmondott beszédek, *nem az egymás iránt való jó érzések biztosítékai az áldásos jövőnek, hanem sokkal inkább köt össze és tapaszt össze bennünket testvéreinknek és fiainknak vére, amely közösen omlott a csatatereken.* (Élénk helyeslés és éljenzés.) És ezt a ragasztékot a jövőben nem lehet leválasztani. És ha mélyen tisztelt barátom, ő nagyméltósága a magyar királyi miniszterelnök tegnap teljes joggal azt az intelmet intézte hozzánk, hogy ezeket az érzéseket és az abból vont következtetéseket a háború idejéből a béke korszakába át kell vinnünk és a két állam között való alaptörvényé tennünk, akkor ez irányban teljesen csatlakozhatom *Tisza grófhhoz*. Mint a legtöbb más dologban, akkor ebben a pontban is közte és köztem teljes harmónia és egyértelműség uralkodik. Legyen nekem megadva, hogy *a magyar királyság hivatott tényezőivel karöltve ily értelemben ugyanannyi meggyőződéssel és ugyanolyan nyomatékkal tovább dolgozhasam a kormány nevében, amit eddig is cselekedtem.* Búcsúüdvözlésemet oly formában akarom kifejezni, hogy a magyar királyságbeli tisztelt vendégeim egészségére és a magyar kormány képviselőinek *Tisza István gróffal az élen egészségére emelem poharamat és azt kiáltom, hogy éljenek.*

Tisza István gróf beszéde

Lelkes éljen- és hoch-kiáltások kísérték *Stürgkh* gróf beszédét, amelyre *Tisza* István gróf miniszterelnök válaszolt. Magyar nyelven kezdte beszédét, majd engedelmet kért, hogy olyan nyelvet használjon, amelyet valamennyi jelenlevő megért, mire így folytatta:

A mai nap számos fölemelő és örömet keltő mozzanata között van egy olyan mozzanat is, amely a legmegörvendeztetőbb gondolatokat és érzelmeket kelti bennem, és ez az a körülmény, hogy *Bécsbe való hódoló felvonulásunkhoz horvát-szlavonországi* testvéreink is csatlakoztak. (Éljénzés.)

Egész politikai pályámon, mindjárt kezdetétől fogva a legnagyobb súlyt helyeztem [a] *Magyarország és Horvát-Szlavonország között való igazi bizalomra, testvéri együttélésükre és együttaladásukra*. A magyar politikai bonyodalmak és zavarok zavaróan hatottak erre az egész horvát kérdésre. Rendkívül nagy öröömre szolgál, hogy hivatalos működésemnek mindjárt első hónapjaiban megtehettem arra vonatkozóan az első lépést, hogy a régi szeretet és bizalom meglazult fonálát megszilárdítsam. E fáradozásoknak teljes sikerét e háború mutatta meg.

A múltban fölmerült zavaró mozzanatok, Magyarország és Horvát-Szlavonország viszonyát illúziók, fantazmagóriák, téveszmék és jelszavak megzavarhatták. Fájdalommal telt szívvel láttam, hogy Horvát-Szlavonország főleg intelligens lakosságának egy része e téveszméknek kezdett hódolni, amelyek közös veszedelmet jelentenek valamennyiünkre.

Azt hiszem, uraim – és erre vonatkozóan is világosságot teremtett a háború –, kitűnt, hogy ezek a jelszavak, az úgynevezett nemzeti eszmények olyan utakra visznek, amelyek ellen éppen az egész horvát népnek hazafias érzülete jogos haraggal és jogos fölháborodással állást foglalt, mihelyt e törekvéseknek igaz karaktere láthatóvá lett.

Az egész horvát népnek e felfogásával szenvedelmes állásfoglalásában és fölháborodásában rejlik a legszebb remény a jövőre. Ha valaki e háború előtt nem lett volna tisztában velem, *e háború tapasztalatai megmutatták ez általános, nagy délszláv jelszavaknak igazi karakterét*. Horvát-szlavonországi testvéreink számára, ha igazi nemzeti eszméiket el akarják érni, ha a horvát nemzeti egyéniséget érvényesíteni akarják, amihez teljes joguk van és amit érvényesítenek és fognak is érvényesíteni, *csak egyetlen helyes alap van, a történelmi jog és a tényleges fejlődés alapja*.

A horvát nép legyen abban a helyzetben, hogy kulturális, gazdasági és nemzeti továbbfejlődésének útján haladhasson *ezen az adott alapon*. A véráztatta csatatereken összetalálkoztunk, vállvetve küzdöttünk az igaz eszményekért, amelyekért úgy az egyesek, mint a népek örömet ontják vérüket. *Ez eszmények az uralkodóhoz való hűség és a haza szeretete. Ezen az alapon továbbra is együtt működhetünk a közös jóra és a horvát nép sajátosságainak eredményes kifejlesztésében*. (Éljénk helyeslés.)

Azt hiszem, és erről határozottan biztosíthatom horvát-szlavonországi testvéreinket, hogy *nálunk e háború tapasztalatai új életre keltették a horvát néphez való régi szeretetünket és régi bizalmunkat*. Divatját múlta az, hogy bizalommal viseltessünk valaki iránt. Régi, avult fogalomnak tartották a bizalmat, és sok, magát modernnek tartó ember ajkára mosolyt csalt, ha valaki bizalomról beszélt. Azt hiszem azonban, uraim, hogy *a háború e tekintetben is új tanulságot hozott*. Nem akarom mondani, hogy ez a háború minden bizalmat megokoltta tett. Az a bizalom azonban, amelyet horvátországi és szlavonországi testvéreink iránt tanúsítottunk, *teljes értékűnek mutatkozott*, és azt hiszem, hogy a bizalom utánzásra készített, azt hiszem, hogy aki iránt bizalommal viseltettünk, abban mi is bizalmat ébresztünk (Éljénk éljen- és bravókiáltások), s remélem, hogy *az a testvéri kéz, amelyet horvátországi és szlavóniai testvéreink felé nyújtunk, náluk barátságos fogadásra talál, s ugyanazzal a testvéri szeretettel és bizalommal fogadják*. És akkor mindnyájunkra nézve szebb és jobb jövő következhetik, mely a történelmi jogon, Horvát-Szlavonország törvényesen *biztosított autonómiáján és azon a törekvésen alapszik, hogy Horvát-Szlavonország gazdasági fejlődését minden tekintetben előmozdítsuk*.

Poharamat ürítem Horvátország üdvére, ürítem arra, hogy az az igaz testvéries érzés, mely bennünket évszázadokon át sok veszedelmen átsegített, új életre ébred a magyar és a horvát-szlavon nép javára. Horvát- és Szlavonország éljen sokáig!

Skerlecz báró beszéde

Viharos éljen-, zsvi- és hoch-kiáltások zúgtak föl a miniszterelnök szavaira, amelyekre Skerlecz Iván báró horvát bán felelt. Mindenekelőtt köszönetet mondott Tisza grófnak azért a mély meggyőződésért, amely szavait áthatotta, majd így folytatta:

– A mai ünnepség jelzőkő Ausztria és Horvátország viszonyában is. A horvát küldöttség tagjai boldogak, amiért oly megtisztelően említik a horvát harcosok teljesítményeit a háborúban. A mai ünnepségekben azok az elvek ülnek diadalukat, amelyeket *unionizmus* neve alatt ismerünk. Ennek értéke az, hogy *Magyarország és Horvát-Szlavonország egy közösséget alkotnak, amelyben Horvátország külön politikai egyéniséggel és közjogi állással bír*. Meg kell emlékezni arról a férfúról, akit főérdem illet meg a mai ünnepségek létesülésében. Egyetlen magyar miniszterelnök sem törődött oly sok melegséggel és szeretettel a horvát ügyekkel, mint Tisza István gróf. Poharamat a magyar nemzet nagyságára és dicsőségére, egyidejűen Tisza István gróf, a magyar nemzet jelenlegi vezérére ürítem. A bán beszédét szintén élénk tetszéssel fogadták.

A többi felköszöntő'

Várady Árpád kalocsai érsek dicsőséges hadseregünket éltette.

Zichy József gróf az 1867-iki kiegyezés megteremtőiről beszélt.

Roszner Ervin báró, őfelsége személye körüli miniszter Weisskirchnernek, Bécs polgármesterének egészségére ürítette poharát.

Weisskirchner polgármester válaszában kijelentette, hogy az a szellem, amely itt a két legutóbbi napon megnyilvánult, *a népcsaták szelleme volt*. Hogy ez a szellem továbbra is szívünkben lakozzék, hogy az összetartozóság szelleme, az egység szelleme, amely cél gyanánt Ausztria és Magyarország hatalmát és erejét rejti magában, erre kérjük az Istent.

A beszéd után a küldöttség tagjai még egy ideig társalogva asztal mellett időztek, majd búcsút vettek az osztrák vendéglátóktól és a pályaudvarra hajtottak. A tömeg lelkes ovációt rendezett az elutazó vendégeknek.

A visszautazás

A magyar kormány és a küldöttség tagjainak nagy része ma este a különvonatokon tért vissza Budapestre. Tisza István gróf miniszterelnök 7 óra 20 perckor utazott Királyhidán át Budapestre. Roszner Ervin báró, őfelsége személye körüli miniszter holnap tér vissza Budapestre. A küldöttségek tagjainak másik része hajón utazott el Bécsből.

B

1915 szept. 3

A bécsi és a zágrábi sajtó visszhangja az uralkodói kihallgatásra Bécsbe érkezett „hódoló küldöttségek” fogadása alkalmából¹

A bécsi esti lapok úgyszólván valamennyien ma nagyobb formátumban jelentek meg és sok hasábos lelkes tudósításban számolnak be a mai nap eseményeiről.

A Neue Freie Presse közli Tisza István gróf miniszterelnöknek a lap munkatársa előtt tett következő nyilatkozatát: A munka tömegében csak néhány szóval szívből szakadó örömmel adok kifejezést a szép fogadtatásért, amelyben részesítettek bennünket. A közös harcok, szenvedések, veszélyek, hőstettek és sikerek eseménydús esztendeje nem múlt el nyomtalanul fölöttünk. Hű bajtársi egységben tovább folytatjuk a győzelmes harcot. Lelkileg egymáshoz közelebb kerülve, testvéri egységben lépünk közösen a békés fejlődés útjára.

A N. Fr. Presse azután ezt mondja: A háború során a hadsereg és ugyanígy a monarchiának a pragmatika szankcióra alapított egysége is megnyilvánult. Az uralkodó joggal mondhatta, hogy ebben leli élete legnagyobb örömét és ehhez a történelem még azt is hozzá fogja tenni, hogy ez az uralkodó korszakának egyik legnagyobb alkotása. A monarchia fönnáll! A háború tapasztalatai után az egész világ tudni fogja, amit azelőtt csak mi tudtunk. Ha ez a fogadás, ez a hódolás és az uralkodó beszéde egy újabb kiegyezési időszak hangulatos bevezetése volna, akkor Ausztria bizonyára örvendene, ha az ebben az irányban végzendő munka abban a szellemben végeztetnék, amelyet az uralkodó szavai és a mai nap ünnepei juttattak kifejezésre.

A N. Wiener Abendblatt a magyar miniszterelnök beszédét újabb szónoki mesterműnek mondja, amelyből a politikai bölcsesség egyetlen indító oka sem hiányzik, és amely minden emberien érző szívet megkap. Ha sikerül, teljesítve Tisza István gróf mai fogadalmát, maradandónak tenni azokat az érzelmeket, amelyekből a fogadalom folyt, akkor a mai nap az osztrák és magyar monarchia virágzása korszakának egyik jelzőköve.

A bécsi polgármester cikke

Weisskirchner Rikárd dr., Bécs város polgármestere a Neues Wiener Tagblatt holnapi, pénteki lapja számára a következő cikket írta:

A magyar szent korona országai nagytekintélyű küldöttsége érkezett Bécsbe, hogy rendíthetetlen hűséggel és odaadó hódolattal járuljon királya elé.

Bécs utcáin Magyarország és Horvátország zászlói lengenek, hogy tanúságot tegyenek az ünnepi örömről, mely a bécsi nép szívét eltölti.

Amikor Bárczy polgármester és én ma a Mariahilferstrassén áthajtottunk, fiatalok és öregek, asszonyok és férfiak állottak ott, hogy a régi habsburgi birodalom két fővárosának polgármestereit üdvözöljék, és a gyermeksereg piros-fehér-zöld zászlócskákkal integetett. Egy szíves fogadtatás pompás képe volt ez.

Városunkban, ama kerítés előtt, mely az osztrák és magyar csapatok győzelmes tábornagyának, Frigyes királyi herceg[nek] palotáját körülveszi, szobrok állanak, melyek a Dunát és azokat a folyókat jelképezik, melyek abba Ausztriában és Magyarországon beömlenek. Az osztrák Inntól, a magyar Tiszától és a többi folyóktól kapja az öreg történelmi folyam erejét, és ugyanígy jelképezi az a hadsereg, amely zseniális vezetője alatt példátlan győzelmeket aratott, az egyesült néperőt, Ausztria és

¹ A közlemény címe (alcímei) és lelohelye: *A mai nap jelentősége* – A bécsi sajtó – A bécsi polgármester cikke – Zágráb lelkesedése. – Budapesti Hírlap 1915. szept. 3; 245. sz. 6–7. l.

Magyarország egységes erejét. Amit a harcmezőn közös küzdelemben kivívtunk, az vezéreljen át bennünket a békeidőbe is, az osztrák és magyar monarchia el nem múló erejébe, népeinek szellemi erejébe, egy nagy egységes gazdasági terület szükségességébe vetett hitünk, melyen valamennyi erő érvényesülhet, és közös munkával és közös törekvéssel a közjót biztosítja.

A magyar hódoló küldöttség egy István-napon érkezik Bécsbe, és ez a nap Magyarország első királyára emlékeztet, aki az országot egyesítette és fölvirágoztatta. Gizella bajor hercegnővel való házassága a szimbóluma annak, hogy magyarok és németek együtt Közép-Európában azt a jelentékeny hatalmat képviselik, amelynek erején és szilárdságán az ellenségek leggyűlölködőbb és legdühöngőbb támadásai is összetörnek.

Adja az Ég, hogy a holnapi nap, amelyen a magyar szent korona országaiból idesereglett kedves vendégeink királyunknak a schönbrunni kastélyban hódolatukat fogják bemutatni, és akiket aztán a bécsi polgárság házában Bécs polgármestere és a bécsi képviselőtestület ünnepiesen fognak üdvözölni, történelmileg emlékezetes nap maradjon örök időkre.

Áldja az Ég, hogy a testvéri üdvözet, amelyben a bécsiek Magyarország és Horvátország küldötteit részesítik, messze időkre kihasson, a korábbi idők félreértéseit túlzengje, és Magyarország és Ausztria pragmatikai szövetségét egyre jobban megszilárdítsa, az egész monarchia becsületére és tekintélyére, valamennyi népe javára és üdvére.

Weisskirchner Rikárd dr.
Bécs város polgármestere.

Zágráb lelkesedése

Zágráb, szeptember 2.

(Saját tudósítónktól.) Horvátország fővárosának lakossága nagy érdeklődéssel várta a bécsi események híreit, s ezért egy-két lap különkiadásban közölte a miniszterelnök beszédét, az uralkodó válaszáat s Skerlec Iván báró bán hódoló nyilatkozatát. Mindezek rendkívüli mély hatással voltak a horvátságra, s e hatás a város képének szokatlan mozgalmasságában is megnyilatkozott. A horvát sajtó már az ünnepi előkészületek híreivel is részletesen foglalkozott, s még a közjogi ellenzék[i] párt lapjai is meglepéssel ösmerték el, hogy a hivatalos program teljes szabadsággal tartja szem előtt Magyarországnak és Horvát-Szlavonországnak közjogi helyzetét. A „Hrvatski Pokret”, az unionista többségi párt orgánuma azt az eszmét pendíti meg, hogy Budapest és Zágráb vezetői, akik most idegen helyen, az osztrák fővárosban megösmertek, a jövőben a közvetlen érintkezés módját is meg fogják találni, s béke idején tovább fejlesztik azt a szoros kapcsolatot, amelyet most a harci lelkesedés szilárdított meg a magyarság és a horvátság között.

A *Hrvatska*, a jogpárt lapja a többi közt ezeket írja: A bécsi hódoló küldöttségnek nagy jelentősége van az egész világ előtt. A mi királyunk ellenségei a mi ellenségeink is. A dicső magyar nemzet képviselőivel lépünk a trón elé, és ezzel kifejezést adunk annak, hogy mi és a magyarok engesztelhetetlen ellenségei vagyunk monarchiánk minden ellenlábásának, s mindig készen állunk arra, hogy minden áldozatot meghozzunk királyunkért. Ennek meg kell teremnie a maga gyümölcsét, *és pedig a mi népünk törvényes és jogos törekvéseinek jobb fölfogása tekintetében is*. A királyunk iránt való szeretet, a szükségesség tudatában szívesen és lelkesedéssel hozott *áldozat, amelyet a monarchiáért hozunk*, kell, hogy becsületes megértésre segítsen bennünket.

A *Jutarnji List* a következőket írja: Magyarország és Horvátország zárt sorokban, egymás oldalán testvéri egyetértésben és lelkesedéstől áthatott alattvalói hűséggel lép a legfelső trón elé, hogy e mozgalmas háborús időben tanújelét adja annak a közösségnek, mely a pragmatika szankció nagy műve által a trón és a haza közös, kölcsönös védelmére összeköt bennünket. *Fölbonthatatlan az egyetértésnek ez a köteleke, és* miként a két nép fiai zárt sorokban küzdenek a harctereken, úgy zárt

egységben állnak királyunk trónja elé is, hogy az egész világ előtt és különösen azok előtt, akik állítólagos viszályunkon örvendeztek, megmutassák, hogy mindnyájan egyetértünk, hogy egységesen akarunk, szilárd elszántsággal, *közösen harcolni, közösen meghalni, közösen győzni.*

A független *Agramer Tagblatt* írja: A horvátok a magyarokkal és a monarchia népeivel vállvetve harcolnak, és épp ily egyetértésben jelennek meg a trón előtt közös érzelmeik nyilvánítására. Ezek az érzelmeik szorosan egybefűzik őket a pragmatika szankció értelmében, és megkönnyítik az ősz uralkodónak, hogy a monarchia súlyos föladatát ebben a háborúban szerencsésen és áldásosán megoldja. Ezért a horvát küldötteket schönbrunni hódoló föl vonulásukra az egész horvát nép őszinte és szíves óhajtásai kísérik.

76

*Iratok a délszláv emigráció politikai propagandájáról és a Jugoszláv Bizottság tevékenységéről
a központi hatalmaknak Szerbia elleni újabb hadjárata előtt és alatt¹*

A

1915 szept. 15

*A párizsi „La Nation Tchèque” emigráns politikai közlöny cikke
az egyesült államokbeli délszlávok monarchiaellenes állásfoglalásáról²*

A délszlávok nagy számban vándorolnak ki az Egyesült Államokba, az amerikai délszláv kolónia közel félmillió lelket számlál. Ezek általában egyszerű munkásemberek, akiket a kedvezőtlen gazdasági viszonyok űztek el falujukból. Nagyon szegények és iskolázatlanok, új környezetbe kerültek, mégsem felejtik el az „óházát”, és kapcsolatba jutva az amerikai demokráciával, egyre inkább tudatára ébrednek, mit jelent a függetlenség egy nemzet számára. Horvát lapok, mint a seattle-i *Slobodna Tribuna* és a San Francisco-i *Jadran*, már jóval a nagy európai válság előtt az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlását és az összes szerbnek, horvátnak és szlovénnek független délszláv államban való egyesülését hirdették. A Khuen-Héderváry bán elleni 1903-as horvát lázongás idején az újlívilgbeli kivándoroltak segílyt küldtek az üldözött hazafiak családjának, és anyagilag támogatták az osztrákellenes propagandát.

Egy újságíróvá és jeles költővé vált egykori szerb munkás, Proka Jovkić Oaklandben jelentette meg 1908-ban első verseit a „magasztos délszláv ideálról, melynek kultusza biztosítja felszabadu-

¹ A Jugoszláv Bizottságban Supilo 1915. jún. 5-i kiválása tovább mélyítette a belső ellentmondásokat. Ezek oka részben az olaszok dalmáciai igényeivel szembeni kiállás kérdése, másrészt az 1915 elején Odesszában életre hívott első önkéntes szerb divíziónak a hivatalos Szerbia részéről való ellenséges megítélése volt. Ez utóbbi egyszersmind az angol diplomácia közvetítésének átmeneti kudarcát is jelentette. A közvetítő szerepre R. W. Seton-Watsonot választották ki, aki 1915 januárjában Nišben magával Sándor régenssel is tárgyalt, s ígéretet kapott tőle a szerb kormány és az ausztria-magyarországi délszláv emigrációt összefogó Jugoszláv Bizottság közti kapcsolatok megjavítására. – A bizottság főirodája Londonban működött. A sajtópropaganda területén rendkívül aktív tevékenységet fejtett ki a bizottság párizsi irodája, Hinko Hinkovićnak, a bizottság alelnökének vezetésével. Ezenkívül irodát tartottak fenn Genfben, Pétervárott és Washingtonban. A Bizottság működését dél-amerikai és egyesült államokbeli délszláv egyesületek finanszírozták. Az eltérő orosz és angol délszlávpolitika, illetve a központi hatalmak átmeneti balkáni diplomáciai sikerei nyomán Szerbia 1915 őszen kritikus helyzetbe került. Ekkor mutatkozott meg az antanthatalmak fővárosaiban saját irodákkal, folyóiratokkal és magas összeköttetésekkel rendelkező Jugoszláv Bizottság jelentősége Szerbia ellenállása szempontjából is.

² A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Les Yougoslaves aux États-Unis* – Az egyesült államokbeli délszlávok. – *La Nation Tchèque* 1915. szept. 15; 10. sz. 161–162. l.

lásunkat”. Azután visszatért Szerbiába, hogy közreműködjék a nemzeti felemelkedés nagy művében, egészen addig a napig, amikor az osztrák invázió során a halál leterítette.

Egy másik munkás, aki iránt még az őt elítélni köteles bírák sem tudták elrejteni rokonszenvüket, visszatért Horvátországba, és 1913. augusztus 18-án rálőtt a királyi biztosra; – a *Reichspost*³ akkor azzal gyanúsította meg a nagy Köztársaságban⁴ működő horvát egyesületeket, hogy pénzadományokkal támogatják a dalmáciai nacionalista mozgalmat. – Nyomban egy sereg osztrák-magyar ügynököt küldtek a tengerentúlra, hogy szemmel tartsák az amerikai szerb-horvátokat, és meghasonlást, zavart keltsenek soraikban.

Ausztria-Magyarország Szerbia elleni bűnös manőverei, melyek elkerülhetetlenné tették az európai háborút, igen élénk felháborodást váltottak ki az Egyesült Államok délszláv köreiből. A horvát és szlovén kivándoroltak már az ellenségeskedések kezdetén gyűjtést indítottak a szerb Vöröskereszt javára, és bizottságot alakítottak a szerb hadseregbe való toborzásra. Az amerikai szláv hírlapok „Horvátország nevében” hadat üzentek a dunai monarchiának.

1915 elején F. Potočnjak⁵ az Egyesült Államokba ment, hogy felvegye a kapcsolatot a szerb, horvát és szlovén egyesületekkel, és összehangolja tevékenységüket a londoni Jugoszláv Bizottsággal. Az Atlanti-óceán két partján élő délszlávok közötti nézetazonosságot ünnepélyesen proklamálták a március 10–11-én Chicagóban lezajlott kongresszuson. Az osztrák-magyar állampolgárságú délszlávok képviselői itt kinyilvánították nemzetük egységét, azt az akaratukat, hogy egyesüljenek szerbiai és montenegrói testvéreikkel, valamint azt a meggyőződésüket, hogy a szövetséges hadseregek rövidesen felszabadítják őket. A megszavazott határozatokat röpiratokban és újságokban tették közzé, így többek között a pittsburgh-i *Hrvatski Glasnik*ban, a New York-i *Hrvatski Svijet*ben és a chicagói *Hrvatska Zastava*ban, melyek e határozatokat elterjesztették a szláv eredetű népesség körében.

Ám az amerikai osztrák konzulok dr. Dumba⁶ irányításával igyekeztek egyenetlenséget és gyanakvást szítani a délszlávok között. Így történt, hogy a pittsburgh-i császári és királyi konzul minden lehetséges eszközzel megkísérelte megakadályozni a *Hrvatska Narodna Zajednica* (Horvát Nemzeti Egyesület) vezetőségének újraválasztását.

Olaszország hadbalépése kedvező alkalmat nyújtott az osztrák-magyar ügynököknek, hogy a Szövetségesek párthíveit árulóknak tüntessék fel, akik készek az olaszok kezére játszani a dalmát tengerpartot és Isztriát. Niko Gršković, a *Hrvatski Savez* isztriai születésű elnöke és Ante Biankini, az amerikai délszláv nemzeti bizottság dalmáciai származású elnöke fenntartották álláspontjukat, és arra buzdították honfitársaikat, hogy a fő ellenségnek, inkább, mint valaha, Ausztria-Magyarországot tekintsék. Chicagóban, az osztrák agitáció központjában, St. Louisban, Pittsburgh-ben, Youngstownban, Clevelandben, Calumetben, San Franciscóban, mindenütt, ahol délszlávok vannak az Atlanti-óceántól a Csendes-óceánig, tiltakozó gyűléseket szerveznek a hadianyaggyárak működésének akadályozását célzó német manőverek ellen.

A híres szerb hitszónok, Nikola Velimirović, a *Beszédek a hegy alatt* szerzője nemrég Amerikába ment, hogy felidézze kivándorolt honfitársai előtt a teuton barbárság véres látomását. Ez a pap, akit valóságos ortodox Lamennais-nek nevezhetnénk, végigjárta a délszláv kolóniákat, felvilágosítva a lelkeket és mindegyik gyülekezetben ünnepélyes megnyilvánulásokat váltva ki a nemzeti egység mellett. Ezt mondta: „Mint a szerb nép és kormány által kiküldött szerb ember, azért jövök, hogy átadjam nektek halálba menő testvéreink üdvözlését. Ők el vannak szánva utolsó lehetőségükig

³ Bécsi keresztényszocialista napilap.

⁴ É. az Egyesült Államokban.

⁵ *Potočnjak*, Franko (1862–1932) a háború előtt a horvát sabor képviselője és a magyar képviselőház horvát delegációjának tagja. A világháború idején előbb az amerikai délszláv mozgalom szervezője, majd 1916-ban az oroszországi jugoszláv légiók felállításában működött közre.

⁶ *Dumba* Konstantin dr. cs. és kir. követ az Egyesült Államokban.

harcolni szabadságunkért és nemzeti jövőnkért. Abban a pillanatban, amikor szembenéznek a halállal, azzal a szilárd elhatározással gondolnak minden horvát testvérükre, aki vér a vérukból, hús a húsból, hogy vagy együtt vesznek el, vagy kivívják a közös szabadságot.”

A horvát és katolikus papok nevük tekintélyével támogatják a határozatokat, melyek elítélik „a népiükre az Osztrák-Magyar Monarchiában nehezedő, minden vallási, politikai és gazdasági haladást megakadályozó szolgásgátot”, és egyetemes igényt jelentenek be a nemzet végleges felszabadítására. A két vallásnak, a katolikusnak és az ortodoxnak a papsága közösen dolgozik és barátkozik a türelem és a megbékélés szellemében, hogy megvalósítsa a szerb-horvát egységet.

A. U.

B

[1915 szept. 15]

Az emigrációs Jugoszláv Bizottság londoni irodájának üdvözlő távirata Eleutheriosz Venizelosz görög államférfihoz újbóli kormányra kerülése alkalmából¹

Venizelosz úr Őexcellenciájának, a Hellén Tanács elnökének és külügyminiszternek

A Jugoszláv Bizottság mint az Ausztria-Magyarország jelenlegi területén élő, az idegen uralomtól megszabadulni s szerbiai és montenegrói testvéreivel egyetlen államban egyesülni óhajtó összes szerbek, horvátok és szlovének képviselője üdvözlöi Önben a krétaiak és a modern Hellász vezetőjét, valamint a Balkáni Liga, a görög–szerb szövetség és a bukaresti szerződés megalkotóját egyikét; bizottságunk reméli, hogy az Ön újbóli hatalomra kerülése rendkívüli mértékben meg fogja könnyíteni a balkáni népeknek „A Balkán a balkáni népek” alapelv jegyében folyó harcát, és záloga lesz a jövőbeli szövetségnek és a tartós, megbonthatatlan barátságának a dicső hellén nemzet, valamint a horvát és szlovén testvéreivel rövidesen egyesülő szerb nép között.

A Jugoszláv Bizottság nevében:

Dr. A. Trumbić s. k.

¹ A közlemény lelohelye: La Nation Tchèque 1915. szept. 15; 10. sz. 161. l. – *Venizelosz*, Eleutheriosz (1864–1936) kréta születésű antantbarát görög politikus, több ízben miniszterelnök. Az 1915. júniusi választások megnyerésével került újból hatalomra, de még az év októberében a központi hatalmakkal rokonszenvező Konstantin király elmozdította tisztségéből. 1916 őszén ellenkormányt alakít, 1917 júniusától – Konstantin király megdöntése után – ismét miniszterelnök.

C

1915. okt. 1

Milan Marjanović vezércikke a tenger melléki délszlávok háborús helyzetéről¹

Az alábbi érdekes cikk szerzője, Milan Marjanović egyike a legragyogóbb délszláv publicistáknak. Májusban sikerült megszöknie az osztrák fogságból, ahová a háború kezdete óta internálva volt. Marjanović mindenkor igen buzgó híve és egyik legtevékenyebb terjesztője volt a szerb–horvát–szlovén egyesülés eszméjének, és mindig a legnagyobb rokonszenvvel viseltetett minden iránt, ami francia. Főszerkesztője volt a horvátországi Zágrábban megjelenő „Narodno Jedinstvo” (Nemzeti Egység) című újságnak. Jelenleg a londoni Jugoszláv Bizottság tagja.²

Az osztrák–olasz háború első hónapjainak eseményei világosan mutatják, hogy az olasz hadjárat semmiképp sem lesz egyszerű menetgyakorlat. Az osztrákok komolyan előkészítették védelmi vonalaikat, és így azoknak a területeknek, melyeken a jövőbeli hadműveletek lezajlanak, kétségkívül borzalmasan kell majd szenvedniük a háborútól. Különösen nehéz lesz a helyzetük a délszlávoknak, azaz a szlovéneknek és a horvátoknak; nekik ugyanis kétfelől jövő csapásoktól kell félniük. Nyilvánvalóan az Adriai-tenger keleti partján lakó olaszok sem lesznek nagyon irigylésreméltó helyzetben, de ez a népesség legnagyobbbrészt a Friuli-síkságon helyezkedik el, egy bizonyos hányada Triesztben, végül pedig Kelet-Isztria városaiban. E területek csak az ellenségeskedések kezdetén válnak hadszínterré, ami után az osztrákok Pólától délre és a nyugati hegyekbe fognak visszavonulni, úgyhogy az osztrák tenger melléki olaszainak legnagyobb része gyorsan az olasz front mögé, felszabadítóinak oltalma alá fog kerülni.

Az osztrák tenger melléken 356.495 olasz él. Közülük a háború első szakaszában mintegy 300.000 szabadul így föl, mivel Gorizia és Gradisca vidékén 90.000 olasszal számolhatunk, ebből 72.000 a Friuli-völgyben, 15.000 Gorizia városában, a többi az olasz határ közelében. Trieszt 119.000 olaszt számlál, Nyugat-Isztria pedig, Pólát és környékét nem számítva, 79.000-et.

Kritikus helyzetben csak 41.000 olasz lesz Póla térségében, 11.000 a Quarnero-szigeteken, 4.000 Isztria középső részén, 1.000 pedig Kelet-Isztriában.

Ezeknek az országrészeknek a délszláv lakossága vitathatatlanul sokkal inkább lesz érintve.

Gorizia hegyes vidékein 154.750 szlovén és horvát él, csak Gorizia városában 11.000, Triesztben 59.000, az Isztriai-félszigeten 226.000, Krajnában, Ljubljánától délre pedig 150.000. Vagyis 590.000 délszláv van kitéve a háború szörnyű nyomorúságainak. Ha még Dalmáciát is hozzávesszük, ahol 18.000 olasszal szemben 611.000 délszláv él, kiszámítható, hogy 1,200.000 délszlávnak kell majd a háborútól szenvednie a kezdettől az ellenségeskedések végéig, míg olaszoknak legfeljebb 100.000-nek – vagy Trentinót is beszámítva 485.000-nek – kell elviselnie ugyanezeket a megpróbáltatásokat.

A háború pusztításai, majd az olasz seregek általi megszállás el fogják ragadni a délszlávoktól minden eddigi munkájuk és áldozatuk gyümölcseit: számos iskolát, iparvállalatot, különböző pénzügyi, gazdasági és közoktatási intézményeket, bankokat, tengeri és kereskedelmi vállalkozásokat, egyszóval mindazt a gazdaságot, ahová a nemzeti tőke, milliárdszámra, be van fektetve. Trieszt környékén főleg a szlovén lakosság szenved majd el a háború minden gyászos következményét.

A háborús övezet délszláv népeleme nemcsak nehéz, hanem kétségbeejtő helyzetben van. Egyébként ez az a népesség, amely mindig a legtöbbet szenvedett az osztrákok üldözéseitől. Mihelyt a háborút megüzenték, Ausztria-Magyarország légiókat szervezett a legalacsonyabb származású feljelentőkből és provokátorokból. Boszniát nem számítva Dalmácia, Isztria és a szlovén területek

¹ A vezércikk eredeti címe és lelőhelye: *Les Yougoslaves du Littoral et la Guerre* – A tenger melléki délszlávok a háború. – *La Nation Tchèque* 1915. okt. 1; 11. sz. 167–169. l.

² Az eredetiben az első bekezdés dőlt betűs szedéssel, szerkesztőségi jegyzetként.

szolgáltatták a legnagyobb számú bebörtönzött délszlávot. Ausztria nemcsak a határain kívüli szlávok ellen folytat háborút, hanem Ferenc József szláv alattvalói ellen is. Az egész osztrák közigazgatásban uralmon lévő németiség mindenre ráveti magát, ami délszláv a tenger melléken és az alpesi országrészben, feloszlátja az összes nemzeti egyesületet, és börtönbe vet minden értékes embert politikai hovatartozására való tekintet nélkül. Az utcákon az osztrák tömeg azzal szórakozik, hogy leköpdösi a megbilincselte szlovén papokat, akiket a csendőrök a várbörtönökbe kísérek. Isztriában, Pólában és Triesztben a németek, akiket sajnos számos olasz is segít, szlávellenes tüntetéseket szerveznek, feljelentik a délszláv hazafiakat, és még letartóztatásokra is vállalkoznak.

A szlovén vidékeken, valamint a tenger melléki osztrák tartományokban bebörtönöztek nagyszámú katolikus papot, sok tanítót és tanítónőt, egy sereg mindkét nembeli fiatal, több nacionalista képviselőt, számos ügyvédet, orvost, újságíró, továbbá bírósági tisztviselőt. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy a szlovén területeken és az osztrák tenger melléken (nem számítva Dalmáciát, ahol az egész értelmiség börtönben van) több mint 4.000 délszlávot vetettek börtönbe. Csak a ljubljanai börtönben, ahol egy ideig magam is raboskodtam, szeptemberben 850 isztriai, goriziai, trieszti és krajnai lakos volt.

A vádiratok szerint az összes délszláv nem egyéb szerbbarát árulónál, és mindegyik nemzeti szervezetüknek csak egy célja van: a hazaárulás. Az egy éve tartó terror már kimerítette e balsorsú népeket. Egy ilyen politika csak növelhette az összes délszlávok gyűlöletét Ausztria iránt, de ezt alig tudták másképpen kinyilvánítani, mint passzív rezisztenciával a hatóságoknak minden olyan nyomásával szemben, amely arra akarta kényszeríteni őket, hogy nyilatkozatokat tegyenek Ausztria mellett.

A nép egyáltalán nem rejti el az Antant iránti rokonszenvét, amit azzal fejez ki, hogy tüntetően kivonul a templomokból abban a pillanatban, amikor a papok – a kiadott rendelkezés szerint – a mise végén kénytelenek imát mondani az osztrák győzelmekért. E tüntetések főleg azóta fordulnak elő, hogy Ausztria Törökország szövetségese lett. Szeptemberben már Hohenlohe trieszti kormányzó is magához hívta a tengerpart szlovén-horvát pártjainak vezetőit, hogy meghagyja nekik, terjesszék a nép között az Olaszország iránti ellenszenv érzését. Szó szerint ezt a választ kapta: „Még ha akarnánk, sem tudnánk ezt megtenni, mert ön bebörtönözte legjobb embereinket; ráadásul, feltéve, hogy erre képesek vagyunk, nincs rá semmi okunk, hogy meg akarjunk menteni egy olyan rendszert, amely elnyomott minket.” A bécsi kormány két ízben is, novemberben és márciusban újból megtett mindent, hogy a szlovéneket és a horvátokat megnyerje, de mindhiába.

Ebben az időszakban Olaszország még nem ismertette szándékait. Jóllehet az olaszok a háború kezdetén gyakran részt vettek a délszlávok ellen irányuló zaklatásokban, észlelni lehetett a két nemzetiség közti barátkozásra való hajlandóságot. Az olaszok értésre adták, hogy ha Olaszország hadba lép, a Hármas-Antant oldalán foglalna állást, és segítene szétzúzni Ausztriát, azoknak az alapelveknek a nevében, melyeket a Szövetségesek vallanak. Azt állították, Olaszország felszabadítóként jönne, hogy átadja Isztria népének a délszláv többségű területeket, azzal az egy feltétellel, hogy a délszlávok biztosítják az olasz kisebbség jogainak védelmét. Úgyhogy a délszlávok először jóindulatot mutattak az olasz beavatkozás iránt; sok helyen lelkes közeledési megnyilvánulásokra került sor a délszlávok és az olaszok között a sebesültek javára rendezett jótékonyági ünnepek alkalmával. A délszlávok még szabadságban levő képviselői kijelentették, hogy az olasz hadsereget felszabadítónak tekintik, ha Olaszország feltétel nélkül lép hadba, a jövőbeni nagy békekonferenciára hagyva annak a kérdésnek a végleges eldöntését, kit illet meg az Adriai-tenger vidéke, egy olyan kérdését, melyet a nemzetiségi elv szerint és esetleg népszavazás útján kell eldönteni.

Az osztrák csendőrök februártól fogva arra kezdték kényszeríteni az embereket, hogy önkéntesként belépjenek az Olaszország ellen felállított légiókba, napi 3 frank 50-es zsoldot ígérve nekik, továbbá élelmezést és családjuk fenntartását. Mindazokat, akik nem akarták elfogadni ezt az ajánlatot, bebörtönözték.

Ennek ellenére április végén a rendőrség csak 50–80 embert tudott besorozni kerületenként. És e szerény számok még tovább csökkentek, 5 vagy 10 emberre, amikor az önkéntesek bevonulásának

tényleges végrehajtásáról volt szó. Március végén az a hír kezdett elterjedni, hogy az olasz beavatkozás nem a nemzetiségi elven, hanem önző követeléseken: az Adriai-tenger teljes birtoklásán és a stratégiai határok kiterjesztésén alapul. Az osztrák hatóságok természetesen nem késlekedtek kihasználni ezeket az igényeket arra, hogy a délszlávokat a szövetségesek ellen izgassák, azt mondva: „Egyedül Ausztria védelmez benneteket és garantálja területeteket. A Hármás-Antant kiszolgáltatt titeket Olaszországnak, amely még mindig ellenségeitek.”

A tengerparti délszlávok ily módon rettenetes dilemma elé kerültek, méghozzá épp az előestéjén annak, hogy az az Olaszország, amelytől azt várták, hogy közreműködik az osztrák iga lerázásában, belépett a háborúba. Most nem tudják, mit gondoljanak, se hogy mit tegyenek. Valóban, hogyan is lehetne remélni – bármennyire vágynak is arra, hogy a háború megrövidüljön, és vége szakadjon az éhezésnek, amelytől már kezdenek szenvedni –, hogy ujjongva tudják köszönteni azoknak az olasz seregeknek a megérkezését, amelyek azért jönnek, hogy széttagolják és feldarabolják területüket? Hogy ez utóbbit megőrizték, hogyan támogathatnák azt az Ausztriát, amely mostanáig semmi egyebet nem tett, mint hogy elnyomta és leigázta őket?

Milyen érzelmei lehetnek a délszláv népnek az új gazda iránt, aki hódítva jön a régit felváltani? Más részről viszont harcolhat-e tegnapi és mai elnyomójáért, aki holnap továbbra is ellenezni fogja, hogy testvéreivel egyesüljön?

E dilemma lelki gyötrelméhez hozzájárul a küszöbön álló testi szenvedésektől való rettegés. Jelenleg a lakosok nem tudják, mitől kell inkább félniük: területüknek a vad osztrák szoldateszka általi feldúlásától vagy az olasz inváziótól. Ausztriának az a terve, hogy amennyire csak lehetséges, kiirtja a tengerpart délszláv népelemét, hogy biztosítsa a német fajnak Trieszt és Póla birtoklását. Dalmáciában és az adriai tengerparton önkéntes hadseregbe gyűjti a horvát-szerbeket, míg a reguláris hadsereg katonáit civilruhába öltözteti, avégből, hogy jobban elhitesse azoknak az önkéntes légióknak a létezését, melyeket normális módon nem volt képes megalakítani. Ezeknek az álsruhás katonáknak az lenne a megbízásuk, hogy terrorizálják a partvidék lakosságát, és ugyanakkor franktirőrökként kiprovokálják az olaszok megtorlásait. Ausztria azt reméli, hogy ily módon áthághatatlan szakadékot mélyít ki a szlávok és az olaszok között, és ez utóbbiakat összeveszíti az oroszokkal és a szerbekkel.

A *Corriere della Sera*, miközben felhívja a figyelmet azokra az értesülésekre, melyeket a *Temps* közölt a délszláv tartományokban követett osztrák politikai taktika tárgyában, hozzáteszi: nem Olaszország vétke volna, ha kénytelen lenne a tengerpart délszlávjait valódi ellenségként kezelni abban az esetben, ha azok Ausztria oldalára állnának.

A délszlávokban, akik az olasz lapnak ezt a cikkét olvassák, és emlékeznek Belgiumnak, a Szerémségnek, Boszniának, Galíciának és Lengyelországnak a sorsára, egy pillanatig felötölhetett a kérdés, vajon az olasz hadsereg méltányolni tudná-e az ő két malomkő közötti szerencsétlen helyzetüket, és nem használná-e fel ürügyül az osztrák machinációkat oly megtorlásokra, melyeknek megvolna az az előnyük, hogy Olaszország javára módosítják a tengerpart népesedési statisztikáját. De nem akarják elhinni, hogy az olasz nemzet a németek színvonalára süllyedt volna, és ki akarja irtani a délszláv népet azért a bűnéért, hogy Dalmáciában lakik, mint ahogy a teuton torpedósok elsüllyesztették a *Lusitania* ártatlan utasait, akiknek az volt a vétkük, hogy ellenséges hajón tartózkodtak.

A délszláv nép vezetői meg fognak tenni minden erőfeszítést, hogy honfitársaik hűek maradjanak nemzeti ideáljukhoz. A délszlávok egész leikükből óhajtják a Hármás-Antant győzelmét és Ausztria megsemmisítését, de egyúttal azt is kívánják, hogy hazájuk integritását semmi se fenyegetse, és számítanak a szabadságszerető nagyhatalmak közvéleményére, hogy nékik a függetlenség-gel együtt biztosítsa azt az egész területet, amely őket a nemzetiségi elv alapján megilleti.

Milan Marjanović³

³ Az eredetiben sajtóhibával *Maraniovitch*.

D

1916 okt. 27

A közös külügyminisztérium gr. Tisza István miniszterelnökhöz intézett átiratának melléklete a Marjanović Milán kiadásában New Yorkban megjelenő

Délszláv Könyvtár ismertetése tárgyában (Részletek)

ME 1916–XXII–1500

(Gépelv fordítás)

A délszláv könyvtár. Kiadja Marjanović Milán, 441 W. 22nd. St. New York City.

E könyvtár 12 száma közül csatolva van az 1., 2., 3., 4., 5., 6., 10., 11. és 12. száma, azonkívül még a következő három füzet: Mi kicsinyek a nagy időben. Írta: Marjanović Milán. A délszláv kérdés a nagy történelmi időben. Írta: Dr. Potočnjak Ferenc. A szlovénekről. Írta: Dr. Zupanić Mikó, Meštrović János által írt bevezetéssel.

A hiányzó 6., 7. és 8. füzetek a 11. füzet borítékklapja szerint a következők:

„6.) A délszláv emigráció akarata és feladatai. Itt röviden, első ízben van említve mindaz, amit a délszláv emigráció a háború alatt Svájcban, Olaszországban, Szerbiában és Angliában, de különösen az Észak- és Délamerikában, valamint a brit gyarmatokban kifejtett egész működése és a jövőbeli programja van itt feltüntetve.

7.) A mi nemzeti államunk. A múlt és a jövő. Az összes délszláv országok legszebb és legpontosabb térképével és az összes szükséges adatokkal és azoknak az elveknek vázlatával, amelyeken a délszláv állami közösséget kell felépíteni és létesítésére irányuló küzdelem és munkálkodás módzataival.

8.) Az európai politika titkai és a délszláv kérdés. Itt pontosan és a legjobb forrásokból merített legújabb és megbízható adatok szerint fel van tüntetve a nagyhatalmak politikája, terveik és fondorlataik, de különösen felderítve vannak az olasz fondorlatok. Ezeknek a tényeknek ismerete nélkül nem is gondolható meg a nemzeti politikánkra vonatkozó tárgyalás és tevékenység. Csatolva van sok térkép a nagyhatalmaknak Európa felosztására vonatkozó terveivel.”

1. számú füzet.

A délszlávság géniusza, Meštrović János és az ő temploma. Meštrović János a délszlávság prófétája és dicsősége. Élete, munkái és szavai. Írta Marjanović Milán.

Ismerteti a híres horvát szobrásznak életét, alkotásait és őt a világ legnagyobb szobrászának jelenti ki. Legnagyobb alkotása koszovói temploma, mely a délszlávság egységének a temploma és egyelőre csak fából van kifaragva és a háború után a szabad délszláv nemzet felépítené. Hossza 200 méter, a közép-kupolája nagyobb volna a római Péter templom kupolájánál s az ötemeletes torony, a századok tornya: a rabságnak öt századát ábrázolja, melyeket a délszláv vértanúk öt sora visel, 100 méternél volna magasabb.

Meštrović János 1883-ban egy szlavoniai faluban született, de családja Dalmáciából Drniš melletti Otaviciából származik és most is ott tartózkodik.

A háború kitörése előtt még jó időben Dalmáciából, ahol otthon tartózkodott, Rómába menekült és első volt, aki tervszerűen és fáradhatatlanul kezdte összegyűjteni a menekülteket és a fiatalságot s ő nagyon sokat tett a délszláv bizottság létesítése érdekében. Olaszországban meglátogatta ismerőseit, tisztelőit és a diplomatákat, azokat a délszláv viszonyokba beavatta, leveleket írt hozzájuk és ennek a munkának gyümölcseként sok cikk és könyv jelent meg a délszláv mozgalom érdekében. Az ő neve a kulcs, mely a hideg angolok összes ajtáit és sok szívét megnyitja. Különös sikere volt

londoni kiállítása, amelyet Lord Robert Cecil külügyi államtitkár a mestert dicsőítő, de politikai színezetű beszéddel nyitott meg.

4. számú füzet

A londoni délszláv bizottság. Programja és működése. E füzet előszavában a többiek között Marjanović azt mondja:

„Még nincs itt az ideje, hogy nyilvánosságra hozassák mindaz, amit a hazafiak cselekedtek, mert számos lépésnek, számos összeköttetésnek, sok iratnak még titokban kell maradnia, szintúgy nem lehet feltárni, hogy milyen kapcsolatban állanak a hazában levő hazafiakkal.”

A háború kezdetén véletlen folytán csak néhány hazafi és az ifjúsághoz tartozó találkozott Osztrák-Magyarország határain kívül. E hazafiak közül néhányan nyaraláson vagy gyógykezelés végett tartózkodtak Németországban, Svájcban vagy Olaszországban. Dr. Trumbić csak egészen véletlenül kint tartózkodott s Meštrović éppen pár nappal a háború előtt Splitből (Spalato) Olaszországba távozott. Dr. Hinković Németországban gyógykezelés végett tartózkodott s nem tudva, hogy a háborút megüzenték, a mozgósítás első napján Zagrebbe jött, de sikerült neki még aznap tovább utazni Olaszországba. Supilo Ferenc a háború kitörése előtt Olaszországba utazott, szintúgy néhány más hazafi is, nagyjából dalmátországi.

Eleinte legnagyobb részük egyik a másiktól nem is tudott s későbbben kezdtek gyülekezni Veneziában és azután Rómában. A bizottságnak néhány jelenlegi tagja későbbben jött Ausztriából, mint például Dr. Potočnjak télen, dr. Jedlowski 1915. évi február havában, Marjanović csak áprilisban s mások mint dr. Stojanović, dr. Zupanić, Vasiljević, akik korábban Szerbiába szöktek át, onnan érkeztek. Mások pedig, mint dr. Vošnjak, Kamenarović stb. Ausztriából még későbbben jöttek.

A bizottság egyes tagjait az utóbbi időben a háború előtt a hazában szétválasztották pártkülönbségek is, de a nagy események s dr. Trumbić és Meštrović János törekvése valamennyiüket egy körbe gyűjtette Rómában, hogy a nagy közös ügyért egyetértéssel dolgozzanak.

Az 1914. évi október hó elején elhatározta a bizottság, hogy Supilo Franciaországba menjen. Supilo Bordeaux-ban mindjárt fogadva lett Isvolski orosz követ és Delcassé francia külügyminiszter által. Onnan ment Supilo Londonba s onnan visszatérve Delcassénak és Izvolskinak a délszláv nemzeti kérdéstről és a nemzet igényeiről egy memorandumot adott át. Novemberben visszatért Rómába. Karácsonykor ismét járt Londonban, ahol Grey és Asquith fogadta, akiknek egy új memorandumot adott át. Januárban visszatért Rómába.

A hazában levő hazafiakkal való összeköttetések helyre lettek állítva, s a hazában levő azok az emberek, akik érdemesek voltak arra, hogy ezt tudják, értesítve voltak arról, hogy a nemzet ügye jól áll, s hogy a szövetséges hatalmak képviselői kifejezetten megígérték, hogy ha győznek, az egész nemzetet fel fogják szabadítani és neki lehetővé tenni, hogy egy államba egyesíttessék, ha ezt maga is fogja kívánni.

Mikor gróf Tisza a parlamentben megdicsérte a horvát testvéreket, a bizottság egy tiltakozást közzétett külföldi újságokban, amelyben feltárta a nemzet valódi aspirációit.

A bizottság határozata folytán 1915. évi január havában Dr. Potočnjak Ferenc Észak-Amerikába ment Smoldaka Lukács oxfordi egyetemi hallgatóval. Amerikában kiadtak egy felhívást, melyben felhívják az Amerikában tartózkodó szlovéneket, szerbeket és horvátokat, hogy egy nemzeti tanácsot tartsanak meg. E nemzeti tanács összeült Chicagóban 1915. évi március hó 10-én, amelyen 550 delegátus jelent meg Amerika összes vidékeiről, és ebben a tanácsban a délszláv felszabadítás és egyesítés nemzeti programját fogadták el.

Az 1915. évi február havában felhívást bocsátott ki a bizottság, mely eddig összes költségeit tagjainak saját vagyonából fedezte, a szabadságban levő nemzethez, hogy mindenki hozzájáruljon a nagy üggyhez pénzbeli adományával. A bizottság mindenről gondoskodik, ami szükséges, hogy

segítsen azokon, akik börtönben vannak, hozzátartozóikon és azokon, akik élelmi eszközök nélkül szöktek meg.

Március elején a bizottság Rómában „adriai légió” név alatt egy önkéntes csapat alakítását határozta el, s miután a bizottságnak erre hiányoztak az eszközei, elfogadta a szerb kormány ajánlatát, hogy az szerelje fel, képezze ki és tartsa el az önkénteseket, a bizottság pedig toborzásukról gondoskodik.

Önkéntesek toborzása ügyében 1915. év nyarán Délamerikába mint a bizottságnak kiküldöttje dr. Mičić Miće, a fiatalság részéről pedig dr. Leontić Ljubó ment, míg Pétervárbán ugyanakkor a bizottság külön irodát állított fel, mely hatáskörébe vette az Oroszországból jelentkező délszláv önkéntesek elszállításának kérdését is.

Mikor 1915-ben Olaszországban nagy agitáció indult meg, hogy Olaszország a háborúban résztvegyen, követelvén az egész úgynevezett osztrák tengerpartot és Dalmáciát a szigetekkel együtt, a bizottság veszedelmesnek találta a helyzetet és elhatározták, hogy Supilo Nišben át menjen Pétervárra, hogy figyelmeztesse az orosz államférfiakat, hogy azok a vidékek a délszláv nemzeté.

Nišben Supilo érintkezésbe lépett a szerb politika és kormány [kép]viselőivel, a szerb trónörökös is fogadta. Február 23-án Vasiljević Dusánnal a boszniai szerbek képviselőjével elindult Pétervárra.

Sazanov miniszter beismerte Supilónak, hogy Olaszország hivatalosan is igényt támasztott a tengerparti vidékekre. Supilót április 12-én Nikolajević Nagyherceg fogadta, aki Supilónak azt mondta, hogy lelkiileg és testileg szláv ember és mindent meg fog tenni a délszlávok felszabadítása érdekében.

Április végén Supilo Nišbe tért vissza. Ott Nišben Szerbia és Horvátország egyesítésének módját és jövőbeli berendezkedését tárgyalták s a kormány képviselőinek és számos osztrák-magyarországi menekült részvételével elhatározták a délszlávok egyesítését és Olaszország igényei elleni tiltakozást.

Supilo a „Novoe Vremja”-ban írta: A balkán félsziget egész észak-nyugati részét egy és ugyanaz három nevű nemzet lakja: horvátok, szerbek és szlovének. E nemzet által lakta országok a következők:

Délkeleti Karintia, osztrák tenger mellék (Isztria, Görz és Gradiska), Kraina, Délstajersország, Horvátország, Szlavónia, Dalmácia, Bosznia-Hercegovina, Montenegró és Szerbia. Ezeknek az országoknak területe 260.000 négyzet kilométer 14 millió lakossal.

Reméli, hogy Oroszország nem fogja megengedni, hogy a délszláv nemzet terhére üzérkedjenek. Ez új harcok és folytonos háborúk forrása volna.

A szerbek 1915. év elején Nišben a délszláv bizottságnak külön osztályát alakították. A bizottság elnökévé Stanojević tanárt választották meg.

A niši bizottság feladatába vette, hogy a szerb közvéleményben a délszláv egység eszméjét még jobban erősítse, hogy a szerb nyilvánosságot és a szerb mérvadó köröket a fel nem szabadított délszlávok viszonyairól informálja és felszabadításuk esetére e vidékek első berendezkedésére az anyagot előkészítse.

A niši bizottság kezébe vette a délszláv törzshöz tartozó hadifoglyokról való gondoskodást is. Külön könyvtárt adott ki. A kiadott füzetek közül kiemelendők: „Mit akar Szerbia” Írta Stanojević. – Banjanin János: „Horvátország és a magyarok”. – „Magyar politika és a háború”. – T. M.: „Ausztria-Magyarország alattvalói ellen”. – Dr. Dedijer: „Dalmácia”. – Historicus: „Délszláv viszonyok”. – Banjanin János: „Ausztria-magyarországi délszlávok és a háború”. – Bartulica M.: „Az új horvát ifjúság”. – Potočnjak Ferenc: „A délszláv kérdés” stb. A bizottság egyúttal kiadta a délszlávok lakta összes országok színes térképét, melyet Stanojević és Dereko tanárok dolgoztak ki.

E délszláv bizottság ifjúsági osztálya megindított egy új lapot: „A délszláv Híradó”.

Áprilisban Nišbe jött Dr. Trumbić, ahol ünnepélyesen fogadták.

1915. évi május hó 9-én Nišben megtartott szerbek, horvátok és szlovének nagy gyűlése. Ezen a gyűlésen Supilo is beszélt. Supilo azt mondta: „Mi horvátok és a többi testvérek szlovének

a mi felszabadítókkal Szerbiával való egyesítésünket kívánjuk.[..] A gyűlésen rezolúciót hoztak az adriai tenger kérdésében.

Mikor Olaszország kívánta az egész tengeremelléket és Montenegró és Horvátországnak Szerbiával való egyesítése ellen tiltakozott és Horvátország fölötti protektorátust kívánta, a bizottság egy új memorandumot készített. A memorandum első részét, az általános nemzeti program tervezetét Marjanović Milán, a második részt, a tengerre és a tengeremellékre való igény megvédését Dr. Trumbić Antal írta.

A memorandumot átadták Delcassénak, aki a küldöttségnek vigasztaló ígéretekkel tett a jövőre nézve és említette, hogy Franciaország, mikor győztesen kikerül a háborúból, mindig az igazság oldalán fog állni és a délszláv nemzetnek oltalmazója lesz, mert ez saját érdekében is fekszik. Azt kívánta a bizottságtól, hogy e bizalmas beszélgetés tartalmáról semmit se adjon nyilvánosságba, ami nem került a hivatalos közleménybe.

A memorandumot átadták Franciaország, Anglia és Oroszország képviselőinek és francia és angol nyelven jelent meg.

Május 8-án Párisból a bizottság összes tagjai Londonba utaztak. Mihelyt az angol földre jöttek, Londonba külön vonatot adtak rendelkezésükre. A bizottságuknak segített különösen barátjuk Setten [Seton]-Watson (Scotus Viator) és Massaryk tanár, aki memorandumában javaslatot tett, hogy a jövődöbéli nagy Cseh-szlovák állam a Jugoszláviával az osztrák-magyar határ mellett, ahol sok horvát és szlovén, és Dunától Északra sok tót lakik, egy keskeny sávval összeköttesék.

A bizottság Londont azért választotta meg székhelyül, mert ezt tanácsolták neki az orosz és francia politikusok azt mondván, hogy Londonban van a helyzet kulcsa a sok legfontosabb kérdésben. Anglia ebben a háborúban igen nagy szerepet játszik mint a tengernek ura, mint főközpont az összes szövetségesek számára és mint Németországnak főellensége s neki lesz a jövődöbéli diplomáciai kongresszuson döntő szava. Ismert dolog, hogy az angol ember konzervatív hajlamú, régi nézeteit igen lassan változtatja meg és új kombinációkba nehezen bocsátja magát, de leghívebb barátja annak, akivel megbarátkozik.

Május 10-én tartotta a bizottság Londonban az első együttes ülést. Éppen akkor jött Szerbiából dr. Velimirović Miklós kiváló nemzeti apostol, Amerikából pedig visszatért Potočnjak Ferenc és jelentette Észak-Amerikában elért sikerét. Május 12-én elkészült az angol nemzethez és parlamenthez intézett manifesztum.

E manifesztumot a következők írták alá: (a füzet 33–35. oldala)

„A bizottság tagjai:

Mikor a manifesztum aláírásával a délszláv bizottság tagjainak első ízben azoknak a tagoknak nevei hozattak nyilvánosságra, akik ebben az időben nyilvánosan felléphettek, egész nemzetünk egy annak kivándorolt, valamint a hazában megmaradt része kellemesen meg volt lepve, mikor nem sokára az újságok révén megtudták ezeket a neveket. Ezeknek a nemzetben pozícióval és jelentőséggel bíró férfiaknak sora a régi világban szintén kedvező benyomást idézett elő. Az idegenek általános felfogása, hogy a felszabadításukat követelő kis európai nemzetek egyike se mutathatja fel Európában oly nyomatékos és kiváló képviselőit.

Dr. Trumbić Antal elnök az egész nemzet előtt ismeretes mint jellemes és kiváló nemzeti vezér. Hírneves ügyvéd, a dalmát országgyűlési horvát többségnek elnöke. Split (Spalatto) volt polgármestere, a bécsi dalmát országgyűlésnek és bécsi birodalmi gyűlésnek tagja, már mint fiatal ember a dalmáciai fiatal jogpárti generációnak egyik vezére volt. Ő Dalmátország politikájában és egyáltalában [a] horvátok politikájában 1903. év óta s tovább az új iránynak a legkiválóbb szószólója volt, egyáltalában ügyes politikusnak és diplomatának van elismerve. A szabadságban találkozott első férfiak közül ő a legalkalmasabb, hogy a délszláv bizottságnak elnöke legyen.

Dr. Biankini Antal, dalmáciai Stari Gradból, kedves öregünk Don Biankini Györgynek a testvére, chicagói orvos, az észak-amerikai délszláv bizottságnak a chicagói nemzetgyűlésen megválasztott elnöke, ismert és tekintélyes hazafi.

Dr. De Giulli Ivó, dubrovniki (raguzzai) ügyvéd, a városi tanácsnak ülnöke, régi dubrovniki (raguzzai) családnak tagja, nyomda és laptulajdonos Dubrovnikban (Raguzzában).

Dr. Gazzari Gyula, ügyvéd volt Sibeniki (sibenicoi) községi tanácsnok, derék, ismert, becsületes és vagyonos ember.

Don Grškovic Niko, a „Horvát szövetség” nagy észak-amerikai szervezetnek elnöke, akit egész nemzetünk hazafisága, energiája és nemzetünk Amerikában levő részének szervezése és felvilágosítása körül szerzett érdemei miatt ismer.

Dr. Hinković Henrik, zagrebi ügyvéd, most is a horvát országgyűlésnek tagja, Horvátországnak delegátusa a pesti birodalmi gyűlésen és regnikuláris küldöttségeknek tagja. Nevét ismeri az egész nemzet már több mint harminc év óta, ismeretes az ő küzdelme a horvátországi bírósági erőszakoskodások ellen, közreműködése a zagrebi felségárulási perben, azok az üldözések, melyeket ki kellett tartania a hazában, szellemének frissesége és szorgalma, Franciaország és Anglia társadalmának, politikusainak és nyelvének ismerete a bizottság egyik legértékesebb tagjává teszi.

Dr. Jedlowski József, trieszti ügyvéd, az Egység (Jedinost) tengermelléki szlovén politikai egyesületnek és a trieszti horvát iskolai egyesületnek titkára volt. Triesztben nemzeti küzdelmünknek egyike a legtevékenyebb organizátora, ma a bizottságnak titkára és majdnem az összes amerikai újságjaink levelezője.

Marjanović Milán, Isztriából Kasztvóból származik, már tizenöt év óta mint író és a délszláv demokratikus és szabadelmi elvek és a délszláv nemzeti egységnek propagátora ismeretes, a horvát haladó párt egyik alapítója és ennek a pártnak titkára Horvátországban és Dalmáciában, később a balkáni háborúk alatt, belgrádi és bukaresti újságjaink és világlapoknak belgrádi és bukaresti levelezője s a háború előtt a Zagrebben megjelenő „Nemzeti egység” című nagy lapnak kiadója.

Meštrović János, nemzeti művész, most világhírű, a választmánynak dísze, annak leghíresebb és legbuzgóbb munkatársa.

Dr. Mičić Miće, dubrovniki (raguzzai) ügyvéd és községi tanácsnok, déli vidékeinken mint kitartó és erélyes nemzeti harcos és mint szorgalmas és buzgó nemzeti munkás ismeretes.

Dr. Potočnjak Ferenc, ügyvéd, a horvát és pesti országgyűlés volt tagja, kimagasló politikai személyiség, Khuen-Hederváry bán elleni hosszadalmas és kitartó harcából ismeretes, az új délszláv mozgalomnak első kezdeményezői egyike gyanánt ismerik, azon időtől fogva, mikor a fiumei orosz-lánnal, az öreg Barčićsal együtt 1898-ban Zagrebben kiadója volt a „Nemzeti eszme” című lapnak, amelyben szöszlője volt annak az eszmének, amelyért ma küzdünk.

Pupin Mihály, pancsovai születésű, Bácskából, a New Yorki Columbia University tanára, a világon, de különösen Amerikában ismert és tiszteletben tartott tudós s a mostani időben a szerb és az általános nemzeti ügynek tekintélyes támogatója.

Dr. Stojanović Miklós, sarajevoi ügyvéd, a volt bosnyák országgyűlésnek és több nemzeti szervezet vezetőségének tagja, a radikális boszniai szerbek azon csoportjához tartozik, mely az utóbbi időben a szerbek és horvátok nemzeti egyesítésének alapján pártolta a nemzeti felszabadítást.

Supilo Ferenc, a fiumei „Novi list” kiadója, a horvát országgyűlésnek volt tagja és Horvátországnak a pesti országgyűlésre kiküldött delegátusa, első rendű harcos és politikus, a horvát-szerb koalíció igazi teremtője és annak valamint küzdelmének volt irányítója a legnehezebb, de legdicőségesebb időkben, már korábbi idő óta nem csak nemzetünk körében, hanem Európa egész politikai világában ismerik, s jelenleg nemzetünkben a legértelmesebb és legmesszebb látó politikusok egyike, amit Európában a legelső politikusok is elismerik közvetlen összeköttetést tartván fenn vele.

Vasiljević Dusán, mostari ügyvéd, a bosznia-hercegovinai nagy egyház-nemzeti tanácsnak tagja s a bosznia-hercegovinai szerb nemzeti szervezetnek alelnöke s még az an[n]exió idejéből ismerik, mikor mint a bosnyák deputáció tagja európai székes városokban járt.

Dr. Zupanić Nikó, szlovén, medikai születésű, elismert tudós, földrajz és természetíró s a múzeumnak volt őre.

Ezeknek a bizottsági tagoknak a nevei alá voltak írva a manifesztumon. De valamivel később kerültek szabadságra és a bizottsághoz csatlakoztak még más kiváló hazafiak is.

Dr. Gregorin, trieszti ügyvéd, slovéneknek kiváló vezére és organizátora, a nagy „Adriai bank” alelnöke s nagyérdemű nemzeti emberek sorába tartozik.

Dr. Trinajstić Dinkó, pazini ügyvéd, az „Isztriai horvát politikai egyesület”-nek elnöke és isztriai országgyűlési képviselő és ismert hazafi.

Dr. Vošnjak Bogumil, Gorickóból, fiatalabb tudós, „Veda” szlovén tudományos lap szerkesztőségének tagja és magántanár a zagrebi egyetemen.

Kamenarović Ćiró, Kotorból (Cattaro), a trieszti nagy adriai banknak igazgatója és ismert szakértő közgazdasági ügyekben.

Tučić Szrdjan, szlavoniai születésű, a legismertebb délszláv íróknak egyike, a zagrebi színháznak titkára és az osijek-i színháznak vezetője, a szófiai színháznak dramaturgia volt, s jelenleg magántanár a londoni egyetemen.

Ezek mellett van a bizottságban még néhány tagja, kiknek nevei még nem valók a nyilvánosság számára. A bizottságnak mindezek a tagjai, a nyilvánosság előtt ismeretesek és nem ismeretesek, kiválasztottak kizárólag nemzetünk azon részeiből, melyek Ausztria alatt állanak. Azokhoz a viszonyokhoz képest, amelyekben élünk és amelyekben a bizottság megalakult, a rabszolgaságban selym-lődő nemzetünknek tekintélyesebb képviselőjét nem is lehet elképzelni, annál is inkább, mert a bizottságban nemzetünk összes részei, a legismertebb vidékek és különböző osztályok vannak képviselve.”

*

A délszláv bizottság nagy tevékenységet fejtett ki a sajtóban és röpiratokat adott ki különösen Oroszország, Franciaország és Angliában. Segítségükre volt Watson és Steed és sok füzet jelent meg angol nyelven Velimirović Miklóstól, Mijatović, Petrović és más délszláv íróktól, Tučić pedig írt egy könyvet, mely fél millió példányban terjedt el. Francia nyelven is sok füzet jelent meg. A bizottság délszláv könyvtár kiadását indította meg s francia és angol nyelven a következő könyvek jelentek meg: „A délszláv program”, „A délszláv föld és nemzet”, „A délszláv történelem vázlata”, „A délszláv kultúra”, „Délszláv egység eszméje”. Ezekhez a könyvekhez csatolva vannak a délszláv vidékek nagy és legpontosabb néprajzi térképei, melyeket Zupanić Mikó bizottsági tag dolgozott ki. A bizottság már előbb adta ki Isztria és a tenger melléknek Dr. Jedlowski által kidolgozott pontos néprajzi térképét.

Az 1915. évi augusztus óta a bizottság Londonban és Párisban a „Délszláv bulletin”-jét adja ki.

Oroszországban a bizottság a délszláv hadifoglyok részére egy lapot ad ki.

A bizottságnak van saját irodája Londonban, melynek főnöke Jedlowski József, Svájcban Genfben szintén van irodája, mely gyűjti a fontosabb híreket és információkat az újságokból és magánforrásokból Ausztria-Magyarországban levő nemzet viszonyairól és állapotáról, kíséri az idegen, különösen az osztrák, magyar, német, bolgár, olasz és svájci sajtót és mindenről bulletineket ad ki. A menekültekkel összeköttetést tart fenn. A délszláv ügyekről cikkeket és információkat ad svájci újságokba.

A bizottság párisi irodáját Dr. Hinković vezeti. Nišben is állott fenn egy iroda, mely a menekültekkel és a hadifoglyokkal tartott fenn összeköttetést. Pétervárott egy külön iroda állított fel, ahol a bizottsági tagok felügyelete alatt egyes érdekes ausztriai hadifoglyok is dolgoznak, akiket Oroszország szabadon bocsátott. Ezen iroda kíséri az orosz sajtót és azt informálja és az Oroszországban levő hadifoglyokról is gondoskodik.

A londoni központi iroda a bizottság ügyeit látja el, az amerikai délszláv sajtó részére gyűjti és adja az anyagot, az angol sajtó informálásával kapcsolatos ügyekről és az „Angol délszláv bulletin” kiadásáról stb. gondoskodik. A bizottság ügyel arra, hogy megszűnjék az idegen közvéleményben

és a diplomáciában az a felfogás: hogy szerbek, horvátok és szlovének három nép, hogy elkülönítésük szükséges, hogy horvátok és szlovének mint katolikusok nem lehetnek együtt a görög-keleti vallásúakkal, hogy a horvátok a szlovének maradni akarnak a magyarok és Ausztria alatt vagy hogy mint ausztriai hű harcosokat egy más rabszolgaságba kell adni őket. Ez a munka nagyon nehéz, mert folyton hivatkoznak a délszláv katonák magatartására Ausztriában vagy a hazai és az ismert osztrákrarát amerikai újságok magatartására.

A bizottság a többi felszabadításukat váró ausztriai népek hasonló organizációival öszeköttetést tart fenn.

A bizottság nem segélyező szervezet, hanem nemzetpolitikai testület és a fel nem szabadított nemzetnek képviselője.

Minden, amit most a bizottság tesz, főleg előkészülete a békekötéskor meginduló munkának, ezért a nemzetnek is támogatni kell a bizottságot és azt idejében ellátni a szükséges eszközökkel.

Az ausztriai-magyarországi hatóságok hazaárulás miatt vádat emeltek az egyes bizottsági tagok ellen és vagyonuknak elkobzását rendelték el.

Az osztrák ügynökök támadásait Amerikában és Olaszország gyanúsításait tárgyalja, hogy a bizottság Ausztria és a nagy horvát eszme érdekében dolgozik, mert lázítván Szerbiát Olaszország ellen, ezáltal elősegíti Ausztriát.

Velimirović Miklós híres szerb egyházi szónoknak és bizottsági tagoknak, különösen Dr. Mičić Miće, Dr. Leontić Ljubó és Marjanović Milán amerikai sikeres működéséről szól. Délamerikában járulékok gyűjtése a bizottság részére már a bizottság alakulása óta indult meg és igen szép eredményekre vezetett és különösen egyes gazdag honfitársak igen magas összegeket áldoztak.

A bizottság felhívást intézett egyes alkalmakkor Olaszországhoz, Görögországhoz, Bolgárországhoz és táviratokat intézett Szerbiához és Oroszországhoz Szerbiának osztrák-magyar-német-bolgár hadseregek általi megtámadása alkalmával.

Az 1915. évi november hó 2-án a bizottság egy második manifesztumot bocsátott ki az angol nemzethez ugyanabból az alkalomból.

A hazában, Ausztria-Magyarország alatt semmiféle polgári és alkotmányos szabadságok nem léteznek s így a nemzet saját akarata sem nem nyilatkozik, sem valódi véleményére nézve nem mérvadó az, amit az egyesek vagy egyes csoportok kénytelenek kijelenteni vagy cselekedni. A nemzet felfogására nézve mérvadók csak azok az emberek, akik eddig is mindenütt és mindig mint a nemzetnek valódi képviselői feltűntek. Mindezek pedig főbb vonásokban értesítve vannak arról, amit a bizottság a nemzet nevében követel és amit tesz.

A bizottság teljes joggal feljogosítottnak tekintheti magát az egész rabszolgaságban levő és elnémított nemzetnek képviselőjének. A bizottság az összes nagy politikai kérdésekben Szerbia képviselőjével teljesen összhangban és egyetértésben saját programjának alapelvei szerint működik, mely programot Szerbia is magáévá teszi. Mindazonáltal sem a szerb kormány, sem a bizottság nem függ egymástól. A bizottság, valamint Szerbia is azon az állásponton vannak, hogy magának a nemzetnek és pedig a nemzet annak részének, mely Ausztria alatt áll és melyet a bizottság képvisel, követeli és óhajtja szabadságát és Szerbia és Montenegro népével való egyesítését, azért a bizottság iparkodik is, hogy a nemzet, legalább amennyire teheti, maga hozzon áldozatokat szabadsága részére és hogy szabadsága számára saját eszközeiből vezessen akciót, mert csak ily módon lesz végrehajtható a nemzetnek egyesítése mint egy együttes mű és nem mint olyan, amelyért egyesek mindent, a többiek semmit sem áldoznak. A bizottság ezen önállóságát Szerbia is tiszteli és a nagyhatalmak képviselői nagyon méltatják, akiktől a bizottság nem kér semmi mást, mint igazságot.

Pénzadományokat a bizottság senki mástól nem fogad el, hanem csak attól a nemzettől, melyet képvisel és pedig nem tagjainak egyéni céljaira, hanem közügyei számára, melyekről annak idején a nemzetnek el fog számolni.

12. számú füzet

Nagyhorvátország. A nemzeti apostolok eszméi, Starčević Antal tanai és a számok tanulságai. Írta Marjanović Milán.

A horvátok két történelmi hibájáról beszél. Az egyik 1102-ben volt, mikor Horvátország és Magyarország szövetségre léptek, a másik pedig mikor Habsburgi Ferdinándot megválasztották királlyá. Horvátország mindig ütő és üllő között volt. Hogy meneküljön Bécs erőszakoskodásaitól, Pest karjába vetette magát és Bécs karjaiban Pest erőszakoskodásaitól. A nemzeti apostolok tanáról, az 1848. évi programról, Rački és Strossmayer művelődési működéséről szól. Rački tanította, hogy a nemzet Duna és Timoktól az adriai tengerig lényegében egy és mindig a szerbek és horvátok egyetértését és egységét hirdette. Ugyanazt tette mindig a horvát országgyűlés is.

Az egyesült horvát-szerb ifjúság által 1897-ben kiadott emlékirathoz Strossmayer püspök írta: Aki nemzetünkben a szeretetet, az egyetértést és az egységet előmozdítja, legyen az szerb vagy horvát, valódi keresztény az valóban nemzetének életét, világosságát, szabadságát és dicsőségét szereti. Nem szeretet, egyenlenség és viszály nemzetünk nyilvánvaló halálát és vesztét jelentik. Starčević tanaival igazolja, hogy ő is ugyanazt akarta, ami a mostani mozgalomnak a célja.

A külön Horvátország a horvátságunk vesztét jelentené, mert ha Ausztria győzne, a délvidékeket még jobban elnémetesítenék és elmagyarosítanák. Ha pedig Ausztria-Magyarország ellenségei győznek, Szerbia és Montenegró a nyugatra való terjeszkedéssel jutalmaztatnának meg, ha horvátok nem akarnának belemenni a szerbekkel egy állami közösségbe, hanem külön Horvátországot követelnének, ez nem volna Nagyhorvátország, mert nem kapná az egész Dalmáciát, sem Bosznia-Hercegovinát. Olaszország fenntartaná a horvátok és szerbek között a viszályt és ebben támogatná őt a magyarok is. A horvátok szabadsága csak Jugoszláviában lehetséges, mert Ausztria és Magyarországon ez lehetetlen, mert e két állam két népnek, a német és magyar népnek jogosultságain van alapítva, akik a tisztviselők, főurak és a népet kiszípolozó nemesség jogosítványai révén uralkodnak.

*

A délszláv kérdés a nagy történelmi pillanatban. Írta Dr. Potočnjak Ferenc, New York.

Horvátok, szerbek és szlovének nemzeti egységéről tárgyal. Azt mondja, hogy Ausztria már több év óta foglalkozott avval a gondolattal, hogy Szerbiát megtámadja, azt remélvén, hogy ha Szerbiát összezúzza, össze fogja zúzni a délszlávok nemzeti egységének eszméjét, főleg az Amerikában élő horvát-szerb és szlovén néphez szól.

*

Mi kicsinyek a nagy időben. Írta Marjanović Milán.

Ezt a füzetet a hazán kívüli harcosoknak szenteli s abban a leláncolt hazáról és menekülésének részleteiről, a vértanú Szerbiáról, a nemzet géniuszáról, a végletekig való küzdelemről tárgyal.

*

A szlovénekről. Írta: Dr. Zupanić Niko. Meštrović bevezetésével. Az amerikai horvátok, szerbek és szlovénekhez szól, hogy kitartsanak az igazság és a szabadságért való harcban. Meštrović azt írja előszavában: Hisszük, hogy ti horvátok és szlovének, akik századokon át az idegen uralomért harcoltatok, habár az óceán titeket elválaszt Európától, sietni fogtok a harctérre testvéreitek segítségére, akik mint óriások harcolnak a nemzet életéért és dicsőségéért.

A szlovének alpesi horvátok, nyelvük horvát tájszólás. A szlovének nyelvük természete és vérük szerint horvátoknak és szerbeknek édes testvérei és természetes, hogy a három szerb, horvát és szlovén törzsnek jövődöbéli monarchiá[já]ba akarnak jutni. Csak ez a délszláv állam adhat biztositókat a szlovéneknek fennállásukhoz és megőrizheti őket olaszoktól, németektől és magyaroktól.

E

1915 nov. 2

A Jugoszláv Bizottság kiáltványa a brit néphez¹

London, 1915. november 2.

A német, osztrák, magyar és bolgár csapatok Szerbiába való betörésének elismert célja, hogy letöröljék a világ térképéről és megsemmisítsék mint népet, és egyúttal az is, hogy erőszakkal utat törjön a germán imperializmusnak, a „Drang nach Osten” megvalósításában.

Szerbia hősiessége mind az ellenségei, mind a barátai számára minden vitán felül áll. Egy nagy eszme apostolának erejét és hitét testesítve meg magában, az utolsó emberig teljesíteni fogja kötelességét. De támadóinak számbeli fölénye történelmi példa nélkül áll előttünk. Még sosem vettek igénybe ekkora erőt, ennyi irányból, hogy egy kis népet kiirtsanak és megsemmisítsenek.

Mindazoknak, akik fölkeltek és összefogtak, hogy letörjék ezt a durva és erkölcstelen erőt, amelyet Németország képvisel, most korlátozás nélkül segíteniök kell. A segítség missziója mindekenélőtt Nagy-Britanniára vár, dicsőséges és emberszerető tradíciói és létfontosságú közvetlen érdekei miatt is.

Szerbia bukása az Osztrák-Magyar Monarchián belüli nyolc milliós lélekszámú népünk nemzeti és politikai bázisának megsemmisülését eredményezhetné. Szerbia által felszabadítva és saját egzisztenciájuk érdekében hozzákötődve, a világpolitika útkereszteződésében elhelyezkedve, ez a néhány millió ember holnap a legbiztosabb bástya lenne a germán támadás ellen, és ezzel a leghűségesebb szövetségese mindazoknak, akiket hasonló pusztulás fenyeget. Sőt, mi több, Szerbia bukása az ellenség számára széles és könnyen járható utat nyitna a brit királyság szívébe, mert éppen közvetlenül és közvetve sem kiszámítható következmények következhetnek a német uralmi expanzióból, Hamburg és Berlin közvetlen kapcsolatából a Dardanellák, Szuez és a Perzsa-öböl irányába.

Amikor ötszáz évvel ezelőtt a törökök Rigómezőnél legyőzték a szerb államot, Európa éppúgy mint ma is, csodálta a szerb bátorságot, jól tudva, hogy a szerbek a Rigómezőn védekezve a civilizációért folytattak harcot az ottomán barbárság ellen. De Európa nem küldött semmilyen segítséget, és Szerbia elesett.

Eleste Európának öt évszázad véres háborúiba és kimondhatatlan szenvedéseibe került. A török-germán ügy győzelme a szerb területen ma is megismételné azokat a szenvedéseket, csak jóval nagyobb mértékben. Semmilyen áldozat sem lehet túl nagy ahhoz, hogy ezt a pusztulást elkerüljük.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: Proglas Jugoslovenskoga odbora Britanskom narodu. Ferdo Šišić: Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914–1919. Zagreb, 1920. 46–47. l. – Miután Venizelosz lemondott, és Görögország nem tett eleget szerződésbeli kötelezettségének, vagyis nem mozgósított, amikor Bulgária a központi hatalmak oldalán rátámadt Szerbiára, a Sándor régens főparancsnoksága alatt álló szerb hadsereg az 1915. okt. 6-án a Dunán Belgrádnál átkelt német és osztrák-magyar hadsereggel szemben csak defenzív magatartást tanúsíthatott. Rövid két hónap leforgása után, hatalmas veszteségek és elkeseredett utóvédharcok árán a szerb hadsereg maradéka Albánián keresztül kijutott az adriai tengerpartra, ahonnan antanhajók Korfu szigetére szállították őket.

A Jugoszláv Bizottság már október folyamán is több alkalommal igyekezett rávenni befolyásos angol, francia és orosz politikusokat, hogy Görögországon keresztül nagy létszámú antanthadsereg nyisson frontot Szerbia megsegítésére. A szaloniki front megnyitása mindenesetre jó ideig nem hozta meg a remélt sikert, amit a Jugoszláv Bizottság részéről sokan az angolok visszafogott részvételének rovására írtak. A Seton-Watson délszláv levelezését közreadó munka 1915–1916. évi anyaga bizonyítja, hogy a Bizottság befolyása Szerbia katonai összeomlása ellenére egyre inkább erősödött, és a szerb hadsereg heroikus ellenállása minden korábbinál jobban előtérbe állította a jugoszláv egység megteremtésének problémáját. Vö. R. W. Seton-Watson and the Yougoslavs. Correspondence 1906–1941. I. köt. 1906–1918. London-Zagreb, 1976. pl. 203., 251., 284–285. l.

Ezért kell Szerbiának minél gyorsabban és bőkezűbben segíteni, csak nehogy túl későn legyen.

Ezért fordulunk Anglia lovagias civilizációjához, Cromwell, Pitt, Byron, Gladstone földijeikhez, a brit nép kulturális és politikai vezetőihez. Ami számunkra, jugoszlávok számára egyenesen a fennmaradás kérdése, az Anglia számára csak a védelem kérdése és mindama dolgok fejlődésének kérdése, amit az angol lélek teremtett – olyan példákat mutatva, amilyeneket a világ még nem látott soha –, megtett és bemutatott önmaga és az emberiség számára.

Mindezt most az igazság és szabadság nevében védeni kell akár végső erővel is.

Ezekben a szomorú napokban az angol néphez fordulva, meg vagyunk győződve róla, hogy tiszta tekintetével és veleszületett ítélőképességével fel fogja fogni a jelen pillanat teljes mélységét és jelentőségét mind a közelebbi, mint a legtávolabbi jövő érdekében.

A londoni Jugoszláv Bizottság: Elnök:

Dr. Ante Trumbić

77

Iratok a Külföldi Csehszlovák Akcióbizottság tevékenységéről¹

A

[1915 szept. 16–1916 jan. 28]

Részletek Edvard Beneš emlékirataiból a Külföldi Csehszlovák Bizottság létrehozásáról és T. G. Masaryk 1916. január végi Párizsba érkezéséről²

[1915.] Szeptember 16-án Párizsba mentem, ahol Masaryk professzor társaságában nem egészen két hetet töltöttem, és genfi megállapodásunk értelmében megtettem az előkészületeket franciaországi rendszeres politikai munkánkhoz. Masaryk professzor szeptember végén Londonba szándékozott utazni és ott akart megtelepedni. Bemutatott tehát Denis professzornak, beajánlott párizsi kolóniánknak, megbízott, látogassam meg nevében mielőbb Lyonban időző önkénteseinket – amit azonnal meg is tettem –, és megbízott, hogy Párizsban és Franciaországban az újságírói, politikai és pro-

¹ A csehszlovák emigrációs propaganda és politikai akció megszervezése a brit külügyminisztériummal a világháború kitörését követően kapcsolatot teremtő T. G. Masaryk (1850–1937) cseh politikus, bécsi parlamenti képviselő érdeme. 1914. decemberi emigrációba költözése után a nyugat-európai, tengerentúli és oroszországi cseh és szlovák szervezetek egyre szorosabb és koordináltabb politikai együttműködésére támaszkodva a cseh politikai pártok által segítségére küldött Edvard Benešsel és Jozef Dürichhel, valamint a Párizsban élő szlovák Milan Rastislav Štefánikkal közösen 1915 novemberében létrehozták a Külföldi Csehszlovák Akcióbizottságot, amely 1916 márciusától Csehszlovák Nemzeti Tanács néven sorra érte el a diplomáciai sikereket az antantországok kormányainál. A CSNT rövid időn belül megteremtette a cseh és szlovák hadifoglyokból szervezendő csehszlovák légiók létrehozásának politikai feltételeit, kiterjedt sajtópropagandával mind befolyásosabb híveket szerzett a csehszlovák állam megalapításának. Ily módon az ingadozó csehországi és a nagyon passzív szlovák politikai közélet hiányzó támogatását is pótolni tudták. 1916 végéig a csehszlovák ellenállás még két fő alternatív megoldásban gondolkodott: a Monarchia teljes felbomlásában, ill. annak mélyreható átszervezésében. A kérdés rövid áttekintését l. Szarka László: Egy XX. századi államalapító emlékiratai. Utószó T. G. Masaryk A világforradalom c. művéhez (Bp. 1990, Európa, 429–63).

² A közölt részlet lelőhelye: Beneš, E.: Nemzetek forradalma. Ford. Donner Pál. Bratislava-Pozsony 1936, E. Prager kiad. 80–97. l. Az eredeti fejezetcímeket (Forradalmi mozgalmunk Párizsban és Londonban összpontosul. Párizsi működésünk kezdetei – Első nyilvános föllépésünk – Štefánik bekapcsolódik a forradalmi akcióba. Masaryk 1916 februárjában [!] Párizsba jön) elhagytuk, helyükre *-ot tettünk.

pagandamunkát vezessem, már amennyiben akkor ilyesmiről szó lehetett, hiszen eladdig még szervezetlen volt.

Párizsban kezdetben nehéz dolgom volt. A Rue Léopold Robert-ben telepedtem le, egy ötödik emeleti kis diákszobában – havi költségvetésem 120 frank volt –, és megkezdtem a propagandamunkát. Volt néhány ismerősöm még első két párizsi tartózkodásom idejéből, 1905-ből és 1911-ből, de vagy elkallódtam emlékezetükben, vagy ők tűntek el a láthatárról. Hivatalos kapcsolataim nem voltak, és a háború egész tartama alatt vallott elveink értelmében általában óvakodtam idő előtt behatolni ezekbe a körökbe, hogy tárgyalásokat ne kezdjek, mielőtt a dolgok erre megértek volna, és mielőtt helyzetünk politikailag és erkölcsileg megfelelően szilárd lett volna.

Így aztán két út állt előttem:

Először is a Sorbonne professzorainak köre, amellyel régebről valamelyest ismerős voltam: mindenekelőtt tehát E. Denis, A. Meillet, E. Durkheim, C. Bouglé – volt tanárain –, aztán L. Eisenmann, aki Dijonban volt tanár abban az időben, amikor ott tanultam, és mint egy Ausztria-Magyarországról szóló értékes könyv szerzője érdeklődött az én értekezésem iránt, amely ugyanebbe a témakörbe esett. Most aztán Masaryk és Denis révén közvetlen érintkezésbe léptem vele.³

A másik út a szocialistákhoz vezetett, mert 1907 óta irodalmi érintkezést tartottam fenn a szocialista folyóiratokkal, a „Revue Socialiste”-tal és a „Mouvement Socialiste”-tal, ismertem szerzőiket és néhány vezető személyiségüket, így Albert Thomas-t, Lagardelle-t és másokat.

Elkezdtem tehát ezekben a körökben tevékenykedni. Eisenmann professzor mint az osztrák-magyar kérdés ismerője, a hadügyminisztérium információs osztályán kapott beosztást. Ausztriából halom friss értesüléssel, adattal és okmánnyal jöttem meg; Eisenmann professzor szorgalmasan olvasta az osztrák-magyar lapokat, és gyakran volt szüksége az események magyarázatára olyasvalaki szájából, aki a viszonyokat közelebbről ismerte. Megbeszéltük, hogy szorosabban fogunk együtt dolgozni, és minisztériumi megbízatása céljaira értesüléseket, magyarázatokat és az eseményekhez állást foglaló emlékiratokat fogok szállítani. Eisenmann professzor összeköttetésbe hozott a minisztérium hivatalos köreivel, és nevezetesen egy Ausztria-Magyarország ellen irányuló svájci akcióról is tárgyaltunk, amelyhez ottani szervezetünknek is segédkezet kellett volna nyújtania. Rögtön engedélyt is kaptam rá, hogy hivatalos úton hozassak újságokat Ausztriából és Németországból, könyveket és jelentéseket Sychrava dr.-tól Svájcból, úgyhogy az otthonnal való szükséges összeköttetést is gyorsan létrehoztam.

Albert Thomas-val való régebbi kapcsolataim révén Roques professzorhoz, lőszerügyi minisztériumbeli magántitkárához is bejutottam, és ily módon állandó érintkezésbe kerültem ezzel a hivattalal is. Ugyanakkor a párizsi „Rovnost” egyesületben tömörült szocialistáink fölkértek, hogy francia szocialista szervezetek tagjai számára nyilvános előadást tartsak. Eleget tettem kívánságuknak, de francia szónokot is kértem. Paul Louis-hoz, a publicistához fordultam, akit mint egy, a francia munkásmozgalom történetéről szóló könyv szerzőjét ismertem, és közreműködését kértem. Paul Louis akkor a „Petit Parisien” külpolitikai főmunkatársa volt. Az előadást megtartottuk, és Paul Louis találó beszédet mondott Ausztriáról és Ausztria ellen.

Paul Louis-t nagyon meglepte, amit neki Ausztria-Magyarország helyzetéről elmondottam, és melegen ajánlotta nekem, beszéljek valakivel a külügyminisztériumból. Ismerősét, L’Hermitte-et, egy akkoriban befolyásos tisztviselőt ajánlotta figyelmembe, aki november 16-án fogadott is és az osztrák-magyar kérdéstről tárgyalt velem.

³ Eisenmann, Louis (1869–1937) francia történész, szlavista, a *Le Monde Slave* c. lap szerkesztője, a világháború idején Masarykéék feltétlen támogatója. Itt említett könyve: *Le compromis austro-hongrois de 1867. Étude sur le dualisme.* (Paris 1904.) – Edvard Beneš a dijoni egyetem jogi karán 1908-ban védte meg disszertációját *Le problème autrichien et la question tchèque* címmel.

Ez volt a kezdet, és egyelőre nem volt nagy eredménye, de számomra, az ismeretlen idegen számára, nagyon fontos összeköttetéseket jelentett, és olyan utat nyitott meg, amely rendszeres munka és további kapcsolatok révén mindinkább kiszélesedett, s végül is igazi politikai eredményekhez vezetett.

Ugyanekkor érintkezésbe kerültem valakivel, aki a háború folyamán Franciaországban nagy szolgálatot tett ügyünknek: Auguste Gauvinnel. Štrimpl festőművésznél, későbbi brüsszeli követünk-nél megismerkedtem P. Quirielle újságíróval; kevéssel Ausztria-Magyarország elleni föllépésünk előtt ő hozott össze Gauvinnel.

Gauvin a „Journal des Débats” külpolitikai rovatvezetője volt, és azok közé a francia publicisták közé tartozott, akik kezdettől fogva tisztában voltak a háború jelentőségével és értelmével. Jól ismerte az osztrák-magyar politikát, és nem befolyásolta álláspontjában, hogy katolikus tendenciájú, konzervatív lapnál dolgozott. Elejétől végig kérlelhetetlenül küzdött Bécs és Budapest ellen, mert ezekben látta azokat a tényezőket, amelyek felelősek a háború kitöréséért. Gauvin egyike ama kevés újságíróknak, aki nyugodtan megtehetette, hogy a háború alatt megjelent külpolitikai cikkeit változtatás nélkül könyv alakban is kiadja, – oly találóan és biztosan ítélte meg a háborús eseményeket. Barátunkká vált első perctől fogva; első látogatásomkor megígérte, hogy vezércikket ír nyilvános forradalmi föllépésünkről és már akkor helyesen vélekedett a cseh kérdéstről. Úgy sejtem, hogy abban az időben, amikor még nem voltak összeköttetések, az ő cikke volt az első hivatalos föllépésünk egyik legkomolyabb visszhangja a francia sajtóban és általában az antant közvéleményben. Ettől kezdve állandó érintkezésben voltam a „Journal des Débats” szerkesztőségével, amely franciaországi háborús politikánk legfontosabb sajtó-támaszává vált.

A barátok, akikre szert tettem, azután önszántukból és lelkesen segítették elő befolyásunknak minél szélesebb körben való érvényesülését. Amikor pedig Štefánik is bekapcsolódott a mozgalmunkba, érintkezésbe léptünk néhány politikai szalonnal, továbbá politikai személyiségekkel és utóbb katonai körökkel is.

Jól ismervén a helyzetet Prágában s általában politikai köreinkben és nem felejtve el a „Maffia”-ban⁴ szerzett tapasztalataimat, föltettem magamban, hogy prágai híveinket lehetőleg rendszeresen tájékoztatom az antant katonai és politikai helyzetéről. Magam láttam Prágában, milyen értékes szolgálatot tett nekünk minden, még oly szerény értesülés is, és milyen buzdítólag hatott ránk, ha hiteles forrásból tudtuk meg, miben mond igazat az osztrák és német hírszolgálat és miben nem. Ezért – mihelyt áttekintettem kissé a helyzetet – Párizsból beszámolókat küldtem Prágába. Beszéltem Bibikovval, a berni orosz követtel, akinek cseh származású felesége volt, beszéltem Szvatkovszkijjal, újdonsült párizsi barátaimmal, olvastam a lapokat, figyeltem az embereket és a viszonyokat, és aztán az egészet összevettem Masaryk professzor londoni jelentéseivel. Az ily módon nyert teljes helyzetképet 1915 közepén Prágába küldött jelentésemben ecseteltem. A jelentés ugyan reményteljesen hangzott, de óvott a passzivitástól. Figyelmeztetett rá, hogy otthoni tétlenségünk egyes antant-körökben csalódást keltett, továbbá, hogy a cseh kérdést egyáltalában nem ismerik, és szerfölött fontos, hogy újabb, nevesebb politikusok jöjjenek ki a külföldre.

Ezt a jelentést és minden későbbi beszámolómat ma igen jelentős okmányoknak tekintem, mert elég jól körvonalazzák mozgalmunkat, kívánságainkat, küzdelmeinket és aggodalmainkat, reményeinket, sikereinket és diadalainkat.

*

Nyilvános kiállításunkban külföldi kolóniáink képviselőinek is részt kellett venniük. Evégből tárgyalni kellett párizsi, londoni, amerikai és oroszországi hazánkfiáival. Ez nem volt könnyű dolog;

⁴ A csehországi Monarchia-ellenes tevékenység irányítására 1915 elején megalapított Maffia mindvégig összeköttetésben állt a külföldi csehszlovák akcióval. A Maffia által irányított hírszerző, tájékoztató és propagandamunka eredményei a cseh közvélemény és katonaság háborúellenes magatartásában mutatkoztak meg. A Maffia élén az ún. Titkos Bizottság állt Jan Šámal, Alois Rašin és mások vezetésével.

a kolóniák eladdig még nem voltak hiánytalanul megszervezve, és nem tudtak megállapodni, kik írják alá a kiáltványt. Jómagam nem írtam alá, mert feleségemre és otthoni barátaimra való tekintettel egy ideig még névtelen ismeretlenségben akartam maradni. Azonkívül pedig akkoriban még a pozícióm sem volt jelentős külföldi hazánkfiai között, és látva, hogy kolonistáink arról vitatkoznak, ki írja alá a kiáltványt, politikai szerénység példájával akartam előljárni. Masaryk professzor kívánságára ismét Svájcba utaztam, hogy megszerezsem Dürich képviselő beleegyezését is, aki Lausanneban tartózkodott. Ezt a beleegyezést megkaptam, és október 2-án érkeztem vissza Párizsba. Beszámoltam Masaryk professzornak a tárgyalásokról, s miután vele és amerikai meg oroszországi egyesületeinkkel megállapodtunk az aláírások dolgában, az egész kérdést végül megbeszéltem Denis professzorral is. Denis professzor ugyanis a kiáltvány szövegét abban a formában, ahogy azt Prágában megtárgyaltuk, a francia közvélemény számára alkalmatlannak találta – túlságosan történelmi ízűnek, stílusát száraznak –, és változtatásokat ajánlott. Masarykkal való egyetértésben aztán ő fogalmazta meg végleg a szöveget.

Akkor először merült föl nyomatékosabban külföldi mozgalmunk megszervezésének kérdése. Arról volt szó, milyen legyen a viszonya Masaryknak és a néhány hazulról jött emberünknek a kolóniákhoz, és általában a kolonisták miként vegyenek részt munkánkban. Masaryk már 1915 márciusában munkatervet terjesztett a kolóniák elé, és körvonalazta feladatukat és helyzetüket a felszabadító munkában. A kérdés személyi vonatkozásokban kényes volt, elsősorban a kolóniák egyes vezetőinek pozíciói, érdekei és céljai tették azzá. Végleges megszervezésre a dolgok még nem értek meg. Ezért ideiglenes politikai szövetet létesítettünk, amely magán viselte az átmenetiség minden jelét. Ez a „Külföldi Csehszlovák Bizottság” – „Zahraniční výbor československý” – volt, amelynek főfeladata abból állott, hogy megszerezze az aláírásokat kiáltványunkhoz és ezzel mindama hazánkfiaiainak, akik szabadon szólhattak, egységes akaratát nyilvánítsa a felszabadító harcban.

Kiállításunkra, a Habsburg-birodalom elleni harc hivatalos meghirdetésére 1915. november hó 14-én, egy vasárnapi napon került a sor. Ezen a napon egyszerre jelent meg Svájcban, Franciaországban, Oroszországban és az Amerikai Egyesült Államokban a „Külföldi Csehszlovák Bizottság” kiáltványa...

A kiáltvány közzététele szabadságküzdelmünk hivatalos kezdetét jelentette. Igen nagy jelentőségű lépés volt, annak ellenére, hogy erősebb visszhangja nem támadt pillanatnyilag. Első nyilvános, ünnepélyes, a hazai politikusokkal egyetértésben tett lépésünk volt, és ezért a nemzettel és jövőjével szemben nagy felelősséget vállalt cselekedetnek kellett tekinteni. Visszakozni már nem lehetett. Ezzel a lépéssel kezdődött külföldi tevékenységünk.

Munkánk helyes megszervezése volt most a legfontosabb, egyelőre ez vett minket teljesen igénybe.

Mint mindenben, úgy elsősorban a politikában is, kivált azonban a forradalmi tevékenységben, a módszerek és a szervezés döntik el végeredményben a sikert. Ezért arra törekedtünk, hogy a kolóniák együttműködését a politikai vezérekkel egy egységes, szorosan zárt mozgalomban biztosítsuk, hazánkkal az összeköttetést fenntartsuk, a propagandát kiépítsük és a propagandáról fokozatosan a politikára térjünk át, a szükséges szerveket kialakítsuk, az anyagi eszközöket előteremtjük, rátermelt embereket válogassunk ki, és általában egyesítsük a szövetségesek országaiban folyó akciót. Végül fölmerült még egy kérdés: hogyan szervezzük meg hadifogságba esett honfitársaink, katonaságunk megmozdulását.

Mindezen problémák megoldását nem lehetett sokáig halogatni. Az amerikai csehszlovákok is váltig sürgettek: számukra a mi kiállításunk nagy jelentőséggel bírt, mert hazánkfiai ott nagy tömegekben éltek; azonkívül pedig az akkor még semleges Amerikában nyilvános föllépésünk ösztönzően hatott ottani honfitársainkra, hogy nyíltan harcbaszálljanak Ausztria-Magyarország ellen, és alkalmul szolgált arra, hogy a politikailag akkor még meglehetősen dezorientált emigrációnk körében tisztázza a helyzetet.

Masaryk professzor Londonba hívott, hogy mindezeket a dolgokat megbeszéljük. Akkor érkezett meg hozzánk amerikai hazánkfiainak első követe is és tájékoztatást, útmutatást kívánt.

1915. november 21-én utaztam első ízben Londonba. Legelőbb is megbeszéltük a szervezeti kérdéseket, és az amerikai szervezetek számára jelentést dolgoztunk ki terveinkről, szükségleteinkről, valamint az európai katonai és politikai helyzetről.

Londoni tartózkodásom idején Masaryk professzor Németalföldön át hírt kapott Prágából egyes hozzátartozóink és prágai titkos szervezetünk több tagjának letartóztatásáról. Megbízott tehát, utaztam el nyomban Svájcba, és állapítsam meg, mi történt odahaza, és vajon ennek milyen befolyása lesz a hazánkkal való összeköttetésre. Egyúttal Dürich képviselőt is tájékoztatnom kellett a párizsi és londoni helyzetről.

Genfben utaztam tehát, onnan pedig Lausanne-ba Dürichhez. Mikor aztán visszatértem Párizsba, szűkös kis diákszobámban berendeztem első, ideiglenes propaganda-irodánkat, amelynek legfőbb berendezési tárgya egy írógép volt.

*

Másnap, hogy Genfből visszatértem, 1915. december 13-án, Štrimpl festőművész lakásán első ízben kerültem össze dr. Milan Štefánikkal.⁵ Két nap múlva megint találkoztunk, hogy megbeszéljük további együttműködésünk terveit, és kidolgozzuk egész franciaországi politikai tevékenységünk irányvonalait. Štefánikról már más helyütt beszéltem. Itt csak azokat a tényeket akarom időrendben felsorolni, amelyek együttműködésünkből fakadtak, ahogy az események fejlődése magával hozta. Meghitt barátok lettünk, lojális társak a munkában. Sok dologban nem értettem egyet Štefánikkal, amint ő sem osztotta mindenben a véleményemet, azonban ez sohasem zavarta közös munkánkat. Csak egyetlenegyszer támadt vita köztünk, de már csak a békekonferencián, és hamarosan azt is békés úton intéztük el.

Štefánik repülőhadnagyként jött vissza Párizsba 1915. december hó 6-án a szerb frontról. Štrimpl útján már régebben jelentkezett Masaryk professzornál, mielőtt megtudta, hogy Masaryk külföldön tartózkodik. De azután elnyelte a kaszárnya, majd pedig a front, és csak most tűnt fel újra Párizsban. Éppen tíz esztendővel azelőtt, 1905-ben találkoztam vele először Párizsban, azóta nem láttuk egymást, és most egészen különös, új körülmények között kerültünk össze megint. Štefánik kifejtette előttem, hogyan ítéli meg a helyzetet, mit tett eddig mint katona, és mibe foghatnánk közösen. Kifejtette nagyszabású terveit, rámutatott arra, hogy Franciaországban nagy jelentőségű összeköttetésekre lehet szert tenni, és felvázolta kettőnk politikai és sajtóbeli együttműködésének programját. Aztán megkért, utazzam el újra Londonba, tárjam az egészet Masaryk elé, és hívjam meg Masaryk professzort Párizsba, hogy egyrészt megtanácskozhassuk közös munkánkat, másrészt pedig, hogy esetleg megkezdhessük tárgyalásainkat a francia kormánnyal.

Egyetértettem a londoni úttal, annál is inkább, mert Masaryk éppen akkor táviratozott nekem, hogy németalföldi kolóniánk valamelyikünknek a látogatását kéri, menjek tehát én Hollandiába. December 22-én érkeztem meg ilyenformán Londonba, és még aznap este hosszan tanácskoztam Masaryk professzorral a Štefánikkal való együttműködésről, otthoni híreinkről és Hollandiában megszervezendő új „örhelyünk”-ről. Masaryk professzor ugyan bizonyos tartózkodással fogadta Štefánik terveit, azonban egyetértett azokkal. Fölszólított, készítsük elő párizsi tartózkodását, és értesítsük, mielőtt befejeződtek az előkészületek.

⁵ Milan Rastislav Štefánik (1880–1919) prágai és párizsi egyetemi tanulmányai után Franciaországban dolgozott mint csillagász. A világháború alatt a francia hadsereg önkéntes pilótájaként szolgált. 1915 folyamán bekapcsolódott a külföldi csehszlovák akcióba, majd fokozatosan átvette a csehszlovák légiók szervezését. Az 1918 őszen megalakult ideiglenes csehszlovák kormány hadügyminisztere volt. 1919. máj. 4-én útban hazafelé repülőgéppel Pozsony mellett lezuhant.

A karácsonyestét tengeribeteg hajón töltöttem, amely Hollandiába vitt. Amszterdamban Filla festőművész családjával és Štěpánek dr.-ral kerültem össze. A Filla házaspár ettől kezdve fontos munkakört töltött be: a művész felesége többször tette meg a veszedelmes utat Prágába, s amikor az osztrák rendőrség már igen megnehezítette a hírszolgáltatásnak Svájcra át való lebonyolítását, Filla szakfolyóiratokat küldözgetett Prágába, amelyek sorai közé láthatatlan vegytintával írta be a tudósításokat. Štěpánek dr. is kapott és hozott híreket.

Ez utazásom során Rotterdamban megfeneklettem és két hétig tétlenségre kényszerültem. Hollandiában M. Leblanc néven tartózkodtam. Amikor Anglián át vissza akartam térni, az angol hatóságok osztrák kémnek néztek és nem akartak angol földre visszaengedni. Nagy nehezen mégis elértem az angol partot, ott viszont letartóztattak, Londonba vittek és lezártak. Csak Masaryk professzor segítségével szabadultam ki, és 1916. január 11-én végre visszatértem Párizsba. Különben nem ez volt az egyetlen eset, hogy antant-hatóságok lezártak. Az angolok háromszor tartóztattak le, a franciák kétszer, – mindig rövid időre, amíg a félreértés tisztázódott.

Párizsban aztán, a Masaryk professzor megérkezése előtti napokban ugyancsak megszorított a munkánk. Štěfánik éppen gyomorműtéten ment át és kórházban feküdt, nekem kellett tehát az ő feladatát is elvégezni. Jules Sauerwein a „Matin”-ben interjút akart közölni Masarykkal. Denis professzorral megbeszéltük, hogy Masaryk professzor és én a Sorbonne-on előadássorozatot tartunk szláv kérdésekről. Masaryk professzornak a szlávok helyzetéről kellett beszélnie, nekem pedig a csehszlovák problémáról. Louis Martin szenátorral, aki a háború kitörése óta igen dicséretes módon és sokat fáradozott ügyünk érdekében, megállapodtunk, hogy interpellációt intéz a kormányhoz a csehszlovák kérdésről.

Masaryk professzor 1916. január 28-án érkezett Párizsba. Február 1-én meglátogatta Izvolszkij orosz nagykövetet, és tájékoztatta terveinkről s akcióinkról. Štěfánik, aki közben félig-meddig már felépült, Léméry képviselő, valamint Mme de Jouvenel útján Briand-nál Masaryk számára hivatalos fogadtatást eszközölt ki minden nehézség nélkül. A kihallgatás február 4-én, pénteken meg is történt. A Briand-nál való fogadtatáson kívül Masaryk professzornak fontos politikai megbeszélései voltak még Deschanellel és G. Leygues-gel, a kamara külügyi bizottságának elnökével.

Masaryk professzor Briand-nak kifejtette tételeinket: mit jelent a pángermán Berlin–Bagdad terv; továbbá, hogy éppen Ausztria-Magyarország segíti elő Németország támadó előretörését és pángermán céljait; hogy Németországot pusztán önnön erejére kell visszazorítani Ausztria-Magyarország földarabolása és új, önálló államok kialakítása útján, amelyek már csak pusztán létükkel is természetes szövetségesei lesznek Franciaországnak a kelet felé törő német expanzió ellensúlyozására. Az egész középeurópai államrendszerről van itt szó: azoknak a területeknek a sorsáról, amelyek Franciaország és Oroszország, Finnország és Görögország között fekszenek. Ez az újjászervezés Franciaország és az európai béke érdekében áll, és úgy hajtható végre, hogy fölszabadítják Középeurópa valamennyi kis nemzetét, de mindenekelőtt megsemmisítik Ausztria-Magyarországot. Ez ennek a háborúnak az igazi programja, mert hiszen ez a háború a pángermanizmus ellen, a központi hatalmak erőszakos abszolutizmusa ellen, az európai demokráciáért és az elnyomottak szabadságáért folyik. Ezek a célok nemcsak Franciaország érdekeinek, hanem magasztos hagyományainak is megfelelnek.

Briand megértette Masarykot. Beleegyezett abba, hogy Masarykkal való tárgyalásairól hivatalos kommunikét tegyenek közzé, amely bejelentse a világnak, hogy Franciaország hivatalos támogatásban részesíti mozgalmunkat. Prágába küldött harmadik jelentésemben Masaryknak Briand-nal folytatott tárgyalásáról följegyzéseim tanúsága szerint többek között ezt írtam:

„Masaryk professzor aztán Párizsba jött, és egész sor befolyásos politikussal tárgyalt. Briand kihallgatáson fogadta, és szó szerint ezt mondta neki: »Mi franciák mindig rokonszenveztünk a cseh néppel, s érzelmeink a háború kitörése óta még őszintébbek lettek. Biztosítom róla, Franciaország nem feledkezik meg az önök törekvéseiről, teljesen osztja azokat, és elkövet mindent, hogy a csehek

önállóságához jussanak. Részletekről most ne beszéljünk. Főkövetelésünk dolgában teljesen egyek vagyunk.«

Ugyanilyen értelemben nyilatkozott Deschanel is, aki ma nagy hatalommal és befolyással bír. Franciaországot teljesen megnyertük ügyünknek: velünk tart.”

Politikai koncepciónk abban a formában, ahogy Masaryk professzor a francia miniszterelnöknek előadta, az angol és francia sajtóban, valamint a politikai és tudományos körökben űzött propagandánk és különböző barátaink propagandája révén idővel annyira érvényesült, hogy 1916 végén in nuce már a szövetségesek némely hivatalos nyilatkozatába is bekerült, – így az osztrák-magyar békejavaslatra 1916. december 30-án adott válaszjegyzékbe, valamint a szövetségeseknek 1917. január 10-én Wilson elnökhöz intézett híres jegyzékébe is. Túlzás nélkül állítható, hogy Masaryk professzor követeléseink meggyőző kifejtésével megmutatta, miként kellene a szövetségesek politikai céljait és háborús feladatait kifejezni és programatikusan a nyilvánosság és a hivatalos körök elé terjeszteni. Wilson elnök 1916-i és 1917-i üzeneteiben lényegében ugyanezen vagy rokon értelmű gondolatoknak adott kifejezést, bár általánosabb formában, a konkrétumokat alig érintvén.

Masaryk professzor párizsi látogatása fontos politikai siker volt. Már Londonban voltak jelentős politikai sikerei, amikor barátaink, Steed és Seton Watson segítségével a King's College tanárává nevezték ki. 1915. október 19-én tartotta meg bemutató előadását a kis nemzetek háború alatti feladatairól. Ezen az előadáson lord Robert Cecil elnökölt, Asquith miniszterelnök pedig átíratot küldött, amelyben kiemelte, hogy a szövetségesek a háborút a kis nemzetek védelmében viselik. Ezt az angol hivatalos támogatást most megerősítette a hivatalos francia politikai támogatás. Ily módon tevékenységünk kiindulópontja és olyan alapra tett szert, amelyen folytathattuk széleskörű akciónkat.

Masaryk professzor londoni előadása – éppúgy, mint az a másik előadás, amelyet a szlávok világhelyzetéről 1916. február 22-én a Sorbonne-on tartott –, továbbá céljaink kifejtése Briand előtt, különböző angliai megnyilatkozásai más alkalmakkor, a szövetségesek elé terjesztett néhány emlékirata s kivált „Új Európá”-ja, amelyben mindezen gondolatait és véleményeit összefoglalta, azonkívül pedig a „Nation Tchèque”-ben 1915. május 1-je óta folytatott publicisztikai akciónk, a Nemzeti Tanács titkárságának egész sor hivatalos emlékirata, a Sorbonne-on tartott előadásom, amely „Pusztítsátok el Ausztria-Magyarországot!” címen 1916-ban füzet alakban is megjelent, és egy halom más megnyilatkozás: ez volt az az eszmei alap, amire aztán politikai és katonai akciónkat és irodalmi meg sajtópropagandánkat fölépítettük.

Fontos volt, hogy programunkat tömören, világosan és hatásosan adjuk elő. Meg kellett mutatni, hogy nemcsak megvalósítható, gyakorlati, a szövetségesek szempontjából hasznos és egyedül lehetséges program, hanem hogy a feltartóztathatatlan európai fejlődésnek is része, hogy igazságos program, s ezért egész Európa és az egész újkori emberiség politikai, gazdasági, kulturális és erkölcsi fejlődésének irányvonalában is fekszik. Hamarosan nemcsak azzal gyakoroltunk hatást Nyugateurópa köreire, hogy politikailag jól voltunk tájékozva, és hogy Középeurópáról helyes ismeretekkel szolgáltunk, hanem azzal is, hogy Masaryk professzor a történetbölcselet szempontjából meg tudta fogalmazni, mit jelent nézete szerint a világháború, és hogy kell Nyugateurópának a világháborút felfognia. Erős fegyverünk volt az is, hogy többen közülünk sikeresen, hatékonyan tudták terjeszteni ezeket az eszméket. Wilson későbbi koncepciói mellett a világháborúnak, jelentőségének és értelmének egyetlen összegező, szintetikus meghatározása volt ez; azért hatott úgy mindazokra, akik a benne foglalt gondolatokat átértették. Azért volt akciónknak oly jelentős eszmei befolyása is, mert mindenki érezte, hogy szilárd, elméletileg jól megalapozott, céltudatos programon épült föl.

Ez az elméleti program nagyjából ismert eszméket tartalmazott: Európa fejlődése a renaissance-től, a reformációtól és a francia forradalomtól a demokratikus kormányrendszer kiépítéséig vezet Közép- és Keleteurópában is. Németország, Ausztria-Magyarország és Törökország abszolutisztikus, militarisztikus és bürokrata-arisztokratikus államok, amelyek akadályozzák ezt a fejlődést. Ezen államok területén található legnagyobb számban az elnyomott kis – főként szláv – nemzetek,

amelyeket föl kell szabadítani, ha Európát demokratikus alapon akarjuk újjászervezni, és ha azt akarjuk, hogy Európában béke honoljon. Európa szellemi fejlődése egyébként fölébresztette e népek nemzeti öntudatát, és a modern korban általában érvényt szerzett a nemzetiségi eszmének. A pán-germán tervnek olyan a megfogalmazása, hogy meg akarja akasztani ezt a fejlődést, Ausztria-Magyarország és Németország eddigi reakciós, a béke szempontjából veszélyes kormányrendszerét fenn akarja tartani, a német „Drang nach Osten”-t megvalósítani s hatalma alá hajtani egész Közép- és Délkelet Európát, valamint Előázsia egészen a Perzsa-öbölíig. Nem a pánszlávizmus, hanem a pán-germanizmus jelent veszélyt. A pánszlávizmus egyébként sohasem is volt igazában az, – megvalósíthatatlan és sohasem is lehet majd megvalósítani.

Ebből az elméleti megfogalmazásból levezettük a gyakorlati tervet: Németországot saját erejére kell korlátozni. Elzász-Lotharingiát vissza kell adni Franciaországnak, a dán vidékeket Dániának, a lengyel vidékeket az új Lengyelországnak; Ausztria-Magyarországot szét kell tagolni, a lengyeleket egyesíteni egy etnográfiai Lengyelországban, és tengerhez kell őket juttatni, Keletgaliciát Oroszországnak kell juttatni, a román területeket Romániának, a jugoszlávokat egyesíteni, az ausztriai olasz vidékeket Olaszországnak adni, Ausztriát leszűkíteni az alpesi németlakta területekre, a magyarokat a belső Magyarországra korlátozni s végül a csehszlovákokat egyesíteni történelmi országaikban és Szlovénországon. 1918-ban e követelésünkbe még Podkarpatskát, Kárpátalját is belevettük. A korridorról néhányszor tárgyaltunk, Olaszország azonban olyan élesen ellenezte, hogy inkább még a békekonferencia előtt elejtettük ezt a tervet, mert nem akartuk a helyzetet bonyolítani. Úgy véltük továbbá, hogy Törökországnak ki kell vonulnia Európából, és hogy a fekete-tengeri szorosokat Oroszország kapja meg; Bulgáriának nézetünk szerint az Égei-tengerhez továbbra is szabad útja lett volna.

Ezeket az elméleti és gyakorlati eszméket és programokat különböző alkalmakkor különbözőképpen fogalmaztuk meg, de mindig felette világosan és szemléletesen, hogy Nyugateurópa – amely nem ismerte gondolkodásmódunkat és kellő ismerettel sem bírt Középeurópáról – rögtön és megérőltetés nélkül megérthesse a dolgok mibenlétét. Különösen az volt a fontos, hogy a probléma hatásos megfogalmazásával fel tudjuk kelteni, lekötni kiváló személyiségek figyelmét, akik nem érnek rá hosszú magyarázatok meghallgatására. E tekintetben párizsi szervezetünk valóban kitűnt. Egyes propagandisztikus kiadványaink, röplapjaink, térképeink és emlékirataink a hatékony propaganda mintaképei, és propagandánk amellet mindig igaz és tudományosan helytálló volt.

Eszmei és gyakorlati politikai programunk megfogalmazásával azért foglalkozom Masaryk párizsi útjával kapcsolatban, mert ezt a programot, jóllehet főbb vonásaiban már 1914-ben és 1915-ben föl volt vázolva, Masaryk tanár tömören és kifejezően újra összegezte és szóban és írásban Briand elé terjesztette, nyilvánosságra hozta az újságokban és nyilvános előadásban újra kifejtette; és Štefánik, én és egész propagandánk azóta rendszeresen és egységesen terjesztettük. Azonkívül a párizsi látogatás azért is bírt nagy jelentőséggel külföldi akciónk szempontjából, mert megállapodtunk a katonai programban és megoldottuk a végleges politikai szervezet kérdését.

Masaryk párizsi látogatása ilyenformán határkövet jelent forradalmi akciónkban.

B

1915 nov. 14

A Külföldi Cseh Akcióbizottság manifesztuma a „La Nation Tchèque”-ben közölt szöveg alapján¹

Midőn a nemes szerb nép végső erőfeszítéssel készül a német támadás feltartóztatására, midőn a porosz tisztok és a Habsburgok bakói a közelgő bűnhődés rémképétől gyötörtén gázolják le a szláv népességet, midőn dalmátok, horvátok, szlovének, lengyelek töltik meg a börtönöket és pusztulnak ezerszámra a deportálás és száműzetés országutain, midőn a birodalom egyik végétől a másikig mártírok hullái lengenek a bitófákon – a csehek és szlovákok, faj-, nyelv- és kín-testvéreik, szintén felkelnek, hogy odakiáltsák a Habsburgoknak és bérenceiknek megvetésüket és gyűlöletüket, hogy kijelentsék, tanúul híva Európát: semmiféle közösségről nem lehet többé szó a nemes szláv nemzetek és a Hohenzollernek alávalóságainak hitvány végrehajtói között.

Az itt közölt aláírások vezető helyén két birodalmi gyűlési képviselő neve található. Az egyik, T. G. Masaryk, a prágai egyetem professzora, akinek erkölcsi értékét az egész világon tisztelik mindazok, akiknek gondjuk van az emberi méltóságra: ő volt az utóbbi években a legfélelmetesebb ellenfele von Aehrenthal azon erőszakos és csalárd politikájának, amely a mostani katasztrófához vezetett. Képviselőtársa, Dürich, a cseh birodalmi gyűlési ellenzék legfontosabb csoportjának, az agrárpártnak a vezére, igen befolyásos hazájában. Kívülük újságírók, írók, minden társadalmi osztály képviselője végérvényesen felmondja azt a szerződést, amely Csehországot négy évszázad óta kötötte szerencsétlenségére a Habsburg-dinasztiához.

Az aláírások sora sokkal hosszabb lenne, ha az osztrák-magyar rendőrségnek nem sikerült volna letartóztatni és börtönbe vetni e nemzet legszeretettebb vezéreinek egynémelyikét.

Míg más, szabadabb sorban élő kis nemzetek haboznak és tétováznak, a cseh-szlovák nép meghatalmazott képviselői útján a szövetségesek oldalára áll, az igazság és a népek szabadságának védelmezői közé: hisz győzelmükben, tőlük várja emancipációját.

A szövetségesek meg fogják nyitni soraikat e katonák előtt, akik nem várják meg végső győzelmüket ahhoz, hogy nyilatkozzanak. Nem vetik meg e támogatást a szövetségesek, hiszen az reális segítséget jelent: Ausztria-Magyarország felbomlik, már hónapokkal ezelőtt cafatokra hullott volna, ha Németország nem erősíti meg úgy-ahogy romjait. De nehéz feladat bomló tetemmel a nyakában ellenállni az ellenségnek. Bármily erős is a germán birodalom, alapjaiban érezzük inogni és közeledik a végső összeomlás órája.

Ha majd pirkad a láthatáron a győzelem napjának hajnala, ha majd harsona adja hírül a világnak az imperialista kísértetek végső összeomlását, nem lesz a német és magyar uralom végét a cseheknel elragadtatottabban üdvözlő nép, mert egyik sem szenvedett többet uralmuktól.

*

A helyzet súlyos. Az orosz hadsereget visszaszorították, és a német csapatok elfoglalták Lengyelországot. Szerbia, amelyet Koburg Ferdinánd csalárdul megtámadott, meg van szállva, és népe csodálatraméltó hősiessége sem képes megvédeni területét; a német seregek egyesültek a bolgárokkal és a törökökkel, és a germán sajtó rajongva ünnepli a győzelmet, amellyel megkezdődik uralma Keleten.

¹ A közlemény eredeti címe és leköhelye: *Manifeste du Comité d'action tchèque à l'étranger* – A Külföldi Cseh Akcióbizottság manifesztuma. – La Nation Tchèque 1, 1915. nov. 15; 14. sz. 215–218. l. – Kezdetben Masaryk koncepciójának megfelelően a „cseh” megjelölés volt használatban, majd a clevelandi cseh-szlovák egyezség hatására mind gyakrabban bukkant fel a „cseh-szlovák”, ill. a „csehszlovák” változat. A későbbi Csehszlovák Nemzeti Tanács szervezeti előzményének tekinthető Akcióbizottság 1916 elejétől már következetesen a „csehszlovák” jelzőt használta.

E tragikus napokban kötelességünknek érezzük, hogy kinyilatkoztassuk teljes bizalmunkat a szövetségesek végső győzelmében, és kérjük a cseh nép nevében, amelyet képviselünk, hogy szerencsénk lehessen oldalukon helyet foglalni.

Minden szabadságra méltó polgárnak, minden a civilizált nemzet címére igényt tartó népnek fel kell tennie a kérdést, amelyet szégyen és hitszegés nélkül el nem kerülhet: hol a jog, melyik oldalon? hol a jövő? melyik táborban leng az igazság és haladás zászlaja? Az emberiség erkölcsi tudata mindenütt megadta a választ. Elmúlt a kertelés és megalkuvás ideje. Ebben a nagyszabású konfliktusban a semlegesség lemondás és a hallgatás cserbenhagyás. A XV. században „Isten harcosai”² felkeltek a nemzetiségek függetlenségének védelmére és a német iga megtörésére: mi sem áruljuk el apáinkat és nem tagadjuk meg tanításukat.

A cseh szláv nép és büszke származására. Követeli jogait. Mindig áthághatatlan sorompót állított a német támadással szembe. Ma, mint az oroszok, akik csodálatos egyetértéssel gyűjtenek erőt a szemtelen betolakodó szétzúzására – mint a szerbek, akiknek törhetetlen bátorsága egyhangú csodálatot kelt – mint a lengyelek, akik lelkesülten szemlélve hazájuk újjászületését, felejtik kimondhatatlan szenvedéseiket – mi csehek kikiáltjuk a magunk és minden honfitársunk nevében, akiket borzasztó zsarnokság akadályoz meg akaratum kinyilvánításában, hogy hiszünk az igazságban, biztosak vagyunk győzelmünkben, meggyőződésünk Németország szétzúzásának bekövetkezése, és hogy ezzel eljön a világ számára a szabadság, egyetértés és béke korszaka.

A szövetségesek győzelmétől a cseh faj egészének teljes függetlenségét várjuk és a tulajdonképpen Csehország egyesülését Morvaországgal és Szlovákiával közös kormányzat alatt.

A mostani osztrák monarchia úgy keletkezett, hogy a cseh nép képviselői szabad akaratukból megválasztották Habsburg Ferdinándot, akinek már birtokában voltak a közép-dunai német tartományok, és akit szintén ez idő tájt fogadtak el a magyarok is uralkodóul.

Az 1526-os királyválasztáskor a csehek nem adták el függetlenségüket, és a Habsburgok kötelezettséget vállaltak, hogy tiszteletben tartják alkotmányukat és nyelvüket. Kölcsönös szerződést kötöttek az uralkodó és a nemzet között, amelyet az szabadon vállalt, s annak kikötései mindkét felet egyaránt kötelezték. Ez a szerződés végérvényesen érvénytelen és semmis, mert a Habsburgok módszeresen megsértették.

A dinasztia szándéka az első pillanattól fogva az ország elnémetesítése és függetlenségének eltörlése volt; az alattomos, lassan ható németesítéssel elkoptatta jogait, korlátozta szabadságát, veszélyeztette erkölcsi létét. Gyűlöletes megfontoltsággal dolgozott annak a fajnak az elnyomásán, amely becsületesen bízta reá magát oltalmára. Négy évszázad óta segédkezik Európa egy királyi család azon szörnyű színjátékában, amelyben ádáz és elvakult gyűlölettel üldözi alattvalóit.

A csehek több ízben fellázadtak, hogy lerázzák a reájuk uralkodóról uralkodóra súlyosabban nehezedeő igát. A körülmények általában nem kedveztek nekik: különböző kísérleteik mind teljes vereséggel végződtek és erőfeszítéseik csak súlyosbították helyzetüket. A fehér-hegyi vereség és a cseh népeiséget sújtó rettenetes üldözések után e szláv nép kimerülten, vezéreitől megfosztva, a kegyetlenül türelmetlen kormányzás és ostoba zsarnokság folytán lezüllesztve harcképtelenné vált. Két évszázadra volt szükségük, hogy új erőre kapjanak...

Amint hegedni kezdtek sebeik, újrakezdték a harcot fajtájuk boldogulásáért. 1848-ban ők voltak az elsők Ausztriában, akik elfogadták a francia forradalom felhívását és átvették annak ragyogó és halhatatlan jelszavát: szabadság, egyenlőség, testvériség. Bebizonyították tehát természetes nemeslelkőségüket, de javíthatatlan naivságukat is. Hogyan lehet testvériségről beszélni Németországnak, a hódító és zsákmányoló fajnak! Azt remélni, hogy az urak nemzete hajlandó lesz magával egyenrangúnak tekinteni a megvetett cseh *plebs*et! Feltételezni, hogy az a nép, amelynek első nyikkanása a frankfurti parlamentben fenyegető kiáltás és kevély imperialista tüntetés volt, kegyeskedik tiszte-

² É. a husziták.

letben tartani szomszédai szabadságát! – A cseheknek jobban kellett volna ismerniök a germán fajt. Az menti őket, hogy a többi európai nemzet éppoly naivul bízott Németországban.

Az 1848-i forradalom legyőzése után a Habsburgok azonnal visszavonták az engedményeket, amelyekhez hozzá kellett járulniuk. Amidőn 1859 és 1866 után kénytelenek voltak elfogadni egy látszat-alkotmányosságot, a csehek mit sem nyertek ezzel, és a csalárd választási rendszer kiszolgáltatta őket a Lajtán inneni német uralomnak, míg szlovák testvéreik Magyarországon ki voltak szolgáltatva a magyar zsarnokságnak.

Azóta minden kísérletük elemi jogaik elismerésének elnyerésére megtört az uralkodóház tehetetlenségén és az atavisztikus magyar és német zsarnokságon; mindig elutasították kiegyezési szándékukat, soha nem fogadták el békés javasolataikat.

*

Már a háború előtt kiéleződött az ellentét az uralkodóház és a cseh nemzet között. A háború lehetetlenné tett minden helyrehozási kísérletet.

Háborút indítottak anélkül, hogy megkérdezték volna a birodalmi gyűlést vagy a tartományi gyűléseket. Európa minden kormánya közül csak az osztrák kormány nem mert megkérdezni népei képviselőinek véleményét: nagyon jól tudta válaszukat.

A csehek kétségtelenül azon népcsoportokhoz tartoznak, akiknél a szláv szolidaritás eszméje a legáltalánosabban elterjedt, [sőt] tőlük eredt, ezt hirdették költői, történetírói, publicistái. Az utóbbi években ők voltak a neoszlavizmus kezdeményezői és terjesztői, s ha sikerük lett volna, talán megakadályozhatják az Európát feldúló katasztrófát. Első pillanattól ellene voltak a hármasszövetségnek és a teuton imperializmusnak. A háború kitörése óta minden módon kimutatták hő rokonszenvüket az oroszok, Szerbia és keleti szövetségeseik iránt.

Néha csodálkoztunk, hogy nem fejezték ki érzületüket nyilvánvalóbban, hogy nem próbálkoztak felkeléssel. A szemrehányás igazságtalan, nem veszi tekintetbe a modern háború feltételeit. Mit jelentene a viharos toborzás oly nép közt, melynek nincsenek fegyverei, amelynek mozgósították minden tevékeny tagját, amelyet meglepett az események irama, amely fölött oly közigazgatás örökődik, mely betiltja a gyűléseket, börtönbe veti vagy haditörvényszék elé viszi mindazokat, akiknek ragaszkodását gyanúsnak véli. Rögtönzött vagy elsietett zendülések hatása csak az ellenállás erőinek haszontalan pusztítása lett volna: okosabb azt a döntő órára előkészíteni.

A csehek ily módon a legnehezebb körülmények között lévén, legalább megpróbálták a civilizáció iránti kötelességüket teljesíteni. Passzív ellenállásuk megzavarta Ausztriát; nekik és a monarchiabeli más szlávoknak köszönhető, hogy ahol csak a Habsburg-seregek megütköztek ellenségeikkel, szétszóródtak és megsemmisültek. Nem az ő önfeláldozásukon múlt, hogy Ausztria még nem tűnt el az államok névsorából. Az események, és hogy Berlin hatalmába kerítette a monarchiát, késleltették végleges összeomlását, de nem akadályozták meg.

A csehek nem bocsátják meg a Habsburgoknak, hogy ily hosszú ideig tönkretették és elnyomták, hogy megpróbálták lealjasítani őket azáltal, hogy cinkosukká teszik gálád és véres politikájukban. Németország kegyetlen nyomása alatt zihálva, Csehország rábízta azon fiaira, akiknek sikerült átjutniok a határon és kimenekülni Ferenc József börtönéből, hogy legyen gondjuk védelmére a civilizált világ előtt és adják elő követeléseit.

Csehország nevében szólunk tehát. Az akcióbizottság sokszoros tanújelét kapta a nemzet bizalmának, és biztos benne, hogy nem hazudtolják meg.

Nincs többé kiegyezés, nincs többé félmegoldás.

A háború előtt a különböző cseh politikai pártok az osztrák-magyar dualizmus átalakítását keresték oly szövetséges monarchiává, amely kiterjedt autonómiát és alapvető jogaik megtartását szavatolná az állam különböző nemzetiségeinek. Ma már lehetetlen ez a korcs megoldás. A Habsburgok elszakították a bennünket hozzájuk fűző utolsó köteléket is, midőn arra ítélték gyermekeinket és

testvéreinket, hogy természetes szövetségeseink ellen vonuljanak, midőn kényszerítettek bennünket, hogy a többi szláv nép ellen fegyverkezzünk.

Követelésünk ezentúl egy *teljesen független csehszlovák állam*.

Ausztria megszűnt létezni. Miután Oroszország eltiporta, Szerbia legyőzte, nem talált más módot agóniája meghosszabbítására, mint hogy elismerje hűbérurául Berlint. A Habsburgok már csak a Hohenzollernek fegyverhordozói. A Kaiser tábornokai vezénylik az osztrák seregeket. A császár kancelláriája sugalmazza akaratát az osztrák diplomatáknak, a németek eltörlik függetlenségünk utolsó maradványát, nyelvünk eltűnik a közéletből.

Ferenc József be sem várta az ellenségeskedések végét, hogy bejelentse leigázásunkat. Mi pedig nem fogadjuk el azt a végső megalázást, amelyet számunkra tartogat. Ausztria maga proklamálta lemondását. Mi tudomásul vesszük a leköszönést. Az igazi örökösök azonban a mostantól fogva kimúlt monarchia népei.

A monarchia kiegyensúlyozott és békés szerepet játszhatott volna a világban, ha tiszteletben tartotta volna a különböző népei jogait, és ha szabad szövetségbe csoportosította volna őket. Mi megkíséreltük feltartóztatni a végzetes lejtőn, amelyen sebesen zuhant; lojálisan figyelmeztettük az uralkodóházat, milyen veszély fenyegeti. Minden hiábavaló volt. Az örülettel sújtott Habsburgok maguk hozták meg önnön ítéletüket.

A mostani háború bebizonyítja mindazoknak, akik oly soká nem akarták meglátni a valóságot, hogy nem lehet már többé kiragadni Ausztriát a germán befolyás alól.

Ausztria dualista monarchia formájában is csak az elnyomás eszköze volt a németek és magyarok kezében; bűnös nagyvárosi hóbort sodorta ezek karjába; ellenzett minden haladást, a vakbuzgó arisztokrácia, a szolgálékú bürokrácia és a nemzetietlen hadsereg hármassal elfojtotta a szabadság és függetlenség eszméit, Németország nagyravágásának kiszolgálója és vétkeinek bűntársa lett. Lealacsonyodott a hamisítók, felbujtók és hatalmukkal visszaélő bírák rendszeres alkalmazásával, lezüllesztette a környező másodlagos országok uralkodóit és megfizette egy Koburg Ferdinándnak népe legyilkolását.

Ausztria minden időkből a pusztulás, romlás és halál ügynöke volt. Mint ahogy II. Ferdinánd fanatizmusa robbantotta ki a harmincéves háborút, erőtlenségének szénilis nagyravágása provokálta a mostanit.

Ausztria meg fog bűnhődni minősíthetetlen bűneiért, amelyekre nincs semmiféle kegyelem, és bukásában magával rántja majd az imperialista Németországot, amely kiélezte és kihasználta ostoba és gaz törekvéseit.

A háború el fog tartani hosszabb-rövidebb ideig, végeredménye azonban most már biztos. De hogy a világ annyi borzasztó megpróbáltatás után végre élvezhesse a béke áldásait, hogy begyógyíthassa sebeit és újra a haladás útjára térhessen, szükséges, hogy új alapokon álljon helyre, szükséges, hogy minden népnek végre felszabadultan módjában legyen hasznos és gyümölcsöző munkának szentelni erejét.

Csehország rábízta sorsát Oroszországra, a nagy szláv népre, Angliára, amely elsőül alapozta meg a népkormányzat törvényét, Cavour, Mazzini és Ferrero Olaszországra, a Forradalom Franciaországra.

A szövetségeseink segítségével Csehország független lesz, összegyűjti minden fiát, és Szerbiával együtt végleg megszabadulva a magyar veszélytől, az egyetemes béke kiegyensúlyozott eleme és szavatolója, az emberiség nagy műhelyének hasznos munkása lesz.

1915. november 15-én

a Külföldi Cseh Akcióbizottság részéről:

T. G. Masaryk, a bécsi parlament cseh képviselője, a prágai cseh egyetem és a londoni egyetem professzora

J. Dürich, a bécsi parlament cseh agrárpárti képviselője
Dr. L. Fisher, az Egyesült Államok Cseh Nemzeti Szövetségének elnöke (Chicago)
Fr. Kupka, a cseh Tudományos, Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja, a franciaországi cseh kolónia – Cseh Önkéntesek – elnöke
B. Čermák, az oroszországi Cseh Egyletek Szövetségének elnöke
Albert Mamatey, az egyesült államokbeli Szlovák Liga elnöke
J. Sýkora, a londoni Cseh Komité elnöke
Bohdan Pavlů, a pétervári „Čechoslovan” főszerkesztője
E. Voska, az Egyesült Államok Cseh Nemzeti Szövetségének tagja (New York)
A. Veselý, a párizsi „Égalité” cseh szocialista csoportjának elnöke
Ch. Pergler ügyvéd, az Egyesült Államok Cseh Nemzeti Szövetségének tagja
Fr. Daxner,* az egyesült államokbeli Szlovák Liga titkára
Fr. Kopecký, a londoni Cseh Nemzeti Szövetség titkára.

78

Iratok Serbán Miklós román nemzetiségi országgyűlési képviselő háború alatti tevékenységéről

A

1915 szept. 29

Határrendőrségi jelentés a Serbán Miklós román nemzetiségi o. gy. képviselőtől elkobzott romániai levélről, annak megküldésével,¹ 1 melléklettel

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 12:29/37
(Gépirat másolata)

Hivatalos említvény

arról, hogy a másolatban, illetve magyar fordításban ide mellékelte román levél Serbán Miklós országgyűlési képviselőtől Brassóban vétetett el, a határszéli vámvizsgálat alkalmával, mikor nevezett képviselő Romániából visszatért. A levél borítéka Iván Lapedata² nevű egyénnek (a nagyszabenyi „Albina” takarékpénztár r.t. igazgatója) van címezve és a borítékon a következő nyomtatott címről olvasható: „Comisiunea Monumentelor Istorice-Adm. Casei Bisericii”. A brassói határszéli rendőrkapitányság jelentése szerint a levél küldőjét Serbán nem nevezte meg, az erre vonatkozó nyomozást a kapitányság utasításig mellőzte.

Budapesten, 1915 évi szeptember hó 29-én.

Ilosvay Gusztáv s. k.
határrendőrségi főnökhelyettes

* Az eredetiben nyilvánvaló elírás; helyesen: *Ivan Daxner*.

¹ Az irat a 12:29/35–66 tételeket tartalmazó borítékban található, amelyre Tisza rájegyezte: „román és Gross-oesterreich körök intrikáiról”. – Šerban képviselő a román nemzeti párt mérsékelt szárnyához tartozott. Az itt közölt iratok két szempontból bírnak fontossággal. Jelzik azt, hogy a háború kitörése utáni időben, amíg Románia semleges volt, a központi hatalmak számára létfontosságú volt a román mezőgazdasági termékek vásárlása, s ebbe a kereskedelmi ügyletbe erdélyi román képviselők is bekapcsolódtak. A Šerbannak tulajdonított visszaélés (l. *B* irat) teljes igazságtartalma ma már nem deríthető ki. Nem kevésbé fontos Šerbannak az az óvatos megnyilatkozása, melyben a román hadseregnek már akkor biztosra vett teljes veresége utáni korszak román politikálási lehetőségeit ismerteti (*C* irat).

² Ioan Lăpedatu.

Melléklet:

[1915 nyara]

*A nagyszebeni Albina takarékpénztár igazgatójához címzett, Serbán Miklós o. gy. képviselőtől
Brassóban elkobzott romániai levél¹*

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 12:29/36
(Gévelt másolat)

Szeretett János!

Amint megírtam és közöltem Veled Comsia és Serbán urak útján, leveled vétele után nyomban sürgönyöztem Oroszországba sógorod utáni hírekért, mostanáig azonban semmi választ nem kaptam. A dolog nem csodálatos, mert a petrográdi fogoly bizottságnak, amelyhez a helybeli Vörös-Kereszt útján fordultam, hogy a kívánt információkat szerezze meg Cowsból, ezer ilyen ügye van.

Lehetséges, hogy egyik napról a másikra megkapjuk a választ, de viszont lehetséges, hogy két-három hétig kell várjunk rá. Bármiként legyen, amint hírt kapok, nyomban megsürgönyözöm.

Én a nyáron Bukarestben leszek. Viktoria a gyermekekkel az országba² (Romániába) ment, honnan július 20-a felé 3 hónapra a kisleánykáért Tekiagniolba³ megy. Eljöhetsz tehát bármikor Predeálra, csak idején értesíts, hogy ne utazzam el másfelé. Találkozhatnánk Calimaneșten is, ha inkább kezded ügyében van, ezen esetben azonban szeretnék 2–3 napot, esetleg tízet is tölteni, mely esetben gondoskodjatok szállásról részemre is.

Ma beszéltem Verzeával a fordítás és a Szolidaritás kérdésben. Megállapodtunk, hogy a fordítás publikáltassék a „Democrațieben” és ha akarod, a megjelenő két brosúrában, a másik ügyben pedig állapodj meg közvetlenül Mihályival, kinek Verzea ugyanazon módon ajánlotta, mielőtt én beszéltem volna vele. A dolog szervezésére még van idő. Mert, egyelőre az eladott gabonát fogjuk exportáltatni, melyek hónapok óta várnak a szállításra. Csak azután jön sor az új rendelkezésekre, úgyhogy addig van elég idő, hogy minden ügy rendeztessék, amint legjobban gondold. Hogy Mihályi Désre fog-e hívni, vagy Szebenbe jönne, nem tudom, mert el lévén foglalva, nem tudtam megvárni az ő mai találkáját Verzeával. A mai helyzet szerint a béke legkésőbb őszig nem következhetik be, – hacsak azon idő alatt nem fog közbenjárni valami olyan dolog, mely a szituációt radikálisan megváltoztatja. Reánk nézve, amint jelenleg állanak a dolgok, inkább előtérbe jön egy bessarábiai intervenció⁴ lehetősége, azon esetben pedig, ha a bolgárok a központi hatalmak mellé állanak, a dolog el lesz határozva Romániára nézve is.

Nekem azonban személyesen aggodalmam van, hogy a körülmények arra fogják kényszeríteni a kormányt, hogy az erdélyieket elhagyja, amennyiben azt mondják, hogy a német császár Tisza befolyása alatt áll. Ez szerencsétlenség lenne, mert ha most, midőn Európának új alapjai lesznek megállapítva, nem fog megváltozni az erdélyi románok sorsa, akkor soha, de soha nem fog megváltozni. Ezen aggodalmamat közöltem Verzeával, ki előző estén beszélt Stereával. Az ő válasza az volt, hogy ha úgy is lesz, a mi ügyünk még sem lesz elveszve, amennyiben háború után ezen kérdés fel lesz vetve, amidőn Németországnak választani kell a nagyon megerősödött román királyság, és a magyar nemzet politikai fogalma között. – Gyenge reménység!

Közöltem ezeket Veled, mert amióta a Kaisernek tanúsított intransigens magatartásáról hallottam, nem szabadulok azon gondolattól, hogy szerencsétlenségünk újra el fog nyomni. – A te:

¹ Hátán Tisza s. k. rájegyzése: „romániai elkobzott levél – írója Lepedat bankigazgató testvére”. (É. Alexandru Lăpedatu.)

² Valószínűleg vidékre.

³ Helyesen: Techirgiol (Eforie mellett).

⁴ Oroszország elleni román hadbalépés.

B

1916 jan. 18

A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése Serbán Miklós nemzetiségi képviselő gazdasági visszaélés címén indított mentelmi ügyében¹

1910–15. évi Képv. Ir. LII. 1–2. l.

A brassói kir. ügyészség 1915. évi november hó 23-ikán 999/1915. k. ü. szám alatt kelt és részletesen megokolt indítvánnyal fordult a brassói kir. törvényszékhez az iránt, hogy Serbán Miklós fogarasi ügyvéd, országgyűlési képviselő mentelmi joga felfüggesztésének kieszközölése a Bp. 40.§. alapján elrendeltesék, s az iratok a marosvásárhelyi kir. főügyészséghez sürgősen felterjesztessenek.

A brassói kir. törvényszék 3.320/1915. sz. a. kelt határozatával vizsgálóbírájának az ezen ügyé-szi indítványhoz képest B. 3.320. sz. a. kelt végzése alapján az összes iratok felterjesztését rendelte el azzal, hogy Serbán Miklós orsz. képviselőt az ügyé-szi indítványban megjelölt csalás büntetnének alapos gyanúja terheli, tehát ellene büntető eljárásnak helye van, ez azonban eredményesen csak vizsgálat útján folytatható, de a vizsgálat a mentelmi jog felfüggesztése előtt elrendelhető nem lévén, az ügyészségnek ez irányban előterjesztett kérelme indokolt és jogos.

A marosvásárhelyi kir. főügyész ezek után 1.641/5–1915/f. ü. sz. a. kelt felterjesztésével arra kéri a képviselőházat, hogy a vizsgálat megejthetése végett Serbán Miklós orsz. képviselő mentelmi joga függesztessék fel.

A kir. ügyészség a következő tényállásra és minősítésre alapítja indítványát.

Alapos gyanú forog fenn arra, hogy Serbán Miklós országgyűlési képviselő oly román ajkú magyar honosokat, akik részint a fogyasztás, részint a termelés céljaira tengerit kívántak beszerezni, azzal a fondorlattal, hogy a román kormánytól az ő részükre romániai tengeri kivitelének kedvezményes feltételek mellett való engedélyezését helyezte nekik kilátásba, velük erre irányuló s a romániai kormányhoz címzett kérvényeket íratott alá, majd a romániai kormány által engedélyezendő tengeri beszerzésének feltételeit a vételár letétbe helyezésére irányuló felhívással a „Gazeta Transilvaniei” című lap 1915. évi 71. számában közzétette, tévedésbe ejtette arra nézve, hogy tengeriszükségletük már biztosítva van, s e hitben a sértettek nagy része az általuk beszerezni kívánt tengeri vételárát egyes pénzüzeteknél letétbe is helyezte, ahol pénzük hosszabb ideig őriztetett, tengerit azonban a felek nem kaptak. Serbán Miklós ez által számos román ajkú magyar honosnak kárt okozott, mert ezek ama tévedésük következtében, hogy tengeriszükségletük biztosítva van, később a tengeri árának időközben bekövetkezett tetemes emelkedése folytán kénytelenek voltak a szükséges tengerit máshonnan jóval magasabb áron beszerezni. Serbán Miklós a fentebb körülírt fondorlatot abból a célból használta, hogy az így kieszközölt aláírásokkal ellátott kérvény alapján, amelynek adatait és komoly voltát később a vonatkozó felhívás közzététele s a sértettek által egyes pénzüzeteknél teljesített befizetések is támogathattak, a hazai románajkúak részére egyes romániai termelőktől, illetőleg a romániai népbankoktól csupán az általa színlelt célra való tekintettel megszabott olcsóbb áron szerezzen be tengerit s eszközöljön ki a romániai kormánytól szállítási és vámkedvezményeket, az ily módon szerzett és románajkú magyar honosoknak már elégért tengerit azonban nagy nyereséggel német vállalkozóknak adja el, s ilyképp magának jogtalan vagyoni hasznot szerezzen.

A mentelmi bizottság megvizsgálván a rendelkezésére állott adatokat, iratokat és eddigi nyomozási cselekményekről felvett jegyzőkönyveket, arra az eredményre jutott, hogy az imént ismer-

¹ A közölt mentelmi bizottsági jelentés teljes címe: A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése [a] csalás büntetvével gyanúsított Serbán Miklós orsz[ággyűlési] képviselő mentelmi ügyében.

tetett tényállás szerint kifejezésre jutó gyanú alaposnak mutatkozik, hogy büntetendő cselekmény ismérvei fennforogni látszanak, hogy a vádbeli cselekmény és az illető képviselő személye közötti összefüggés megállapítható.

Minthogy a vádbeli cselekmény tárgyi és személyi tényálladékának kiderítése céljából a vizsgálat elkerülhetetlen, és az illető képviselő mentelmi jogának felfüggesztését erre illetékes hatóság kérte, zaklatás esete pedig fenn nem forog, sőt mentelmi jogának felfüggesztését maga az érdekelt képviselő is kéri:

a mentelmi bizottság tisztelettel javasolja, hogy Serbán Miklós országgyűlési képviselő mentelmi joga ez ügyben függesztessék fel.

Kelt Budapesten, a képviselőház mentelmi bizottságának 1916. évi január hó 18-ikán tartott üléséből.

Beöthy László s. k.
a mentelmi bizottság elnöke

Darvai Fülöp s. k.
a mentelmi bizottság előadója

C

[1916 szept. 22]¹

„Bizalmas jelentés” Serbán Miklós román nemzetiségi o. gy. képviselővel való beszélgetésről

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 11:28/297/1–4
(Gépelés átütéses példánya)

A „Vadászkürt” kávéházban² tegnap alkalmam volt egy hosszabb beszélgetést folytatni dr. Serban Miklós román nemzetiségi képviselővel, aki engem barátjának tekintvén, elmondott mindent, ami a szívéen volt.

Először elmondotta, hogy mi történt Fogarason a román hadüzenet után.

„A főispán tudtával Fogarason maradtam, abban az időben, amikor az összes hatóságok a várost elhagyták. – A városházára hívtam azután az összes, Fogarason maradt előkelőségeket. Meg lettem választva polgármesternek. A városi tanácsba pedig 12 vezető férfi választott. Megalakítottuk a nemzeti testőrséget (Garda Naționala), hogy a városban a rend fenntartható legyen. Két molnárt választottunk, hogy a városnak rendesen szállítsanak lisztet, és 4 asszonyt, hogy kenyeret süssenek; a hús árát két koronában állapítottuk meg. Az állami gabonát részben elosztottuk a lakosok között, részben pedig eladtuk. – Összehívtuk a fogarasi és környékbeli lelkészeket és azt tanácsoltuk nekik, hogy korrektül viselkedjenek, hogy maradjanak plébániai hivataluk körében és intézzék dolgukat, hogy ne terjesszenek riasztó híreket és hogyha az ellenség jönni fog, ne álljanak szóba vele és ne barátkozzanak, hanem maradjanak otthon. Hogyha pedig kérni fognak, akkor teljesítsék azt és semmi mást. – A mi fogarasi népünk nagyon tisztességes és becsületes, és szó sem lehet felkelésről vagy a román csapatokkal való barátkozásról. Popa Jakab, a görög-katolikus vikárius Fogarason maradt, azonban Borzea Miklós esperes, aki egy haszontalan zsebmetsző, és aki csak a nép izzadmányából élösködött, az egész vagyonát összeszedte és Marienbadba szökött, ahol egy másik tisztességes emberrel: a nagyszebeni Ivan Miklóssal együtt van.

¹ A minisztériumi fordítás és a hátlapon lévő feljegyzés kelte.

² A Vadászkürt szálloda (a Türr István utcában) az országgyűlés román képviselőinek is hagyományos tartózkodási helyük volt.

Augusztus 29-től szeptember 4-ig polgármester voltam Fogarason. – A dolgok rendben mentek, amíg a csendőrség nem jött, akik önkényűleg jártak el; behatoltak a zárva volt gazdátlan üzletekbe, ahonnan az árukat, még azokat is, amelyekre nem volt szükségük, kocsikra rakták. Amidőn az árukról jegyzéket kértem tőlük, ezt megtagadták. – Szeptember 4-én eljött 4 csendőr, és azon a címen, hogy katonaköteles vagyok, letartóztattak és Galac községbe vittek el, ahol mint menekült, Silkovszky csendőrszázados tartózkodott. A százados nekem megparancsolta, hogy a szobában maradjak és ne beszéljek senkivel, mert különben agyonlövet, mint dr. Senchea román ügyvédet. – Súlyos beteg lettem, és az orvos kieszközölte, hogy Budapestre utazhassak. Ide érkezve, a csendőrség kegyetlensége miatt panaszt emeltem a belügyminiszternél. A miniszter egy titkárt rendelt ki, akinek mindent elmondtam, ami Fogarason történt.”

Serban képviselőt ezután megkérdeztem, hogy a román nemzeti párt mit fog tenni a jövőben?

Vége van a nacionalista politikának – mondá Serban. – Vége van a Romániával való kokettálásnak, ami specialitása volt Maniu és Vlad uraknak, akik az úgynevezett „okos”-okat adták. Maniu, amidőn a nemzeti konferenciák rezolúcióit készítette, nemcsak arra gondolt, hogy minő impressziót fog Budapesten, hanem arra is, hogy minő impressziót fog Bukarestben csinálni. Mert az, hogy a kecske is jóllakjék, a káposzta is megmaradjon, egyszerre nem lehet. – Én mindig mondtam a nemzeti komitében levőknek, hogy mire való az a sok teoretikus bőbeszédűség. Miért nem foglalkoznak a reális étellel és gyakorlati szükségletekkel és nem pedig absztrakt felfogásokkal és ügyvédi kicsinyességekkel.

A román nemzeti kérdést három gyakorlati követelményre kell redukálni:

1) Adassék meg, hogy a román gyermekek nevelése a népiskolákban, az elemi és középiskolákban a román nyelven történjék, és csak azután magyar nyelven is.

2) Engedtesék meg, hogy a román intelligencia, amelynek speciális képzettsége van, állami hivatalokat foglalhasson el, mint a többi magyar állampolgár.

3) Hogy a román egyház önállólag, szabadon fejlődhessék.

Hogyha egyszer ez a három követelmény kielégítést nyer, akkor nem szükséges további agitáció, hanem megegyezés az egész vonalon, mert a román nép őszintén akarja a magyarokkal való kibékülést, de különben is mindkét nép jó viszonyban él egymással ottan, ahol az intelligencia nem izgat.

De Vlad Aurél – a taknyos, mert én így nevezem – mindig a tudóst akarta adni. Az összes nemzeti konferenciákon ő mindig azt kiabálta: „Nem kell kibékülés, hanem harc a végsőkig, különösen a választásoknál, mert meglátjátok, mi lesz, ha 60 képviselő bejön a magyar parlamentbe!”

*

Azután azt kérdeztem, hogy tulajdonképpen mi fog történni? Hogyha arcátlanok leszünk – mondja Serban –, akkor ki fognak dobni. Mert csak a magyarok fognak uralkodni, nekik lesz a többségük, de különben is joguk van hozzá, hogy Magyarországon ők diktáljanak.

A jövőben, a román nemzeti párt radikális elemei terrorizmusának vége van. Most pedig mi, a mérsékelték, akiket eddig távoltartottak a vezetéstől, kezünkbe vesszük a dolgokat.

Tudósító.

fordította IX/22.

Huszár Antal s. k.

m. titkár

Iratok az amerikai cseh–szlovák együttműködés programjának és szervezeti feltételeinek kialakulásáról

A

1915 okt.

Az amerikai Cseh Nemzeti Szövetség és az amerikai Szlovák Liga képviselői által megkötött clevelandi egyezmény Program-része¹

Az amerikai Cseh Nemzeti Szövetség (České národní sdružení) és az amerikai Szlovák Liga (Slovenská liga) – az egységes fellépés, valamint a cseh és szlovák nemzet politikai szabadságának és politikai önállóságának elérését célzó közös eljárás céljából – az alábbi „Program” és az ennek megfelelő „Szervezet” elvei alapján egyezményt kötöttek.

P r o g r a m

- 1) A cseh országrészek és Szlovákia önállósága.
- 2) A cseh és szlovák nemzet összekapcsolása föderatív államszövetségben, Szlovákia teljes nemzeti autonómiájával, önálló parlamenttel, saját államigazgatással, teljes kulturális szabadsággal – tehát a szlovák nyelv teljes (jogú) használatával – saját pénzügyi és politikai igazgatással – szlovák államnyelvvél.
- 3) Választói jog: általános – titkos – közvetlen.
- 4) A kormányforma: perszonális unió, demokratikus állami berendezkedéssel, Angliáéhoz hasonló módon.
- 5) Ezek a pontok alkotják az előzetes kölcsönös egyezmény alapját, és csakis a két fél egyetértése alapján egészíthetők, illetve bővíthetők ki. A Cseh Nemzeti Szövetség fenntartja magának az esetleges változtatás jogát, és ugyanez a jog illeti meg a Szlovák Ligát is.

¹ A clevelandi egyezményként ismertté vált dokumentum eredeti példányát a nagyszombati Szent Adalbert Társulat Levéltára (Archív Spolku Svätého Vojtecha, Trnava) őrzi Fasc. 235. fol. A. 2. sz. alatt. Az itt közölt fordítás a František Bielik-Elo Rákoš: Slovenské vyst'ahovalctvo. Dokumenty I. Do roku 1918. Bratislava 1969. 363–365. l. szövegközlése alapján készült. A dokumentum második, „Szervezet” című része nyolc pontból áll. Az első pontban a két szerződő fél kölcsönösen az amerikai csehek, illetve szlovákok hivatalos képviselői szervezetének ismeri el egymást. A második pont ezt a képviseletet, illetve a két szervezet ellenőrző és megbízói jogát az európai csehszlovák emigrációval való kapcsolattartásra is kiterjeszti. A harmadik pont közös cseh–szlovák bizottság létrehozását és a délszlávokkal való együttműködést, a negyedik további közös cseh–szlovák bizottságok létesítését helyezi kilátásba. Az ötödik pont az „Amerikai Csehek és Szlovákok Végrehajtó Bizottsága” név alatt létrehozott közös központi szervezet szerepét rögzíti, a hatodik pedig közös tüntetések szervezését javasolja. A hetedik pont arról rendelkezik, hogy a cseh szervezet sajtóbizottságába kooptálják Štefan Osuský chicagói szlovák ügyvédet. A zárópont szerint az egyezmény a két-két aláírással: a Cseh Nemzeti Szövetség elnökének, dr. Ludvík Fischernek és titkárnak, Josef Tvrzický-Kramernak, illetve a Szlovák Liga elnökének, Albert Mamateynak és titkárnak, Ivan Daxnernak az aláírásával válik érvényessé.

B

1915 júl. 18

A párizsi cseh emigráció lapjának vezércikke az amerikai Szlovák Liga 1916. február 22-én tartott chicagói kongresszusáról és az 1915 októberében Clevelandben lezajlott cseh–szlovák tárgyalásokról¹

Igen gyakran halljuk az angoloktól, franciáktól és az oroszoktól azt az állítást, hogy a mostani háború felkészületlenül érte őket. Állításuk bizonyítására sok dologra mutatnak rá, amelyek meggyőznek arról, hogy állításuk igaz. Ezért hiba lenne azt gondolni, hogy ez csak kimagyarázkodás, amelynek igazolnia kell a számos hiányosságot, amit a háború ezekben az országokban felszínre hozott. A németek nem mondhatják, és a valóságban nem is mondják, hogy felkészületlenek voltak. Negyven éve kifejtett munkájuk irányult a mai háború felé.

A magyarországi szlovák népet teljesen elkábította a háború. A háború jött, és senki nem tudta, hogyan. Érthető, hogy ebből a szempontból nem volt különbség a helyzet az amerikai szlovákok körében sem. Az amerikai szlovákokat felkészületlenül érte a mai háború. De ki is készülhetett fel ilyesmire egyáltalán? Különösen így volt ez Amerikában, ahol azt mondták, azt írták, hogy lehetetlen a háború az európai nagyhatalmak között. Naponta ilyen gondolatokkal tömve, egészen természetes, hogy az amerikai szlovákok elsajátították ezt a gondolkodást. Ám egy szempontból mégsem találta őket készületlenül a háború. Amikor a háború kitört, az amerikai szlovákok nem sokat haboztak, hogyan kell cselekedniük Ausztria-Magyarországgal szemben. Az a szenvedés, amelyet Magyarországon el kellett viselniük, Ausztria-Magyarország ellenfeleivé tette őket. Ha a háború elején haboztak volna, milyen álláspontra helyezkedjenek Ausztria-Magyarországgal szemben, ugyancsak szegénységi bizonyítványt állítottak volna ki magukról. De ami a pozitív programot illeti, az egyáltalán nem volt.

Mintegy tíz évvel ezelőtt megalapították a Slovenská Ligát,² amelynek a Szlovákiát illető kérdésekkel kellett foglalkoznia. Van ugyan számos szlovák egyesület Amerikában, amelyek részt vállalnak a nemzeti munkából, de ezek már nem ezt tartják főcéljuknak. Ezzel ellentétben a Slovenská Liga kizárólag politikai tevékenységgel foglalkozik, és végeredményképp valamennyi komolyabb amerikai szlovák szervezet föderációját hivatott létrehozni. A háború előtt a Slovenská Liga itt-ott már ért el sikereket a szlovák nemzetnek. A mostani háború azonban súlyos és fontos feladatokat hozott számára, kiváltképp azért kell dolgoznia, hogy a szlovák nemzet szabad nemzetként kerüljön ki a háborúból. Mint már fent említettem, a háború határozott program nélkül találta a szlovákokat. Említésre érdemes, hogy éppen a háború kitörése előtt a Slovenská Liga kísérletet tett bizonyos nemzeti program alkotására az amerikai szlovákok „Memorandumának” kiadásával. Ezt a Memorandumot négy nyelven tették közzé, szlovákul, angolul, oroszul és franciául. A háború változásokat eredményezett, ezért szükségessé vált, hogy a Slovenská Liga határozottabb lépéseket tegyen a magyarok ellen. Amikor megalakították a Cseh Nemzeti Szövetséget, természetes volt, hogy létesítsenek valamiféle kapcsolatot a csehekkel. Csakhogy kezdetben bizonyos vonakodás volt észrevehető mind a szlovákok, mind a csehek oldaláról. Ennek az volt az oka, hogy ez volt az első kísérlet bizonyos megegyezés elérésére az amerikai szlovákok és csehek között. Magán- és nyilvános véleménycserék után arra az eredményre jutottak, hogy a múlt év októberére összehívták Clevelandbe a csehek

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Americkí Slováci a boj za oslobodenie Slovenska* – Az amerikai szlovákok és a Szlovákia felszabadításáért folyó küzdelem. – Československá Samostatnost 1916. júl. 8; 20. sz. 1. l. (A cikk a párizsi cseh hetilap első szlovák nyelvű közleménye.)

² A Slovenská liga (Slovak League of America) 1907. május 26-án Cleveland székhellyel alakult meg. Első elnöke Štefan Furdek volt, őt Peter V. Rovnianek követte. A világháború éveiben Albert Mamatey (1870–1923) vezette a kulturális és politikai szervezatként működő Szlovák Ligát. Mamatey volt a clevelandi egyezmény legfontosabb előkészítője.

és szlovákok konferenciáját. Az eredmény megállapodás kötése volt a szlovákok és a csehek között. De ez után a tanácskozás után sem haladt minden gyorsan előre, mert nyitva maradtak olyan kérdések, amelyek gátolták a kifejezetten közös jellegű munka kialakulását. Ez év február 22-én összeült Chicagóban a Slovenská Liga éves kongresszusa, amelyen egyhangúlag megszavazták két megbízott Európába küldését, akik azon dolgozzanak, hogy ez a háború vessen véget a szlovákok szenvedésének a magyar járom alatt. Hogy bizonyosság legyen, miszerint valamennyi szlovák párt egyetért ezzel a lépéssel, ez év áprilisában Pittsburgba összehívták valamennyi szlovák párt értekezletét, amely kifejezte egyetértését a Slovenská Liga döntésével, és elhatározták, hogy a szlovák megbízottak minél hamarabb menjenek Európába. Így ma elmondható, hogy az amerikai szlovákok egy frontban állnak az Ausztria-Magyarország elleni harcban. Nem kevésbé fontos, hogy az amerikai szlovákok a csehekkel egy frontban állnak a Csehország és Szlovákia önállóságáért vívott harcban.

A magyar befolyástól távol élő amerikai szlovák rájött arra, hogy a szlováknak is van joga a szabad életre, és boldogulásának keresésére. Az amerikai szlovák tudja, hogy a szlováknak van joga kérni, ami az övé. És ma már azt is tudja, hogy nem elég csak kérni, hanem dolgozni is kell érte. Az amerikai szlovákok bizonyára azzal is tisztában vannak, hogy a most megkezdett munka sok áldozatot kíván majd. Itt kell megmutatnia a szlováknak, hogy tudatában van nemcsak jogainak, hanem kötelességeinek is. Itt kell bizonyítani a szlováknak, hogy politikailag érett, hogy képes maga irányítani magát és intézni sorsát. Ez a legnagyobb próbatétel, aminek ma ki vannak téve az amerikai szlovákok. Hogyan viselkednek e próbán, azt a közeljövőnek kell megmutatnia. Én nemcsak hiszem, hanem tudom, hogy az amerikai szlovákok bebizonyítják: méltók a szabadságra. Az alkalom itt van, csak ki kell használni. Ez az az ügy, amely méltó minden ember áldozatára és munkájára.

80

1915 okt. 2

Gr. Tisza István miniszterelnök bejelentése a minisztertanácsban „Bosznia-Hercegovinának és Dalmáciának a magyar korona országaihoz való csatolása” ügyében

MT 1915:18/31*

Elnöklő miniszterelnök úr hivatkozással az e részben már több ízben folytatott megbeszélésekre, így a napokban a kormány tagjaival, valamint a parlamentnek úgy a többséghez, mint az ellenzékhez tartozó más vezérférfiakkal folytatott eszmecserére előadja, hogy Lengyelországnak¹ a háború után leendő hovacsatolása kérdése a közeli jövőben közös miniszteri értekezleten fog szóba kerülni.² Ennek folytán beállott annak a szüksége, hogy a kormány, mint olyan, állást foglaljon ezen kérdésben, illetve fölhatalmazást adjon számára arra nézve, hogy a szóban lévő ügyben az említett közös miniszteri értekezleten a kormány nevében állást foglalhasson. Miután továbbá Lengyelország hovatarozásának kérdésével kapcsolatban kívánatosnak mutatkozik, hogy az ezen előreláthatólag Ausztria javára bekövetkezendő területi megnagyobbítás Magyarország irányában is megfelelő intézkedések által ellensúlyoztassék, mégpedig Bosznia-Hercegovinának,³ esetleg Dalmáciának⁴ is, a

* Iványi E.: Min. tan. jkv. 189–194. l.

¹ Pontosabban Orosz-Lengyelországról, ill. a központi hatalmak által az oroszoktól elfoglalt területéről van szó. Erre vonatkozólag mindig a pillanatnyi hatalmi helyzetnek megfelelően, sokféle terv született. L. erre nézve Lukinich Imre: A lengyel kérdés és a magyar kormány 1914–1917. Értekezések a történettudományok köréből XXV. köt. 8. sz. Bp. 1939. (Iványi E. jegyz.)

² L. az 1915. okt. 6-i közös minisztertanácsjegyzőkönyvét. (Uo.)

³ Az 1878-i berlini békeszerződés XXV. cikkelye értelmében a Monarchia megszállta (okkupálta) Bosznia-Hercegovinát, anélkül, hogy teljesen beolvastotta volna államszervezetébe. A bosnyák ügyek irányítását a közös minisztertanács hatáskörébe utalták, s a külügyminisztériumban egy bosnyák bizottság alakult, amely 1880-tól

magyar szent korona országai területéhez leendő csatolása által, elnöklő miniszterelnök úr a mai minisztertanácsra meghívta báró Skerlec, Horvát-Szlavon- és Dalmátországok bánját is, mint a szóbanlévő nagyfontosságú kérdéseknek ezen utóbb említett csoportja révén kiválóan érdekelt közjogi tényezőt.

Ezek előrebocsátása után elnöklő miniszterelnök úr bemutatja annak a nyilatkozatnak a jelen jegyzőkönyvhöz másolatban csatolt tervezetét, amelyet a közös miniszteri értekezleten a m. kir. kormány nevében megtenni szándékozik, majd fölkéri a jelenlevő miniszter urakat, valamint a horvát bán urat, hogy a fölolvastott memorandumba foglaltakra nézve nyilatkozzanak.

A Felső személye körüli miniszter úr annak a kijelentése mellett, hogy teljes mértékben hozzájárul a miniszterelnök úr által kifejtettekhez, hangsúlyozza, hogy a maga részéről őszintén óhajtja, hogy Lengyelországnak a hovátartozása kérdése egyáltalában sohase nyerjen aktualitást, amennyiben egy területi megnagyobbítások nélkül Oroszországgal kötendő külön békét sokkal kívánatosabbnak tartaná, mint Lengyelország megszerzését, ami a közjogi és egyéb kérdésekben rejlő kiszámíthatatlan nehézségek egész halmazát rejti magában.

Ha azonban úgy fejlődne a dolog, hogy Lengyelország annektálása elkerülhetlenné válna, úgy Lengyelország Ausztriához csatolása mellett, ott hozzászóló miniszter úr felfogása szerint ideiglenes katonai uralmat kellene létesíteni, s a közjogi részletkérdéseket későbbre halasztani.

A kereskedelemügyi miniszter úrnak a miniszterelnök úr előadásához nincs hozzáfűzni valója.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úr hangsúlyozza, miszerint teljes mértékben egyetért a miniszterelnök úrral abban, hogy az egész kérdés kizárólag csak dualisztikus alapon képzelhető el.⁵ Egyúttal rámutat arra, hogy a keletgalíciai lakosság⁶ megbízhatatlan rutén elemei nem képezhetnek olyan becses anyagot a monarchia számára, hogy a szóban lévő területi változásoknál ezen elemek megtartásához föltétlenül ragaszkodni kellene, sőt ellenkezőleg célszerűnek tartaná, ha amennyiben ez az idevonatkozó tárgyalások alkalmával az egész rendezést megkönnyítő modalitásnak bizonyulna, Galícia legészakkeletibb részének Oroszország számára leendő átengedése komolyan számításba vétetnék. Ha ezen russzofil lakosság lakta ország részen a monarchia túladna, ez közgazdaságilag sem jelentene nagy veszteséget, továbbá egy Bug-Zlota-Lipa-Dnyeszter határvonal stratégiai szempontokból sem volna előnytelen.

Az igazságügyminiszter úr megleléssel veszi tudomásul a miniszterelnök úr által felolvasott memorandum első részéről, mely szerint az eshetőségek között az sem tartozik a lehetetlenségek közé, hogy Lengyelország egy tisztességes béke fejében Oroszországnak ismét visszaadassék. Rámutat azokra a nagy nehézségekre, amelyeket a nemzetiségek a monarchia határain belül már eddig is okoztak, és figyelmeztet arra, hogy Lengyelország annektálása által a nemzetiségekkel való békés kormányzás igen nagy akadályokba fog ütközni. Azt, hogy Magyarországon a nemzetiségekkel szemben az eddigi nehézségek ne fokozódjanak, kizárólag csak úgy kerülhetjük el, ha féltékenyen öröködünk a dualisztikus alap megtartása felett.

kezdve a közös pénzügyminisztérium kebelében folytatta működését. A két tartomány közigazgatásának vezetője tulajdonképpen a közös pénzügyminiszter volt. Bosznia-Hercegovinára a Monarchián belül egyformán igényt tartott Magyarország, Horvátország és Ausztria is, azonban a hatalmi egyensúly megbomlásától félve, végül egyikhez sem csatolták oda. 1908 őszén a Monarchia balkáni helyzetének megszilárdítása és Szerbia visszaszorítása érdekében bekebelezte (annektálta) Bosznia-Hercegovinát. Vö. Patyemkin: A diplomácia története 48–52. l., L. v. Südländ: Die südslawische Frage und der Weltkrieg. Wien 1918. 484–488. l. és Gratz: A dualizmus kora I. köt. 181. l. (Uo.)

⁴ Dalmácia közjogilag Magyarország társországa, közigazgatásilag Ausztria egyik tartománya volt. Az 1868:XXX. [tc.] magyar-horvát kiegyezésben Horvátország hivatalosan a „Horvát-Szlavon-Dalmátország” elnevezést kapta; ennek ellenére [Dalmáciát] sem Magyarországgal, sem Horvátországgal nem egyesítették, holott régi jogon mindkét ország igényt tartott rá. (Uo.)

⁵ Ha Lengyelországot a Monarchiához csatolták volna, ez a dualizmus megszűnését és trializmus kialakulását jelentette volna, ami ellen a magyar államférfiak mindig tiltakozásukat fejezték ki. (Uo.)

⁶ Az 1910-i népszámlálás szerint Galíciában a lakosság többsége lengyel és ukrán volt. (Uo.)

A belügyminiszter úr nem hallgathatja el az iránti aggodalmát, hogy Lengyelországnak Ausztriához való csatolásával a lengyelekben fel fog ébredni a függetlenség iránti vágy, mely iránti törekvésükben támogatásra fognak találni a galíciai lengyelek részéről is. Ez a veszély egy trialisztikus alakulat mellett még inkább fenyegethetne. Azért tehát annál is inkább szükségesnek tartja, hogy a dualisztikus alap fenntartassék, és ezért csatlakozik a miniszterelnök úr javaslatához.

A földművelésügyi miniszter úr minden tekintetben aláírja az elnöklő miniszterelnök úr álláspontját, s csak annak a hangsúlyozására szorítkozik, hogy a maga részéről legjobban szeretné, ha ezen kérdéssel gyakorlatilag foglalkozni nem kellene.

A pénzügyminiszter úr meghajolva a viszonyok által teremtett helyzet előtt, elismeri, hogy a magyar kormány az egész kérdést csak abból a szempontból kezelheti, mint ahogy azt az elnöklő miniszterelnök úr kontemplálja, és ennél fogva ő is hozzájárul a kormányelnök előterjesztéséhez. Nem hallgathatja el azonban súlyos aggályait ezen rendelkezéssel szemben. Lehet, hogy a maga részéről igen pesszimiztikusan fogja fel az egész helyzetet, de feltétlenül szükségesnek tartja, hogy a minisztertanács a kérdésnek ezen oldalával is foglalkozzék.

Ámbár a maga részéről is a dualizmust úgy a múlt, mint a jövőre nézve az egyetlen helyes közjogi államkapcsolati formának tekinti, kénytelen bevallani, hogy a dualizmusnak sok ellensége van, és hogy az erőviszonyoknak Lengyelországnak Ausztriához kapcsolásával beálló eltolódása annak fenntartását még nehezebbé tenné.

Magyarországnak a dualizmushoz való lojális ragaszkodása általánosan ellenszenvet fog kiváltani irányában az összes nemzetiségek részéről. Minden más nemzetiség a monarchiában a magyarokat fogja okolni, ha nem érheti el külön céljait, és ebben a tekintetben egy táborban lesznek a lengyelek, a délszlávok, ugyanott lesznek találhatóak a csehek, de még az osztrák centralisták is.⁷ Igaz ugyan, hogy ezzel szemben támaszt várhatunk a dinasztiatól, talán az osztrák-németek részéről is. De nagy kérdés, hozzászóló miniszter úr nézete szerint, hogy elégségesek lesznek-e ezek a tényezők arra, hogy bennünket ebben a küzdelemben eredménnyel támogassanak is?

De nemcsak ezekből a magyar nemzeten kívül fekvő szempontokból fogja fel pesszimiztikusan a helyzetet, hanem belpolitikai szempontokból is, amennyiben meggyőződése szerint az esetben, ha a jelenlegi háború folyamán Ausztria Lengyelországnak vagy nagy részének hozzákapcsolása folytán területben, népességben és gazdaságilag jelentékenyen gyarapodni fog, Magyarországon a kormány igen erős ellenzékkel fogja magát szembetalálni, amely arra fog utalhatni, hogy éppen a magyar nemzet nem nyer semmit ebben a háborúban, amelynek szerencsés eredményének előidézésében olyan nagy része volt. Éppen erre való tekintettel a maga részéről kívánatosnak, illetve megfontolandónak tartja, nem lehetne-e a magyar állam nemzeti kiépítése terén ellensúlyozni a dualisztikus monarchia másik államánál a háború folytán előálló nagy erőgyarapodást, ami erősítene a gouvernementális politikusok helyzetét is, az ellenzék előrelátható támadásaival szemben? Például a hadseregnek nemzeti alapra⁸ való fektetése által.

Miután még figyelmébe ajánlaná a minisztertanácsnak, hogy nem kellene-e az osztrák-németekkel már most megértetni, hogy egy különbéke Oroszországgal Lengyelország nélkül a saját érdekükben is volna, kívánatosnak jelzi, hogy az egész kérdés magyar törvénnyel is rendeztessék, ha erre egyáltalán rákerül a sor.

A honvédelmi miniszter úr taktikai okoknál fogva azt ajánlja a miniszterelnök úrnak, hogy a közös miniszteri értekezleten a dualizmus és paritás fenntartásának a gondolatát nem mint a magyar kormány prepozícióját állítsa oda, hanem oly irányba terelje a tárgyalás menetét, hogy ez az óhaj mint a közös miniszteri értekezlet kívánsága jusson kifejezésre akkor, ha esetleg bizonyos részről trialisztikus tervekkel állnának elő. Ezt az eljárást azért ajánlja, hogy ne csináljunk magunknak a lengyelekből ellenséget.

⁷ 1867 után az osztrák-német centralista irányzat célja a dualizmus megszüntetése s egy központosított, osztrák vezetés alatt álló „Gesamtstaat” megvalósítása volt. Ugyanakkor az osztrák uralkodó osztályok más része, főleg a dinasztia- és alkotmányhű nagybirtokosság és a nagyburzsoázia a dualizmus fenntartása mellett foglalt állást. (Uo.)

⁸ A magyar vezényleti nyelv régi követelésére céloz. (Uo.)

Elnöklő miniszterelnök úr mindenekelőtt ez utóbbi aggályra jegyzi meg, hogy már az eddigi megbeszéléseknél napvilágra jött, hogy úgy az osztrák, mint a közös kormány a dualizmus fenntartásának álláspontjára helyezkedett. Azután reflektálva a pénzügyminiszter úr fejtegetéseire, megjegyzi, hogy a pénzügyminiszter úr joggal nevezte a maga nézetét túl pesszimiztikusnak.

Az úgynevezett vívmányokkal való operálással csak kárt okoznánk a nemzet valódi hatalmi érdekeinek.

A magyar nemzet e háborúban teljesített óriási szolgálatainak jutalmául gyarapodott súlyban, tekintélyben, valódi hatalomban. Egy megnagyobbodott, mintegy 60 milliónyi lakossággal bíró nagyhatalomnak marad paritásos tényezője, s csak a háború terheinek viselésénél mintegy évi 150 millió korona könnyebbséget nyer Lengyelország meghódítása s e terhek viselésébe való bevonás[a] révén.

Ezek után elnöklő miniszterelnök úr áttérve a felvetett kérdések II. csoportjára, előadja, hogy Boszniát és Hercegovinát illetőleg azon a határozott állásponton van, hogy azok jelenlegi közjogi helyzete tarthatatlan és célszerűen csakis a magyar szent koronához való csatolásuk útján rendezhető. E mellett szól a történelmi jog, a földrajzi helyzet és az a körülmény, hogy ilyen nagy délszláv tömegnek Ausztriához való csatolása újabb veszélyt jelentene az ottani németiség számára. Egyáltalán nem zárkózik el a magyarországi délszláv népesség ilyen erősödésével járó aggályok elől, de azt hiszi, hogy a szóbanforgó veszélyekkel a magyar nemzet, kedvezőbb erőviszonyainál fogva, jobb kilátásokkal fog megbirkózhatni.

Nézete szerint Bosznia autonóm életében előreláthatólag hosszabb átmeneti ideig tartó szünetnek kellene beállania, miután csakis minden zavaró helyi befolyástól független erős és igazságos kormányzat fogja ott az állam tekintélyét megerősíthetni, s a különböző bomlasztó hatásokkal a harcot sikerrel felvehetni. Az adminisztráció rendezése, a közoktatásnak megbízható kezekbe lefektetése s az ottani közhangulatnak lényeges megnyugvása után fog lehetni majd Bosznia-Hercegovinát a magyar szent korona alkotmányos életébe belevonni, s csakis akkor fog lehetni e tartományok önkormányzatát, a közös állami ügyek intézésében való részvételét s Magyarországhoz, esetleg Horvát-Szlavonországekhoz való kapcsolásának egyéb kérdéseit megoldani.

Nehezebb a határozat Dalmáciára nézve, amelynek hozzánk csatolását a geográfiai helyzettel kapcsolatos nagyon fontos közgazdasági szempontokon s a Dalmáciából Bosznia szerb lakosságára gyakorlandó befolyásra való tekintet mellett az e tárgyban az 1868. évi XXX. t.c.-ben⁹ a társországokkal szemben tett ígéret a magyar nemzetre nézve jóformán kötelezővé teszi. Ennek az ígéretnek beváltására Lengyelország annexiója esetén most kínálkoznék kedvező alkalom, amelynek elmulasztása világosan megértetné a horvátokkal, hogy a magyar nemzet Dalmáciának visszaszerzésére nem hajlandó, s ez messzemenő káros kihatással lehetne az egész horvát közönség gondolat- és érzelmvilágára.

Másrésről azonban Dalmáciának Horvát-Szlavonországekkel való egyesítése s az ottani közéletbe való bevonása bizonyára újabb nehézségek és komplikációk forrásává lenne s a jelenlegi közjogi alapon való békés alkotmányos fejlődést Horvátországban még jobban megnehezítené.

Ennélfogva a dolog még további tanulmányozást és megfontolást igényel, miért is mint az általa felolvasott nyilatkozattervezetből kitűnik, biztosítani kívánná ugyan Ausztria beleegyezését Dalmácia visszaszerzésébe, azt azonban, vajon éljen-e Magyarország ezzel a beleegyezéssel, egyelőre még függőben tartaná. Mint e kérdésben elsősorban kompetens tényezőt, felkéri a jelenlevő horvát bán urat, hogy a maga részéről is nyilatkozzék.

A horvát bán úr a kérdésnek csak a Bosznia-Hercegovina és Dalmácia sorsát illető részéhez kíván hozzászólni. Ő is abban a felfogásban van, hogy Lengyelországnak az Ausztriához való esetleges hozzácsatolása következtében az illetékes tényezők nem zárkozhatnak el az elől, hogy a magyar szent korona országai is bizonyos rekompenciációban ne részesüljenek, különösen akkor, mikor ezen országoknak történelmi igényeik vannak, melyeket, részben legalább, törvény is biztosít.

⁹ A Magyarország s Horvát-Szlavon- és Dalmátországok között fennforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről szóló, ún. magyar–horvát kiegyezési törvény. (Uo.)

Ez az eset áll Bosznia-Hercegovinára és különösen Dalmáciára nézve, amelynek Horvát-Szlavonországhoz való kapcsolása a horvát kiegyezési törvény értelmében tisztázva van.

Elismeri, hogy ennek a kérdésnek lesznek politikai nehézségei is, de ezekkel meg kell birkózni. A hozzácsatolás mikénti keresztülvitele részben taktikai kérdés. Tisztában van azzal, hogy a dalmát lakosság nehezen kezelhető s nyugtalan elemekből áll.¹⁰ Viszont abban a tekintetben sem fogja föl optimisztikusan a helyzetet, hogy Dalmáciának Horvátországhoz való csatolása a kormányzást Horvát-Szlavonországhoz esetleg meg fogja nehezíteni. Igen fontosnak tartaná mindenestre taktikai okoknál fogva, hogy az egész ügy olyan beállítást nyerjen, hogy Magyarország az, amely Horvátországnak szerzi meg területének megnagyobbítását.

Említést tesz az utóbbi időben a dalmátországi helytartóval folytatott beszélgetéseiről, amelyek folyamán utóbbi kijelentette, hogy a dalmátok országuknak Horvátországhoz való csatolását nem óhajtják. Ennek a kijelentésnek azonban nem tulajdonít nagyobb súlyt, miután nem tartja kizártnak, hogy Attems gróf helytartó szavai csak a saját felfogását juttatták kifejezésre. A horvát bán felemlíti, hogy Dalmáciában – ámbár kevés a szerb – mégis nagy a szerbofil párt, s hogy a horvátoknak ama része, amely dalmát, sokkal inkább foglalkozik egy nagy délszláv állam létesítésének a kérdésével, mint a horvátországi horvátok. A dalmátok földrajzi fekvésüknél fogva is élénk összeköttetést tartanak fel a montenegróakkal¹¹ és szerbekkel. Az intelligenciát utóbbiakhoz bizonyos kötelék is fűzi, s a montenegrói trónörökös¹² például Raguzában szokott hosszabb időn át tartózkodni. Mindezekből arra a következtetésre jut, hogy a politikai viszonyoknak délszláv tartományainkban való jövőbeni alakulása leginkább attól függ, miként intézzük el ügyünket a szerb királysággal, s csakis a szerb állam megfelelő letörése esetén tudná legyőzni felmerülő aggályait.

Ami Dalmáciának a hozzácsatolását illeti, annak a fölfogásnak ad kifejezést, hogy ezt a lépést, ha szükséges, esetleg szintén egy megfelelő provizóriummal lehetne kezdeni. Nem tartja kizártnak, hogy ezen területnagyoobbítással kapcsolatban a horvátok szintén ne álljanak elő bizonyos követelésekkel, pl. pénzügyi téren;¹³ viszont jó alkalom lehetne ez arra is, hogy egyes függő kérdések Magyarország és Horvát-Szlavonországhoz között rendeztesse.

A kereskedelemügyi miniszter úr a fenti fejtegetésekkel kapcsolatban bemutat egy operátumot, mely Bosznia-Hercegovinának és Dalmáciának a magyar szent korona országaihoz való csatolásával foglalkozik, hangsúlyozva, hogy ezen munkában sok megszívlelendő mozzanatot talál. Rámutat arra, hogy Dalmáciának a magyar szent korona országaihoz való csatolása Magyarországra nézve közgazdaságilag azért is igen fontos, mert újabb débouché¹⁴ kapna Magyarország a tengerre.

Az ezen tárgy felett kifejlődött eszmecsere eredményeként, amelynek során a jelenlegi Szlavóniának egészen vagy részben Magyarországhoz való visszacsatolásának kérdése is felmerült, megállapítást nyert, hogy mindezeket a kérdéseket annak idején az illetékes horvát-szlavon és esetleg dalmát tényezőknél bevonásával fog kelleni megvitatni és megállapítani. A minisztertanács ezekre vonatkozólag állásfoglalását függőben tartva,

a miniszterelnök előterjesztéséhez hozzájárul s felhatalmazza őt az általa előterjesztett nyilatkozatnak a közös miniszteri értekezleten való megtételére.

¹⁰ Dalmácia lakosságának több mint 96%-a az 1910-i népszámlálás szerint szerb és horvát, 2,61%-a olasz volt. (Uo.)

¹¹ Montenegró fejedelemség mint Szerbia szövetségese 1914 augusztusa óta hadban állt a központi hatalmakkal. (Uo.)

¹² I. Miklós montenegrói fejedelem legidősebb fia, Danilo. (Uo.)

¹³ A magyar-horvát kvótát (93,56%–6,44%) a horvátok ugyanolyan sérelmesnek tartották, mint a magyarok az Ausztria és Magyarország között fennálló kvótát. (Uo.)

¹⁴ Kijárat. (Uo.)

81

Iratok a monarchiabeli szlávok emigráns mozgalmainak megfigyeltetéséről

A

1915 okt. 17

*Ippen Tivadar közös külügyminisztériumi osztályfőnök átirata a magyar miniszterelnökséghez
„hazai szlávok külföldi monarchiaellenes mozgalmi” tárgyában¹*

ME 1915–XII. res.–450 (5730 res/915)
(Német nyelvű gépelt irat fordítása)

93837/17.

Bécs, 1915. október 17-én.

Titkos!

Szlávjaink monarchiaellenes mozgalmi külföldön.

Chum cs. kir. kerületi kapitány, akit a cs. és kir. külügyminisztériumnak elsőrangú államrendőrségi erőként és a cseh kérdés különös ismerőjeként jelöltek meg, itteni indítványra nemrég Svájcba küldetett ki, hogy a monarchiaellenes cseh agitáció megfigyelésére és annak a belfölddel való mindenkori kapcsolata felderítésére megszervezett és általa még kialakítandó szolgálat vezetője legyen.

Miután azonban a svájci osztrák-magyar képviseleti hatóságok rendelkezésére álló különböző újkeletű jelek arra mutatnak, hogy a cseh agitáció központjának Svájcban Angliába (London) való áthelyezése tervezetne az ottani délszláv és szlovák vezetőkkel [szándékolt] együttműködés céljából, a berni osztrák-magyar követség és a genfi cs. és kir. konzulátus felvetette azt a gondolatot, hogy az említett monarchiaellenes szláv mozgalom Angliában Hollandiából figyeltessék meg.

A cs. és kir. külügyminisztériumnak, amely a nevezett osztrák-magyar képviseleti hatóságok e javaslatát figyelemre méltónak tartja, az a véleménye, hogy legelőbb is ajánlatos volna a berni osztrák-magyar követség útján meghagyni Chum cs. kir. kerületi kapitánynak, nyilatkozzék saját észleletei alapján, az ő véleménye szerint is indokolt volna-e esetleg tevékenysége áthelyezése Hágába, vagy talán egy külön államrendőrségi megfigyelő szolgálat felállítása ugyanott.

Mielőtt azonban a cs. és kir. Külügyminisztérium ilyértelmű utasítással látná él a berni osztrák-magyar követséget, megkeresendőnek vélte a cs. és kir. Belügyminisztériumot az egyidejűleg hozzá intézett átirattal, amelynek másolata megküldetik a cs. kir. minisztertanácsi elnökségnek, a cs. és kir. hadsereg főparancsnokságnak és a cs. és kir. fővezérkari nyilvántartóirodának, hogy mielőbb közölje az ottani véleményt e tárgyban.

Midőn a cs. és kir. Külügyminisztérium fentieket tisztelettel a m. kir. Miniszterelnökség tudomására hozza, tetszésére bízva a m. kir. Miniszterelnökségnek, hogy mindenkori megjegyzéseire és óhajaira nézve e kérdésben a cs. kir. Belügyminisztériummal, illetőleg a cs. kir. minisztertanácsi elnökséggel közvetlenül vegye fel az érintkezést.

Másolat a cs. és kir. közös pénzügyminisztériumnak Bosznia-Hercegovina ügyeiben.

A miniszter helyett:

Ippen s. k.

¹ Az irat felzetén olvasható a Tisza ceruzajegyzése – „válasz: nincs észrevételem” – alapján készített német nyelvű miniszterelnökségi válaszfogalmazvány is: „Közös külügyminiszter úrnak. – Bizalmas! S. k. felbontásra. – Hivatkozással f. é. október 17-i 93837/17. sz. nagybecsű átiratára, van szerencsém Excellenciáddal közölni, hogy nincs ellenvetésem a hazai szlávok külföldi monarchiaellenes mozgalmi Hollandiából való megfigyelésének ötlete ellen. – Budapest, 1915. október 24-én. Tisza s. k. D[rasche-] L[ázár] s. k. – K[iad.] 1915 X/26.”

B

1915 okt. 22

Közös külügyminisztériumi átirat a miniszterelnökséghez a genfi osztrák-magyar konzulátus jelentéséről, 1 melléklettel

ME 1915–XII. res.–450 (5843/915)

(Géptelt egykorú német nyelvű másolat fordítása)

98638/17. sz.

Melléklet.

A m. kir. Miniszterelnökségnek

Budapesten

rendelkezésére bocsáttatik azzal a megjegyzéssel, hogy a *genfi cs. és kir. konzulátusnak egyúttal meghagyatik, hogy a jelentésében említett 1914–1915. évi jelentést szerezzze meg és ide terjessze be.*¹

Elküldetik egyidejűleg a cs. kir. minisztertanácsi elnökségnek és a cs. és kir. hadügyminisztériumnak (hadfelügyeleti hivatalnak).

Bécs, 1915. október 22-én.

A cs. és kir. Ház és a Külügyek Minisztériumától.

Ippen s. k.

Melléklet:

1915 okt 11

*Merle Béla genfi osztrák-magyar főkonzul jelentése a közös külügyminisztériumnak a cseh emigráció külföldi tevékenysége tárgyában*¹

ME 1915–XII. res.–450 (6232/915)

(Német nyelvű egykorú másolat fordítása)

ad 99817/17. Másolat

Cs. és kir. osztr.-magy. Konzulátus

Genf

Genf, 1915. október 11-én.

78/P. sz.

Tárgy:

cseh mozgalom.

Tegnapelőtti 77. sz. tudósításom kiegészítéseként jelentem, hogy a szóbanforgó évi jelentés azt is megemlíti, hogy a párizsi Komiténak sikerült az olasz kormánytól ugyanazokat a kivételes jogokat kieszközölnie az Olaszországban lakó csehek számára, mint amelyeket a francia kormány a franciaországi cseheknek megadott.

¹ A kiemelések zöld ceruzával aláhúzva.

¹ Az irat borítólapján a következő szöveg olvasható: „Közös külügyminiszter megküldi a genfi császári és királyi konzulátusnak csehmozgalmak tárgyában kelt újabb jelentését. – Csatfolva]: a melléklet másolata. – Hátirat külön ívre: A Belügyminiszter úr Ó Nagyméltóságának, a folyó évi november hó 11-én 5843/res. számú itteni átirat kapcsán tisztelettel megküldetik. – Budapest, 1915 november hó 15. Marsovszky s. k. K. D[rasche-] L[ázár] s. k. XI/15.”

Pelka konzul úr² tegnap értesült, hogy Masaryk címe a következő: London, 44, Stanhope Gardens, Queen's Gate, S. W.

Azonos szöveggel Bécsbe és Bernbe –

a cs. és kir. főkonzul:

Merle s. k.

C

1915 okt. 24

A közös hadseregfőparancsnokság (Armee-Oberkommando) átíratva az osztrák belügyminisztériumhoz a Monarchiában élő szlávok államellenes mozgalmainak megfigyelése tárgyában¹

ME 1915–XII. res.–450 (5730/915)

(Német nyelvű sokszorosított másolat fordítása)

104.444/17. számhoz.

Cs. és kir. Hadseregfőparancsnokság²

K 17061. sz.

Osztr.-m. szlávok külföldi államellenes mozgalmainak megfigyelése.

Állomáshelyén, 1915. október 24.

Vonatkozással a cs. és kir. Külügyminisztérium f. é. október 17-i 93837/17. sz. nagybecsű átíratára a hadseregfőparancsnokság tisztelettel közli az alábbiakat szíves tudomásul:

a HFP *tökéletesen egyetért* a cs. és kir. Külügyminisztérium nézetével a cseh agitáció központjának valószínű áthelyezésére nézve Svájcból Angliába és javaslatával *különleges megfigyelő szolgálat létesítésére* egy Hollandiába kiküldendő állandó nemhivatalos szerv útján, *mindazonáltal az a véleménye, hogy Svájc földrajzi helyzeténél és az ott uralkodó hasonlóhatatlanul nagyobb szabadságnál fogva továbbra is szintén nagyon fontos agitációs központ marad majd.*

Az itteni nézet szerint ennél fogva *kívánatosnak* és sikerrel biztónak tűnik Svájcban *az eddigi ellenőrzés folytatása* és a már járatos Chum kerületi kapitány feladatának meghagyása; egyidejűleg azonban határozottan tervbe kellene venni egy hasonló funkcionárius kiküldését Hollandiába is.

A HFP felkéri a cs. kir. Belügyminisztériumot, hogy ilyen értelemben a szükséges intézkedéseket megtegye.

*

² Pelka Artur firenzei osztrák-magyar konzul.

¹ Az irat borítóján a magyar miniszterelnökségnek szóló melléklet-bélyegző Titkos! jelzéssel és a következő szöveggel kiegészítve olvasható: „az 1915. november 2-i, 103.852/17. sz. itteni átírat következtében és hivatkozással az ottani 5730 res. I. sz. f. é. október 24-i nagybecsű átíratra tudomásulvétel végett. – Elküldetik a cs. kir. minisztertanácsi elnökségnek, a magyar királyi Miniszterelnökségnek, a cs. és kir. Közös Külügyminisztériumnak Bosznia és Hercegovina ügyeiben és a cs. és kir. vezérkar nyilvántartási hivatalának. – Wien, 1915. november 2. – A cs. és kir. Ház és a Külügyek Minisztériumától: Ippen s. k.” – Ugyanezen borító előlapján „ad acta Tisza s. k.” áll.

² A kiemelések kék ceruzával aláhúzva.

A cs. és kir. Külügyminisztériumnak

Bécs

Állomáshelyén, 1915. október 24.

Szíves tudomásul átszármaztatik.

A HFP tisztelettel kéri az e tárgyban annak idején való rendelkezés szíves közlését.

Legfelsőbb parancsra
aláírás.

6404. sz.

A cs. és kir. Külügyminisztériumnak

Bécs

a f. é. október 17-i 93837/17. sz. leiratra hivatkozással bemutatva.

A cs. és kir. Külügyminisztérium megbízottja
a cs. és kir. Hadsereg főparancsnokságon:
aláírás.

1915. október 28.

D

1915 okt. 24

*A bécsi rendőrfőnökség összefoglaló jelentése a katonai vezetés számára a monarchiallenes külföldi
cseh politikai mozgalmakról és szervezkedésről¹*

ME 1916–XII. res.–235

(Fordítás német nyelvű nyomtatott egykorú jelentésből)

Cs. K. Rendőrfőnökség

Bécsben

Másolat

Bécs, 1915. október 24-én.

Pr 19.364 K.

A csehek felségáruló magatartása külföldön

A cs. és k. Katonai Parancsnok cs. k. Katonai Ügyészének

Bécsben.

A háború kitörése óta a bécsi cs. k. Rendőrfőnökség külországi folyóiratokból, bizalmas közlések révén és más utakon olyan híreket kapott, miszerint *cseh nemzetiségű osztrák állampolgárok az ellenséges külföldön vagy semleges országokban felségáruló jellegű törekvéseket követnek.*²

Mivel most már meglehetősen tisztázódott e törekvések célja és azok vezető személyei, a felgyűlt *anyag* az egyes országok szerint összeválogatva további illetékes hivatali eljárásra átnyújtatik.

Észak-Amerika

Egy New Yorkban lakó bizalmi emberünk jelentése szerint 1914 őszén az Észak-amerikai Egyesült Államok cseh körei *New York székhellyel* létrehoztak egy „Bizottságot Csehország önállóságáért

¹ A jelentésnek egy német nyelvű eredeti példányát a közös külügyminisztérium 1916. jan. 11-én megküldte a m. kir. Miniszterelnökségnek, továbbá a m. kir. Belügyminisztériumnak és a Bosznia-Hercegovina ügyeiben illetékes cs. és kir. közös Pénzügyminisztériumnak (az átiratot l. ME 1916–XII. res.–235 sz. a.).

² A kiemelések zöld ceruzával aláhúzva.

és támogatására”. Ennek a szervezetnek állítólag az a célja, hogy a háború végén a békekötéskor Oroszország, Anglia és Franciaország segítségével kieszközölje Csehország önállóságát.

Előkészítő tevékenységként ezt szolgálná:

1. A Hármasszövetség diplomatáinak tájékoztatása a cseh nép törekvéseiről cseh küldöttek útján.
2. Az antant sajtójának megdolgozása, felvilágosító beszámolók beküldése a cseh irodalomról, kultúráról és politikai célokról.

Bizalmi emberünk jelentése *vezető tagokként* a következőket jelölte meg:

Emanuel V. Voska, J. Cisar, J. V. Nigrin, A. G. Melichar, Josef Stepina, Thomas Capek, Adolf Twrdy és Bretislav Gregr.

A szervezetnek egymillió dollárnyi alapot kellene gyűjtéssel összehoznia. Ebből november elejéig 22.000 dollárt hoztak össze, ebből New Yorkban 8000-et és Chicagóban 6000-et, mely összeghez más osztrákellenes nemzetiségek tagjai – így az olaszok – is hozzájárultak.

Hogy az ellenségeskedések beszüntetése után azonnal tette készek legyenek és különösen Csehországra hassanak, bizonyos *közbeeső állomásként Londont vették tervbe*.

Hogy a fentemlített értelemben a diplomatákra hassanak, az adott időben küldöttek menjenek Angliába, Oroszországba és Franciaországba.

A levelezést Amerika és Csehország között állítólag egyrészt Emanuel V. Voska, a vállalkozás tulajdonképpeni szervezője látja el, másrészt a *bukaresti amerikai konzul*, Vopicka. Újságíróként elsősorban M. Pupin professzor, Thomas Capek, E. V. Voska és Milan Getting tevékenykedik.

.....

Az amerikai szokolista sajtóban tág teret foglal el a szokolisták álláspontjának taglalása a most folyó háborúról.

A Chicagóban megjelenő „*Borec Americky*”, az egyesült államokbeli és kanadai „Fügner-Tyrs” szokolista csoport orgánuma, márciusi számának egyik cikkében kifejti: *sajnálatos, hogy pénzhány miatt nem lehetett nagyszámú szokolistát elindítani Amerikából a szerb hadszíntérre a szláv szabadságért való harcra*. Van azonban más útja is annak, hogy magunkat politikailag Ausztria igája alól felszabadítsuk, éspedig a „*Národní sdruzeni*” anyagi támogatása, amely szervezet a pénzt a politikai akció céljára Európába fogja küldeni. Az ellenvetés, hogy vannak Európában cseh milliomosok, alaptalan, mert azok pénze, illetőleg értékei takarékpénztárak és bankok kezében vannak, tehát tulajdonképpen Ausztria kezében...

Ugyanazon lapnak egy másik híradása megemlíti, hogy a szlovák szokolista csoportot rövidesen felveszi a Fügner-Tyrs csoport (Zupa). Össze kell fognunk [– mondja –], és örvendetes, hogy ez meg is történik, még akkor is, ha a bécsi kormánynak sikerült legyen a szlovákokat a csehektől időlegesen elválasztani, [az előbbieket] mégis remélik, hogy ez az elválás nem fog mindig tartani.

.....

Kísérlet történt arra is, hogy a szlovákokat megnyerjék az osztrákellenes irányzatnak. Emellett szól a bizalmi emberünk jelentésében már említett A. G. Melichar fejtegetése a „*Hlasatel*” 1915. március 26-i 77. számában.

Melichar igyekszik helyes világlátásba hozni a szlovákoknak a közös fellépés anyagi és politikai előnyeit; egyben cáfolni akarja az ellenvetést, hogy a cseh nép el akarja csehesíteni a szlovákokat. Ki is dolgozott egy memorandumot, amelyet a nagyhatalmak elé terjesztenének, és amelynek a szláv országok leválasztása a monarchiáról a célja.³

A „*New-Yorské Listy*” cikke 1915. május 10-én behatóan ismertet egy memorandumot, amelyet a „*Slovenská liga*” (Szlovák Liga) a hármasszövetség képviselőihez intézett, és amelynek szerzője a Liga elnöke, Mamatey. A szlovákok abban a következő kívánságokat nyilvánítják, és azok megvalósítását a békekonzferencián bizalommal átengedik a Hármasszövetségnek:

1. Szlovákia jusson teljes önállósághoz új határok és új államok új kialakításánál.

³ A következő bekezdések a 3. pont végéig a lapszámon többszörösen megjelölve.

2. Ha ez keresztülvihetetlen, akkor *adjanak* legalább a szlovákoknak *autonómiát az önálló magyar államban*.

3. Ha azonban az 1. és 2. pontot nem teljesítik, akkor azt kérik *a szlovákok, hogy csatolják őket nemzeti autonómia megadásával az önálló cseh államhoz*.

Amint a cikk továbbá kifejti, *cseh részről* (éspedig Tomas Capek részéről) *azt a javaslatot tették, hogy dolgozzák át ezt a memorandumot, és terjesszék az új elaborátumot véleményezésre mindkét nemzet elé. Mindenképpen – jelenti ki a cseh referens – Mamatey fogalmazásában nem fogják jóváhagyni a kiáltványt.*

Az Oroszországban tevékenykedő cseh vezető, Stépan Horsky és a londoni cseh kolónia vezetője, Kopecký – mindkettejükről később még részletesen szólunk – tavasszal agitációs körutakat tettek Amerikában.

Erre vonatkozik a „New-Yorské Listy” 1915. május 5-i közlése, miszerint *április 21-én Bridgeportban a „Národní Budova”-nál összejövetel volt azzal a céllal, hogy tájékoztassák a cseh és szlovák nyilvánosságot, milyen intézkedések történtek a Hármasszövetség országaiban, hogy a csehek és szlovákok önállósága érdekében hassanak*. Előadók voltak Kopecký Angliából és Horsky Oroszországból; elnökölt Kalafuss seriff.

Az újság egy felhívást is tartalmaz „A cseh és szlovák néphez Amerikában”, amelyet Stepan Horsky, a párizsi „Nar. Rady Obci Cesko-Slovenskych” elöljárója írt alá. Horsky, amint a lap kifejti, azért ment Amerikába, hogy az amerikai csehek segítségére nyerve meg az osztrák csehek javára. Állítólag minden szlávok világkongresszusán akarják a közvéleményt a „még leigázott” szláv népek számára megnyerni.

Horsky ugyanazon újság szerint Párizsból a következő kábeltáviratot kapta nejétől: „Prof. Masaryk Amerikába utazik. Horsky.”

A legtöbb amerikai szláv újság nyelvezete ennek az irányzatnak megfelelően a legnagyobb mértékben osztrákellenes. A hadi jelentéseket, nevezetesen a szeptemberieket és a decemberieket, oly módon ismertetik, amiből világosan kifejezésre jut a remény az osztrák-magyar monarchia hamaros széthullására.

.....

Franciaország

Az első, 1914 őszen hivatalunkhoz érkezett bizalmas hírek a csehek magatartásáról Franciaországban úgy szóltak, hogy *a háború kitörésekor Franciaországban tartózkodó csehek legtöbbször ott maradt az országban és a francia kormány hozzájárulásával egy 500 fős cseh légiót állított fel, amelynek rendeltetése a francia hadsereg kötelékén belül Németország ellen harcolni. Ennek a légiónak a megszervezésére Párizsban bizottságot alkottak, amelybe állítólag a következő csehek tartoztak: Hofmann-Kratky elnök, továbbá A. Bilek, a festőakadémia tagja, Z. Eberle, Franz Kupka, H. F. Nowak, Vynalek és Mila. A légió tisztjeiként hivatalunk bizalmi embere R. Dantrický és V. Dostal hadnagyokat jelölte meg.*

.....

Párizsban Stepan Horsky kezdeményezésére felmerült az eszméje egy az antanthatalmak összes csehét magába foglaló cseh nemzeti tanácsnak: „Conseil National des Colonies Tchéco-Slaves” (Národní Rada obci cesko-slovenskych), amelynek feladata a chicagói „Nedelni Svornos” folyóirat 191[5.] január 10-i 51. száma szerint *az volna, hogy a csehek felszabadításában Ausztriában közreműködjenek és főleg elvégezze azt a munkát, amit az ausztriai csehek nem végezhetnek el*. E célból Európában és Amerikában az összes csehek egy nagy szövetségbe kellene egyesíteni; *ehhez első lépésként az 1915. január 14-re Párizsba egybehívott össz-szláv értekezletet szánták*. E szervezet párizsi bizottságába tartozna Javurek elnökként, Kepl és Crkal mint tárgyalásvezetők, A. Vesely mint pénztáros, Capek, J. Syrovy, Masin és R. Klepal mint ülnökök. Utóbbit a lap a szövetség 1915. január 1-vel létesített orgánuma, az „Indépendance tchèque” főszerkesztőjének is jelzi.

A fentemlített össz-szláv értekezletet Párizsban január 28-tól február 5-ig a csehek és szlovákok kongresszusaként tartották meg, és azon egy független cseh állam újrálétesítését követelték. Az erre

vonatkozó határozatot az „*Indépendance tchèque*” 2. sz., a részletes *jelentést az ülésről a 4–5. számában nyomtatták ki.*

A 4–5. számban a Conseil National des Colonie[s] tcheco-slaves *kiáltványa* jelent meg, amelyben *szószertint ez áll:* „...Ezért kijelentjük, hogy Habsburg Ferenc József a nemzet ellensége, ha-zaáruló, méltatlan arra, hogy továbbra is Csehország királyának címét viselje. Minden erőnkkel azon fogunk munkálkodni, hogy ő maga és vele együtt a Habsburg család minden tagja megfosztassák jogaitól és igényétől a cseh tartományokra. A cseh nemzet felment minden cseh-szláv katonát és tisztviselőt a Habsburgoknak tett hűségesküje alól. Követeljük a teljes függetlenséget, amit nekünk a cár nevében az orosz hadseregpáncsnok megígért. *Azon a napon, amikor az orosz hadsereg cseh földre fog lépni, jogfosztottak a bécsi és budapesti kormányok által kinevezett tisztviselők, és őket az ideiglenes cseh komité helyettesíti,* amelyet V. Tuceknek, delegátusunknak az orosz kormánynál, expozéja szerint Öfelsége II. Miklós cár fog kinevezni.

Éljen a felszabadító cár! Éljen Miklós nagyherceg hadseregfőparancsnok! Éljen a vitéz orosz hadsereg! Éljen a nemes orosz nemzet, éljenek szövetségesei! Éljen Franciaország! Na Zdar!”

.....

Május elseje óta Párizsban megjelenik az „*Indépendance tchèque*”-en kívül a „*Nation tchèque*” Ernst Denis-nek, a Sorbonne professzorának szerkesztésében: ez a lap *ugyanazon felségáruló irányzatot követi, azonban inkább tudományos tárgyalásmód látszatát kelti és elsőrendű információi vannak Ausztriából.*

.....

Mellékelten küldjük egy levelezőlap fényképét, amelynek előlapján a „*Legion des volontaires tchèques Paris*”⁴ bélyegző, valamint utalás található a párizsi cseh kolónia és a cseh Nemzeti Tanács felségáruló céljaira, hátlapján a három Szudéta tartomány és Szlovákia térképével.

.....

Folyó év július 22. óta kéthetenként megjelenik Annemasse-ban, Haute-Savoie megye, Franciaország (szorosan a határ mellett Genfnél) egy Masaryk professzorhoz közelálló cseh folyóirat „*Ceskoslovenská Samostatnost*” címmel és „*L'Indépendance tcheco-slovaque*” (Orgán politiké emigrace: L'organe des émigrés politiques)⁵ alcímmel. A kiadó P. Granchamp, a szerkesztő dr. Leo Sychrava, akiről az alábbiakban Svájcnál még szólunk.

Ettől a folyóirattól függetlenül jelenik meg augusztus 5. óta Párizsban egy félhavi folyóirat ugyanezen címmel, csak főcímként a francia „*L'Indépendance tchèque et slovaque*” és alcímként a cseh „*Cesko slovenská samostatnost*” megjelöléssel. Ezt a lapot V. K. Stepáneknak szerkeszti és az 1915 júliusában megszűnt „*Indépendance tchèque*” helyébe lépett....

Anglia

Közvetlenül az osztrák-magyar kormányzat Szerbiának szóló ultimátuma után nagyszámú cseh határozatot hozott Londonban a Hyde Parkban tartott gyűlésen; abban *Ausztria-Magyarország Szerbia elleni háborúját* mint „*gyáva támadást a szláv testvérm nemzet ellen*” *ítélték el és kilátásba helyezték, hogy Angliában minden cseh csakis ennek az országnak az oldalán harcolna, ha az is belekeveredne a háborúba.*

Augusztus 5-én megalakították a „*London Czech Comitee and Legion for British Service*”⁶ szervezetet, amelynek tiszteletbeli titkárává Eugene Sully választott. *105 cseh beküldte nevét a Hadiügyminisztériumba Charles Beresford admirálíshoz és felajánlotta szolgálatait a Németország elleni harcra; az ajánkozást hivatalos helyen köszönettel nyugtázták....*

⁴ A cseh önkéntesek légiója.

⁵ A politikai emigránsok orgánuma.

⁶ Londoni Cseh Bizottság és Légión Brit Szolgálatra.

Svájc

A Svájcban élő csehek tevékenységéről bizalmi emberünk az alábbiakat észlelte és hozta hivatalunk tudomására:

A Svájcban élő csehek jelenleg túlnyomórészt a „Svatopluk Cech” egyesületben szervezkednek, amelynek székhelye Zürichben van, de tevékenységét befizetőhelyek és helyi csoportok által az egész országra kiterjeszti. Ezt az egyesületet a Deutsch Brod⁷ melletti Sasitzból való Cenek Chudoba szabó alapította, aki 1909-ben jött Svájcba és végül Zürichben telepedett le. A „Svatopluk Cech” célja hivatalosan „a Svájcban élő csehek társadalmi összefogásának elősegítése és szükségbe jutott honfitársaik támogatása”; emellett azonban az egyesület intenzív politikai működést fejtett ki radikálisan cseh-nemzeti irányban. Rövidesen befizetőhelyei és ágazatai voltak Baselben, Schaffhausenben, St. Gallenben, Winterthurban, Luzernben, Bernben, Interlakenben, Lausanne-ban és Genfben....

Közel áll a Svájcban élő csehek és a többi semleges országban, valamint az antant országaiban élő cseheknek felségáruló törekvéseihez Thomas Masaryk professzor, aki tél óta Genfben lakik. Az ő tevékenységéről már kimerítő információt adott hivatalunk 1915. szeptember 8-i, Pr. Z. 3454/2 Z. St. alatti átíratára.

Masaryk segédje dr. Leo Sychrawa, prágai ügyvédi irodai fogalmazó, a prágai „Narodni Politika” munkatársa, aki jelenleg Genfben, Route de Chene 35. alatt lakik. Valószínűleg szintén kapcsolatban áll Masarykkal J. Duerich osztrák birodalmi gyűlési képviselő, a bécsi Komensky Egyesület cseh iskolák létesítésére elnöke, aki 1847-ben született a csehországi Borovicban, Kloster an der Iser-i illetőségű, katolikus, özvegy, hosszabb ideje Svájcban tartózkodik – hiszen 1915 augusztusában a levélcenzúrahivatal Innsbruckban elfogott egy levelet, amely a „Société tchèque”-nek volt címezve Szófiába, és amelynek aláírója Sychrawa volt. ...

Oroszország

Éppúgy mint Franciaországban és Angliában, Oroszországban is megalakult a háború kitörése után hamarosan egy cseh önkéntes légió, mely az orosz hadseregben teljesített hadi szolgálatot. Ezzel kéz a kézben haladtak felségáruló törekvések önálló cseh királyság létesítésére egy orosz nagyherceg uralma alatt....

1914. augusztus 28-szeptember 5. között (szeptember 10–13.) Szentpéterváron kongresszust tartottak, amelyen az oroszországi csehek és szlovákok szükséges megszervezéséről és azon lépésekről és módokról tanácskoztak, hogyan lehetne elérni az óhajtott függetlenséget.

Ezen a kongresszuson elhatározták a „Svaz cesko-slovenskych spolku na Rusi” (Oroszországi cseh-szlovák egyesületek szövetsége) alapítását is....

Február 22–26. között (március 7–11.) Moszkvában konferenciát tartottak a Svaz cesko-slovenskych spolku na Rusi egyesületeinek képviselői...

E konferencia egyéb napirendjének egyes pontjai közül kiemelendők: 6. pont. A helyi egyesületek beszámolója tevékenységükről a háború áldozatai és a „Ceská Druzina” (Cseh Légión) önkéntesei érdekében...

13. pont. A cseh foglyokból alakítandó cseh sereg érdekében a tevékenység megszervezése...

A szövetség meghatalmazottjaiként a Druzinánál J. J. Országh és V. V. Vondrák jelöltettek ki.

A konferencia a következő határozatot hozta:

„Önálló nemzeti állam alapítandó, élén szláv királlyal; ennek az államnak szoros kapcsolatba kell lépnie a szláv testvérnemzetekkel, nevezetesen a nagy felszabadítóval, Oroszországgal. Egyidejűleg előkészületeket kell tenni egy cseh-szlovák hadsereg felállítására.”...

⁷ Německý Brod.

Az oroszországi csehek törekvéséről, hogy ügyüknek a szlovákokat is megnyerjék, a „Cechoslovak”⁸ első számának cikke (5. o.) tájékoztat. Eszerint az 1915. május 15-i ülésen, amelyen Jan Országh szlovák vezető is részt vett, a csehszlovák egyesületek szövetsége határozatot hozott:

1. a cseh és szlovák nyelv teljes egyenlősége mellett és 2. amellett, hogy a leendő királyságban két különálló országgyűlést kell létrehozni, egy csehet és egy szlovákot, amelyek mindketten autonóm alapon szavatolni fogják a szlovák nemzet politikai önállóságát.

Ez alkalommal említik még azt a feladatot, amelyet Prágában a Cesko-slovanská Jednotának kellett teljesítenie. E cikk nyilatkozata szerint ez abból állott, hogy legalább a kulturális és gazdasági kapcsolatokat ébren tartsa a két nemzet között, mert nem akarják politikai agitációval megnehezíteni a szlovákok harcát a magyarok ellen.

Hogy az Oroszországban élő csehek törekvései számára a többi hadviselő és semleges ország, továbbá a szlovákok szimpátiáját is megnyerjék, Stépan Horsky Tucek anyagi támogatásával utazást tett a Balkán-államokban, valamint Franciaországban és végül Amerikában....

Szerbia

Amint bizalmas úton értesültünk, 1914 őszén Szerbiába jött az Észak-amerikai Egyesült Államokból egy négy orvosból és négy ápolónőből álló Vöröskereszt-csapat bizonyos dr. Rudis Jicinsky vezetésével, nagy gyógyszer-, kötszer- és ruhanemű-készlettel...

Erre a Vöröskereszt-szakaszra vonatkozik valószínűleg a „Cechoslovak” közlése 3. számának hírében, hogy a cseh orvosok Szerbiában alapítottak egy „Sdruzeni zahranicnich cechoslovanu v Srbsku”-t (*A külföldi csehek egyesülése Szerbiában*)....

Bulgária

Hogy egyes csehek Bulgáriában is felforgató tevékenységet fejtettek ki, bizonyítja az ott Franz Král, Horinek, Zizka, Starik, Matejcek ellen megindított hivatalos eljárás. Ebben a periratban megemlítik ezek kapcsolatát az agitátor Stepan Horskyval is. A „Svájc” fejezetben említettük azt a körülményt, hogy dr. Leo Sychrawa felségáruló levelet intézett a szófiai cseh kolóniához, amelyben őket együttműködésre szólította fel a cseh nemzet függetlenségének elnyerésére irányuló tevékenységben.

Románia

A „Nation tchèque” legutóbbi számaiban a külföldön létező cseh szervezetek között említik a „Société tchèque Beseda”, Nemanina, Bukarest [címűt]. Erről az egyletről eddig nem tudunk meg közelebbit.

Spanyolország

Bizalmas hírek szerint Spanyolországban Barcelonában és Valenciában is van monarchiaellenes cseh propaganda, amelynek szellemi szerzőiként Franz Karlicky hivatalsegéd, valamint Ernest Kauer szabómester számítanak Barcelonában és az író Karel Horky Valenciában....

Gorup s. k.⁹

⁸ A szóban forgó szövetség szeptérvári orgánuma. – E bekezdés a lapszálon többszörösen megjelölve.

⁹ Nyomtatott aláírás.

1915 okt. 23

Hunyad vármegye közgyűlésének román tagjai által tett indítvány Vasile C. Osvadă és Ioan Moța Romániába szökött bizottsági tagok elítélésére, Aurel Vlad és Hajduczky József hozzászólásával¹

...Következett dr. *Dublesiu* György, *Vlád* Aurél, dr. *Papp* János, dr. *Pop* Jusztin és *Chirca* Simon bizottsági tagok következő indítványának tárgyalása:

Mondja ki a törvényhatósági bizottság közgyűlése, hogy *Osvada* C. *Vazul* és *Motia* János törvényhatósági bizottsági tagok azon ténykedésükkel, hogy Romániába szöktek, és ott a haza s így a vármegye iránti hűség megtörésével ellenséges, éspedig hazánk területi integritásának megcsorbítását szervező politikai töredék szolgálatába szegődtek – érdemtelenekké váltak a törvényhatósági tiszt további viselésére, ennél fogva nem tekinti őket többé törvényhatósági bizottsági tagoknak, s mindkettőjüket elítéli és megbélyegzi.

A lap a továbbiakban teljes terjedelmében idézi dr. *Pop* Jusztin törvényhatósági bizottsági tagnak a kizárási indítványt megindokló felszólalását.

Utána *Vlád* Aurél a következőket mondta:

Szégyellem magamat, hogy a vármegyei törvényhatósági bizottság két tagja ilyen tette re vetemedett. Szégyellem magamat, hogy egyáltalában lehetséges volt, hogy a vármegye e két polgára ilyen tettet követhetett el. A hazai románság főtörekvése és sarkalatos politikai elve volt mindenkor, hogy minden ténykedését összhangba hozza a magyar állam létfeltételeivel és a dinasztiaiával. Ehhez a politikai hitvalláshoz nevezett bizottsági tagok hűtelenné váltak. Ez ellen vétett a két bizottsági tag, és így nemcsak a haza ellen, hanem saját népük, saját fajuk ellen vétettek.

Tisztelt közgyűlés! Meg vagyok győződve arról, hogy ezen irányzatok nemcsak a hazai románságnak, a románság összességének érzelmeivel ellenkeznek, hanem ellenkeznek a józan ész, sőt a szomszéd román királyság politikai tisztességével is.

Tisztelt közgyűlés! Nekem régebben alkalmam volt vezető román politikusokkal érintkezni és a román vezető köröknek felfogását megismerni, és mindnyájunknak, az államférfiaknak sem volt más hitvallásuk: tántoríthatatlanul ragaszkodni az államhoz és hűséggel lenni a dinasztiahoz. Ebben a politikai légkörben nevelte boldogult Károly király a környezetét, ezt a tanácsot hagyta a hazai románságra. Mi következetesen maradtunk ehhez az alapelvhez, a románság boldogulásának alapfeltételéhez.

Tisztelt közgyűlés! A nagy idők, a forrongó idők napfényre hozzák az értékes elemeket és felszínre dobják a szemetet is. Tehát ne csodálkozzunk, hogy akadtak ilyenek is. Elítéljük őket.

Az indítványt elfogadásra ajánlom.

Mindkét felszólalót a bizottsági tagok zajosan megéljenzették, utánuk még *Hajduczky* József jelentkezett szólásra.

...Midőn jóleső érzésemnek adok kifejezést, örömmel jelentem ki, hogy meggyőződésemben még inkább megerősödtem, hogy itt mi a Királyhágón inneni részekben mindnyájan nemzetiségi különbség nélkül egyek vagyunk hazánk igazi őszinte meleg szeretetében.

Egy körülményre vagyok bátor úgy az indítványt tevő román tagtárs úrnak, mint az egész román közvéleményét felhívni,² hogy távol állott tőlünk, mely szerint egy-két eltévelyedett román

¹ A közlemény címe és leléhelye: *Megyei közgyűlés. A hazaárulók megbélyegzése.* – Déva és Vidéke 1915. okt. 23; 43. sz. 1–3. l. Vasile C. Osvadă a Hunyad megyei Agrícola bank igazgatója, a román szövetkezeti mozgalom szervezője, a háború alatt a megye közéletében is fontos szerepet töltött be. Ioan Moța szászvárosi gör. kelet. lelkész, a Libertatea c. lap kiadója.

² É. az egész román közvéleménynek a figyelmét felhívni.

polgártársunk hazafiatlan magatartásából a nagy egészre, az erdélyi román népre, még csak gondolatban is lesújtó következtetést akartunk volna levonni.

Hogy ily feltevésnek megdöntő cáfolata az itthon maradt román honfitársaink erejüket túlhaladó áldozatkészsége, de még inkább az erdélyi hadosztályok dicső hadi tényei, melyeket a történelem századok múltán is igazi érdemében fog méltatni, hogy az itt élő különböző nyelveket beszélő katonáink között a románok is, mint hősök, mint forrtak össze egyekké a hazának védelmében és szeretetében.

83

Iratok a közös címer megállapításakor felmerült horvát ellenvetésről és annak elintézéséről

A

1915 okt. 24

Br. Skerlecz Iván horvát bán levele gr. Tisza István miniszterelnökhöz a zászló- és jelvénykérdésnek az 1915. okt. 12-i hivatalos lapban közzétett váratlan megoldásával kapcsolatos aggályokról

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 11:28/328–331

(Sajátkezű eredeti levél)

1915. okt. 24.

Tisztelt Barátom!

A háború első hónapjaiban, mintegy egy év előtt történhetett (a dátumra természetesen nem emlékszem), hogy valamelyik budapesti tartózkodásom alatt szíves voltál velem közölni, miszerint érkezettnek látod az időt arra, hogy a zászló- és jelvénykérdés megoldassák, amely megoldást oly módon tervezed, hogy az eddigi zászlók a hadseregnél meghagyatnának, csakhogy azok szalagokkal láttatnának el, és pedig a magyar csapatoknál magyar-, a horvát csapatoknál ellenben horvát nemzeti színű szalagokkal.

Említetted egyúttal, hogy ezt a megoldási módozatot közölted a magyar ellenzék vezérférfiaival is, akik azt szintén helyeselték.

Kérdésedre részemről kijelentettem, hogy meg vagyok győződve, hogy a horvát közvélemény ezt a megoldást nagy örömmel fogja fogadni.

Bizonyos idő múlva szíves voltál az ügyet előttem újból megemlíteni és közölted, hogy a dolgot már Ő Felségének is előadtad,¹ aki ahhoz szintén hozzájárult, úgy hogy a dolog már most legközelebb ki fog adatni, csak egy megfelelő alkalomra kell várni.

Azóta a dologról mitsem hallottam, amíg a f. hó 12.-iki napilapokból érthető meglepetéssel értesültem a kérdésnek a velem közölt tervtől teljesen eltérő megoldása felől.²

¹ L. e tárgyban Tisza felterjesztését az uralkodóhoz (Gróf Tisza István Összes Munkái, 4. sorozat IV. köt., Bp. 1927. 1224. sz. 41–47. l., 1915. jún. 23.), valamint az ennek kapcsán kibontakozott hivatali levélváltást. (Uo. 47–74. l.)

² Skerlecz a közös kis címerben Magyarország külön címere ellen tiltakozott. Ennek leírása a Budapesti Közlöny 1915. okt. 12-i 356. számában a következőképpen hangzik: (...) C) Magyarország kis címere hasított pajzs: jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező, balról vörös és mezőben zöld hármashalomnak aranykoronás, kiemelkedő középső részén ezüst, talpas kettős kereszt. A pajzsos a magyar szent korona nyugszik.” Horvát-Szlavonország, a Dalmát Királyság, Erdély, Bosznia és Hercegovina, valamint Fiume címerei mind a közös középcímerben (csak közép- és kis közös címer készült), mind pedig a magyar szent korona országai egyesített címerében szerepeltek.

A dolog ezen oldalával egyelőre nem kívánok foglalkozni, hanem tájékoztatásul közlöm veled, hogy a zászló és jelvénykérdésnek az okt. 12.-iki hivatalos lapban közzétett megoldása ellen horvát szempontból az eddig ily kérdésekben elfoglalt álláspontnak megfelelőleg különböző aggályok és észrevételek merülnek fel. Ennekfolytán a kérdés itteni körökben általában kritika tárgyává tétetik, nagyobb hullámokat azonban eddig nem vert, különösen azért, mert a censura folytán a lapok arról nem írnak és így az emberek a dolog mibenállásáról nincsenek is teljesen tájékozva. Kétségtelennek tartom azonban, hogy a kérdés az országgyűlésen úgy Budapesten, mint Zágrábban szóvá fog tétetni s akkor nagyobb hullámokat fog az itteni közvéleményben is verni. Elkerülhetetlen lesz, hogy a horvát képviselők Budapesten, illetőleg a horvát országgyűlés a kérdéssel valamely alakban foglalkozzanak, s bár remélem (garantálni természetesen nem tudom), hogy erre egyelőre egy megfelelő sima forma fog találtatni, mégis nem tartom kizártnak, hogy a kérdésnek ezen felvetődése folytán a horvát politikában egyidőre megint a gravaminális irány fog uralkodni és különösen egy kompakt, teljesen megbízható unionista és guver[na]mentális többség megalkotásáról egyideig alig lesz lehetséges beszélni.

A fennforgó észrevételeket lesz szerencsém külön hivatalos átiratban ismertetni, jelenleg csak arra kívánom külön is felhívni szíves figyelmedet, ami politikai szempontból a legfontosabb, és ez az ú. n. *kis címer*.

Itt mindig következetesen az az álláspont fogadtatott el, és nézetem szerint ezen álláspont helyességéhez a kiegyezésnek úgy az egész szelleme, mint világos betűje szerint kétség nem férhet, hogy Magyarország *külön* címere a magyar szent korona *összes* országainak semmiféle viszonylatban, tehát az Ausztriával való viszonyban sem lehet jelvénye. Ennekfolytán az új osztrák-magyar kis címer közjogilag nem helyes és amennyiben az Horvátország területén a hadsereg körében alkalmaztatnék, kétségtelenül sok kellemetlenségre vezetne.

Ennekfolytán politikailag nagy hibának tartanám, ha ez a kis címer Horvátország területén a hadsereg körében bárhol is alkalmaztatnék.

Megnyugvással értesültem f. évi október hó 16.-án, 5587/res. szám alatt kelt nagybecsű átiratodból, hogy a zászlókon és lobogókon, valamint általában mindennemű ünnepélyes alkalmaknál mindenkor az ú. n. középcímer fog alkalmaztatni, én azonban ezt nem tartom elegendőnek, hanem a *legnyomatékosabban* ajánlom megfontolásra azt, hogy fenti okokból administratív úton intézkedés történjék, hogy az ú. n. kis címer Horvátország területén a hadsereg körében egyáltalában ne használtassák, mert kétségtelen, hogy az ellenkező eljárás itt a csapatok szellemére is a legrosszabb hatással volna.

Nagyon sajnálom, hogy ezen fontos kérdés megoldásánál, amellyel a dualismust külsőleg is diadalra juttatni igyekeztetek, még kísérlet sem történt, hogy a megoldás lehetőleg a horvát közvélemény mérsékelt unionista részét is kielégítse. Nézetem szerint a leginkább talán arra vezetendő vissza, hogy a horvát érdekeknek jelenleg a minisztertanácsban nincs külön képviselője, ennek folytán immár elengedhetetlenül szükségesnek tartom, hogy a horvát miniszteri tárca betöltsék.³

Szívélyes üdvözzel

igaz híved
Skerlecz Iván s. k.

³ Az 1913. júl. 21-én hivatalába iktatott gr. Pejacsevich Tivadar miniszteri teendőit azért nem tudta ellátni, mert a világháború kitörésekor Franciaországban internálták. A miniszter akadályoztatása tartamára a minisztérium ügyeinek vezetésével ideiglenesen Tisza Istvánt bízták meg, majd 1916. jan. 16-án Hideghéthy Imre kapott kinevezést a horvát-szlavon-dalmát tárca nélküli miniszter posztjára.

B

1915 dec. 1

Polónyi Géza interpellációja és gr. Tisza István miniszterelnök válasza „a címer és zászló használata iránt kibocsátott rendeletek tárgyában”

Képv. Napló, 1910–15, XXVII. 277–297. l.

Polónyi Géza: T. képviselőház! Méltóztassanak megengedni, hogy a szokástól eltérőleg interpellációim felolvasásával kezdjem meg az előadandókat. (*Halljuk! Halljuk! Olvassa:*)

„Interpellációim a miniszterelnök úrhoz.

Az 1841. évi XXI. törvénycikk az országnak egész területére és annak minden ügyeire élő törvény erejével rendeli, hogy „A nemzeti szín és az ország címere jogaiba visszahelyeztessék”.

Addig, míg ezen törvény hatályon kívül helyezve vagy módosítva nincs, a végrehajtó hatalom alkotmányunk értelmében csak ezen törvény rendelkezéseinek foganatosítására szorítkozhatik. A független államiságnak s az állami hatalmak megosztásának alapelveivel ellenkezik, hogy a végrehajtó hatalom ügyek szerint való különválasztással más és más címet állapíthasson meg, avagy az országtól különválasztott közös intézmények használatára, a törvényhozásnak megelőző rendelkezése nélkül más állammal megosztott „közös címet” rendelhessen. Magyarország az évezredek meghaladó történelmi múltjában összes sarkalatos törvényei, s ezek között az 1722/23. évi III. törvénycikk, az 1791. évi X. törvénycikk rendelkezései szerint „független saját államisággal és alkotmánnyal bíró, semmi más országnak vagy népnek alá nem vetett állam”.

Ezt az állami függetlenséget, törvényhozási és kormányzati önállóságot 1867-ben is biztosította a királyi esküvel megerősített hitlevél, az 1867. évi XII. tc. bevezetése, annak 3. és 28.§-a. A magyar alkotmány közös államot, közös törvényhozást, közös végrehajtó hatalmat, közös állami határokat, közös állampolgárságot nem ismer. Az 1867:XII. tc. taxatíve sorolja fel az ő felsége többi országaival és tartományaival megállapított közös ügyeket. Sem az ország címere, sem annak jelvényei közőseknek nyilvánítva nincsenek.

Mindezekre való tekintettel tisztelettel kérdem a miniszterelnök úrtól:

1. Megegyeztethetőnek tartja-e alkotmányunkkal az 1915. október hó 11-én Őfelsége által báró Buriánhoz, mint a magyar alkotmány által nem ismert – ezen minőségben felelősségre sem vonható – „Házam” miniszteréhez, illetve az erre hatáskörrel nem bíró külügyminiszterhez intézett királyi kéziratban foglalt azon rendelkezést, mely szerint „az osztrák-magyar monarchia közös intézményeinek használatára” az önálló államiságunkat elhomályosító „közös címet” megállapította?

2. A miniszterelnök úrral másolatban közölt kézirat szerint: „az elválaszthatatlanul monarchia-ként egyesült két állam”-ra vonatkozó mondatszerkezet és az „indivisibiliter ac inseparabiliter” jelmondatnak összekapcsoló rajzlati alkalmazása úgy szemléletileg, mint a heraldika szabályai szerint arra a téves értelmezésre adott és adhat okot, mintha a különálló két állam: Magyarország és Ausztria egy közelebbről meg nem jelölt időpontban külön monarchiává, külön nemzetközi jogalannyá egyesült volna, és mintha ez az egyesülés a két önálló államnak területileg, törvényhozásilag, avagy kormányzatilag egymástól való elválaszthatatlanságát jelentené. Miután ez az értelmezés történelmi fejlődésünkkel és az élő közjoggal homlokegyenest ellenkezik (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*), kérdezem a miniszterelnök úrtól, hajlandó-e az országot az iránt megnyugtani, hogy a királyi kéziratnak ilyen célzata nincsen, és annak helyes értelmezése a birodalmi egységre való következtetést meg nem engedi?

3. A magyar királyi minisztérium által 1915. szám alatt kibocsátott rendelet az állam címerére és a jelvényekre vonatkozó rendelkezéseit a törvényhozás további intézkedésének fenntartásával hajtja végre. A szövegezés szerint jogosult az a feltevés, hogy a minisztériumnak ezen fenntartása csupán az ország belügyeiben használandó állami címerre és jelvényekre vonatkozik.

Ezen az alapon kérdem a miniszterelnök úrtól: mely törvény alapján tartja a közjoggal megegyeztethetőnek, hogy a magyar törvényhozástól a közös kormányhatósági szervek által használandó országos címer- és jelvényekre vonatkozó rendelkezés jog elvonassék?

4. Az 1868:XXX. tc. 62.§-a törvény erejével rendeli, hogy Magyarországnak a Horvát-Szlavon-Dalmátországgal közös ügyekben „az egyesített állami címer” alkalmaztassák. Miután Magyarországnak Őfelsége többi országaival és tartományaival közös ügyei egyúttal Horvát-Szlavon és Dalmátországgal is közösek, ezekben az ügyekben kivétel nélkül az egyesített államcímernek alkalmazása lehet csak törvényes. A felsorolt okok alapján kérdem a miniszterelnök úrtól: milyen közös ügyekben lesz a kézirat szerint „közösnek” nevezett kis címer, amely az egyesített állami címernek kellékeit nélkülözi, alkalmazva?

5. A királyi kézirat a közös kormányhatósági szervek által jövőben használandó állami pecsét és zászló tárgyában rendelkezést nem tartalmaz. Miután az eddig használt pecsétek és zászlók törvényeinkkel és államjogi helyzetünkkel meg nem egyeznek, kérdezem a miniszterelnök úrtól, milyen zászlókat és pecséteket fognak a közös kormányhatóságok, a követségek és konzulátusok ezentúl használni.

6. Az 1848. évi III. törvénycikk 3.§-a, az 1867. évi XII. törvénycikk 27.§-a szerint a közös ügyekre kifejezetten is kiterjesztett miniszteri felelősségnek alkotmányos alapelvét hirdeti. Dacára ennek, 1915. évi október hó 11-i kelettel, Őfelségének aláírásával, de miniszteri ellenjegyzés nélkül egy hadiparancs jelent meg, amelynek tartalma szerint „a hadsereg és az ettől különválasztott, külön jelvényekkel ellátott” haditengerészet nem a két államé, s az 1867. évi XII. törvénycikk 11.§-a által fenntartott „magyar hadsereg” nem a magyar államé, hanem Őfelségéé, s azoknak jelvényei felett Őfelsége korlátlanul rendelkezik. Tisztelettel kérdem a miniszterelnök urat, mely törvény alapján tartja alkotmányunkkal megegyeztethetőnek az idézett hadiparancsnak kibocsátását?

7. Az 1868:LXI. törvénycikk 18.§-a s az 1912. évi XXXI. tc. 16.§-a a m. kir. honvédségnél az Őfelsége nevének kezdőbetűi mellett az ország színeit s az ország címerét viselő nemzeti zászlónak s az 1868. évi LXVII. tc. 7.§-a népfelkelőknél a nemzetiszínű karkötőnek alkalmazását rendeli. Miután a hadiparancsban megrendelt vezérzászló a honvédség zászlójától lényegesen eltér, tisztelettel kérdem, biztosítva van-e, s ha igen, milyen módon a magyar honvédség nemzeti zászlajának s a magyar népfelkelők nemzeti jelvényének érvényesülése akkor is, ha a magyar honvédek vagy népfelkelők a közös hadsereggel együtt vagy annak egyes csapattesteihez beosztva úgy teljesítenek szolgálatot, hogy a parancsnokok a vezérzászlót használják”.

Polónyi Géza szokatlanul nagy terjedelmű s az elfogultságot sem nélkülöző elemzése a Pragmatica Sanctióig visszamenően vizsgálja az osztrák–magyar közjogi viszonyt, különösen a felségjogok kérdését. A magyar állami jelvények szempontjából a XVIII. századtól kezdődően tekinti át a jogfejlődést: 1848 és a kiegyezés időszakának rendelkezéseit, a magyar–horvát kiegyezésnek (1868:XXX. tc.) és a honvédségről szóló törvénynek (1868:XLII. tc.) ilyen vonatkozású intézkedéseit. Ismerteti azt a vitatható állapotot, mely a korszakot a címer vonatkozásában azáltal jellemezte, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiának nem volt elfogadott közös címere, miáltal a magyar államiság jelenléte a közös ügyekben, intézményekben a jelvények vonatkozásában nem domborodott ki.

Az 1915. évi „osztrák-magyar közös címerrel” kapcsolatban a képviselő kifogásokban sorol fel, melyek Bosznia jelképének mind Ausztria, mind Magyarország címerébe való belefoglalása ellen, Dalmácia jelképének az osztrák címerbe foglalása ellen irányulnak; a heraldikai megoldások egy részét sikertelennek minősíti. Nézete szerint az újonnan megállapított „közös címer” több szempontból ütközik a magyar jogfelfogással, s a paritás kidomborítását az osztrák és a magyar címer jobb elkülönítésével kívánja megoldani. A képviselő azt is nehezményezi, hogy az uralkodó „az én hadseregemről” beszél; ez szerinte „nem valami lélekemelő változás” ahhoz képest, hogy 1867-ben még fenntartott a külön magyar hadsereg jogának elve.

Az interpelláció legfontosabb kifogása, hogy a „közös címert” a közös külügyminiszter – mint egyben a császári ház minisztere – dolgoztatta ki, s az uralkodó a két kormányfőhöz és a közös külügyminiszterhez intézett leirattal (magyar miniszteri ellenjegyzés nélkül) léptette életbe, kivonva ezáltal – az interpelláló képviselő szerint – a címermegállapítás jogát a magyar országgyűlés hatásköréből, ami az ország szuverenitásának csorbításával egyértelmű.

Az interpelláció aktuális horvát vonatkozást is tartalmaz, amennyiben felpanaszolja, hogy november folyamán Kragujevácsban a német, a fekete-sárga és a horvát zászló lengett egy parancsnoksági épületen, holott jogilag – szerinte – az utóbbi helyett a magyar zászlót kellett volna alkalmazni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: (Halljuk! Halljuk!) Midőn nyomban a t. képviselő úr után felszólalok, hogy lehető rövidséggel, de mégis kimerítő választ adjak az interpellációban felöltet kérdésekre, úgy gondolom, helyesen járok el, ha mielőtt magának a kérdésnek lényegébe, az azzal kapcsolatos elvi kérdésekbe mélyednék, egy pár részletkérdéssel végezek, amelyeket a képviselő úr beszédében szintén felhozott. *(Halljuk! Halljuk!)*

Kétségtelenül a legfontosabb ezek közt az, amely a címerre vonatkozólag a Horvát-Szlavon és Dalmátországot megillető jogokra vonatkozik. Magától értetődik, hogy ebben a tekintetben a kormány is az 1868:XXX. törvénycikk álláspontján áll. Azt a kijelentést, amely e törvénycikk 62. szakaszában foglaltatik és amely szerint a magyar korona országai közös ügyeinek jelvénye Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországek egyesített címere, a maga részéről is természetesen kötelezőnek ismeri és változatlanul fenntartani kívánja.

Éppen azért, miután technikai okokból, amelyek részletezésébe belemenni most talán nem kívánhatok, a kis címernek oly megalkotása, amely mellett Horvát-Szlavon-Dalmátországek címere elhelyezhető lett volna, elháríthatatlan nehézségekbe ütközött, tulajdonképp a középcímer lesz az, amely minden közjogilag fontos vonatkozásban alkalmaztatni fog *(Helyeslés)*, tehát az a címer, amely Horvát-Szlavon-Dalmátországnak törvényben biztosított jogait teljes mértékben kifejezésre juttatja. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Más részletkérdés, amelyet felhozott a képviselő úr, a tengerészeti hadilobogó kérdése. Azt hiszem, fölösleges volna bővebben magyaráznom azokat az indokokat, amelyek bennünket arra készítettek, hogy a tengerészetnél lehetőleg maradjunk meg annak jelenlegi lobogója mellett.

Hiszen a tengerészeti lobogó a legtöbb hatalmasságnál teljesen különbözik a szárazföldi hadsereg lobogójától s egészen más jellege is van. *(Igaz, Úgy van! a középén.)* És semmi nehézségbe nem ütközik és semmi feltűnő nincs abban, hogyha mi is megtartjuk a tengerészeti lobogóra vonatkozólag az eddigi alapvonásokat. Annyival könnyebb ez, mert a piros és fehér szín tulajdonképpen igen nagy szerepet játszott a magyar történelemben. Nemcsak az Árpád-ház alatt volt ez a két szín tulajdonképpen a nemzeti szín, de Mátyás király alatt megint egy újabb lépés történt tulajdonképpen vissza a trikolortól a két szín felé, úgyhogy az a címer, amelyikre a t. képviselő úr azt mondja, hogy ez az állítólagos Árpád-ház kori címer, nemcsak az Árpád-ház kori címer, de Mátyás királynak címere is. Mátyás király idejében a magyar címerből ez a rész, ti. a négy folyó piros mezőben használtatott, a hollóval mint dinasztikus jelvényvel a címer közepén. *(Felkiáltások balfelől: És a két oroszán! A kettőskereszt!)*

A másik címer pedig, amelyik a tengerészeti lobogón megjelenik, nem az uralkodóház címere. *(Ellenmondás balfelől.)* A t. képviselő úr tévedésben van. Az uralkodóház címere három részből áll. Az uralkodóház címere az, ami megjelenik a közös intézmények használatára szánt címeren középpütt, és amelyik – mint méltóztattak a rajzból látni – három részből áll: a Habsburg-családi címerből, a lotharingi címerből és a Haus Österreich címerből, amely egyúttal az osztrák hercegségnek is címere s az osztrák császárság most megalkotott állami címerének közbeneső tagja, tehát mint az osztrák császárság címerének szív-pajzsa jelenik meg a hadilobogón is az a bizonyos ezüst pólya a vörös mezőben, úgyhogy a hadilobogó igenis a két állam paritását és szuverenitását juttatja kifejezésre. *(Helyeslés jobbfelől. Mozgás a baloldalon.)*

Ami még a felhozott további részleteket illeti, azt, hogy a kétféle pajzstartó, ti. az angyal és a griffmadár, mint rajz nem éppen szép, hogy sokkal tetszetősebb lett volna egy harmonikus keretben foglalni össze a két címet, megengedem: de azt hiszem, joggal vontuk volna magunkra a t. képviselő urak hibáztatását, hogyha esztétikai szempontoknak alárendeltük volna azt a kardinális fontosságú közjogi momentumot, hogy még a pajzstartóban is kifejezésre jusson az, hogy itt nem valamely közös állami fensőbbiségnek, szuverenitásnak a címere jelenik meg. *(Igaz! Úgy van! Helyeslés a jobboldalon és a középén.)*, hanem két szuverén államnak címere állítatik egymás mellé, e két állam közös intézményeinek használatára. *(Helyeslés a jobboldalon és a középén.)*

Dalmáciát nagyon természetesen megtartottuk a magyar címerben, aminthogy megtartottuk Erdélyt is. Hiszen kérem, méltóztatnak látni, hogy eltekintve a Boszniára vonatkozó egy különbségtől, amire még visszatérek, az a magyar címer, amelyik a közös intézmények használatára rendelt címernél kifejezésre jut, a magyar államnak az az egyesített címere, amely 1874-ben királyi leirattal megállapított.

Holló Lajos: Hibásan.

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...amely azóta használtatik és amelyre nézve semmi indokot nem láttam volna, hogy most bárminő változást provokáljunk. (*Helyeslés jobbfelől.*) Ismétlem, az egyedüli kivétel Bosznia.

Ausztria pedig nagyon természetesen az immár évszázados tényleges birtoklás alapján szintén bevette Dalmáciának címerét a maga állami címerébe.

Holló Lajos: Nem nagyon természetes.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ami pedig Boszniát illeti, hát én azt gondolom, hogy ámbár Bosznia hovatarozandósága még véglegesen rendezve nincs, nagy hiba lett volna, különösen a mostani viszonyok között, Bosznia címerét kihagyni. (*Igaz! Úgy van! Helyeslés a jobboldalon.*)

Polónyi Géza: Nem kellett volna Ausztriába bevenni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Odatenni az ideiglenesség jelzéseképpen, mint nem tudom én micsoda függőben levő harmadik tényezőt, azt hiszem, szintén a legnagyobb hiba lett volna. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) Mert méltóztatassanak megengedni, anélkül, hogy erre bővebben ki akarnék terjeszkedni, annak, hogy ez a címerrendezés éppen most történt meg, egyik kardinális jelentőségét én abban látom, hogy ez a címer a legrigorózusabban a dualizmusnak és a magyar államnak a dualizmuson alapuló paritásos helyzetének érvényesítését tartalmazza, és kardinális súlyt helyeztem rá, hogy semmi ebben a címerben olyan helyzetben meg ne jelenjék, ami megengedné azt a feltevést, hogy bárminő kombinációk mellett, bárminő esetben rést lehessen ütni a monarchia dualisztikus helyzetén. (*Elénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.*)

Ennek folytán, dacára annak, hogy Boszniához kétségtelenül Magyarországnak vannak történelmi jogai, de miután másrészt az is kétségtelen, hogy Boszniát a monarchia katonai erővel szállotta meg és biztosította a maga részére, nyilvánvaló, hogy addig, míg hovatarozandósága végleg nem rendeztetik, mind a két államnak, mint amely részt vett ebben a katonai erő kifejtésben, joga van Bosznia felett rendelkezni, aminthogy ez kifejezésre is jut a boszniai viszonyok ideiglenes rendezéséről szóló 1880. évi törvényben is, – én azt gondolom, egyedül helyes megoldás az volt, hogy Bosznia címere mind a két állami címerbe belevétel. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

T. ház! Ezek után méltóztatassanak megengedni, hogy áttérjek a kérdés tulajdonképpeni lényegére.

A t. képviselő úr azt mondja, hogy az ő nézete szerint ilyen, a közös intézmények használatára szánt közös címerre szükség nem volt. Én ezzel szemben bátor vagyok – anélkül, hogy itt polémiába akarnék bocsátkozni – arra a tényre utalni, hogy 1867-től fogva ilyen, a közös intézmények használatára rendelt címer szükséges volta mindazok részéről elismertetett, akik a 67-i kiegyezés alapján állottak. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) És történtek is ismételt kísérletek, tanulmányozások, tárgyalások a címerkérdés megoldására, anélkül azonban, hogy azok a múltban eredményre vezethettek volna. (*Úgy van! jobbfelől.*)

És, t. ház, ha a t. képviselő úr kifogásolja, hogy ebben a tekintetben szerep, és sok tekintetben vezető szerep jutott a külügyminiszter úrnak, aki egyúttal az uralkodóház minisztere is, akkor én bátor vagyok arra utalni, hogy ezekben a kérdésekben ez a szerep a külügyminisztert, aki már akkor is az uralkodóház minisztere is volt, megillette 1867-től fogva a hasonló kérdések elintézésénél mindenkor. (*Úgy van! a jobboldalon.*) Méltóztatassanak csak visszaemlékezni: Öfelségének azok a legfelsőbb elhatározásai, amelyekkel a monarchia elnevezését eldöntötte, amelyekkel saját címere fölött határozott, ugyanilyen módon keletkeztek és adtak ki, és mindazok a tanulmányok és tárgyalások is, amelyek magának a címerkérdésnek megoldására vonatkoztak, a 70-es évek elejétől fogva, amely időből már vannak nyomai ezeknek a tárgyalásoknak, mindig a külügyminisztertől indultak ki s az ő kezében folytak össze. Nagyon természetes, hogy ez a világért sem jelenti azt,

mintha ennél a kérdésnél a magyar kormány felelőssége angazsírozva nem volna; hiszen az formailag is kifejezésre jut, kifejezésre jut Őfelségének abban a legkegyelmesebb leiratában, amelyet e kérdésben a magyar miniszterelnökhöz intéz és amelyet a magyar miniszterelnök ellenjegyzett. Tehát nagyon természetes dolog, hogy itt teljes mértékben érvényesül a magyar kormány felelőssége, de a dolog természeténél fogva ennek a kérdésnek elintézésénél szerepnek kell jutnia a közös külügyminiszter számára is.

Még egy formai kérdéssel állunk szemben. A t. képviselő úr, úgy látom, azt is kifogásolja, hogy ez a kérdés nem törvényhozás útján rendeztetett. Az én igénytelen nézetem szerint magától értetődik, hogy a törvényhozásnak joga van ezt a kérdést rendezni, hisz a törvényhozás jogai egyáltalán nincsenek korlátozva. Az nagyon természetes, hogy a törvényhozás mindenféle ügynek szabályozását magához vonhatja, ha azt szükségesnek látja. De – és itt ismét utalhatok a már említett és egyéb precedensekre is – az is kétségtelen, hogy ebben a kérdésben Őfelsége alkotmányos fejedelmi jogainál fogva a miniszteri felelősség teljes érvényesülése mellett intézkedhetik és rendelkezhetik mindaddig, amíg a törvényhozás ezt a rendelkezést magához nem vonja. Hiszen, hogy csak egy dologra utaljak rá, 1874-ben Őfelsége állapította meg a magyar állam egyesített címerét is a magyar miniszterelnökhöz intézett legfelsőbb leirattal, kétségtelen tehát, hogy éppen a címerügyi kérdésekben az 1867-i kiegészítés óta is Őfelsége fejedelmi jogainak alapján rendelkezett. *(Úgy van! a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon.)*

A t. képviselő úr nagyon hosszasan időzik a pragmatika szankció kérdésénél, amiben én őt legalábbis messze követni nem kívánom, mert hiszen, amint ő is megjegyezte, ennek a kérdésnek taglalása a magyar törvényhozáson belül tulajdonképpen nem szükséges. Hiszen azt mindannyian jól tudjuk, hogy ha a mindennapi beszédben meghonosodott is az 1723-i örökösödési rendet pragmatika szankciónak nevezni, ez voltaképpen nem precíz kifejezés, nem fedti a dolognak közjogi jelentőségét, mert hiszen Magyarországra nézve a nőági örökösödési jogot rendezte az 1723-i II. és a vele szoros kapcsolatban lévő III. t.-cikk, és ezek a törvénycikkek éppen olyan magyar törvénycikkek, mint bárminő más...

Polónyi Géza: Helyes!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...ezek nemcsak keletkezésüknél fogva nem azonosak a pragmatika szankcióval, amellyel az akkori uralkodó rendezte ugyanezt a kérdést az örökös tartományokra nézve, de tartalmilag sem fedik egymást, mert hiszen, amint szintén nagyon helyesen jegyezte meg a t. képviselő úr is, a nőági örökösödésnek terjedelme is más a magyar törvényben és más a császári pátenzben, amely Ausztriára nézve irányadó, és Magyarországnak királyválasztási joga a törvényben említett nőágak netaláni kihalása esetére feléled.

Ugyanez szabja meg természetesen az „indivisibiliter ac inseparabiliter” szavak jelentőségét is. Azt hiszem, hogy abban a tekintetben nem lehet a dolgot kétséssé tenni, hogy ez az indivisibiliter ac inseparabiliter vonatkozik Magyarországra és a többi országokra. Ez azt teszi, hogy az uralkodóház összes országai, beleértve Magyarországot is – hisz itt van a szöveg – együttesen és feloszthatatlanul birtoklandók és kormányzandók. *(Mozgás a szélsőbaloldalon. Élénk helyeslés a jobboldalon.)* Az a passzus, amelyet erre vonatkozólag a t. képviselő úr az 1867:XII. t.-cikkből felolvasott, az sem bizonyít ez ellen a felfogás ellen, mert a bevezetés azt mondja, hogy a „birodalmi kapcsolathoz tartozó országok- és tartományoknak az 1723: I. és II. t.-cikk értelmében együttes és elválaszthatatlan birtoklása.”

Polónyi Géza: ...egyrészt ...másrészt!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Az más tárgyra vonatkozik, azért van ott a szövegben, hogy „másrészt”. *(Derültség a jobboldalon.)* A másik része a dolognak Magyarország különállása, de az együttbirtoklás vonatkozik Magyarországra is. *(Mozgás és zaj a baloldalon.)* Méltóztassék megengedni *(Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*, azóta ez a nem szerencsés „birodalom” kifejezés a monarchiára vonatkozólag nagyon helyesen, kiment a használatból. Hiszen 1879-ben az akkori magyar kormány ezt hivatalos átiratban konstataálta is, a közös és az

osztrák tényezőkkel szemben kifejtette azt, hogy a „birodalom” kifejezés nem helyes a monarchia két államára együttesen, mert ez a két állam tulajdonképpen két birodalom, amely együtt alkotja a monarchiát.

1867-ben azonban a terminológia más volt. (*Úgy van!*) Hiszen ezt mindnyájan tudjuk, de ha valaki eziránt kétségben lehetne, utalhatok az 1867:XII. t.-cikk 8.§-ára, amely a külügyekre nézve azt mondja, hogy „ennélfogva a birodalom diplomatikai és kereskedelmi képviseltetése... stb. a külföldi irányban közös”. Világos tehát, hogy ez a törvény „birodalom” alatt értette Magyarországot és Ausztriát együttvéve.

Polónyi Géza: Mást értett alatta!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Meg van szabva azonban az indivisibiliter ac inseparabiliter kifejezések értelme abban, hogy mint adverbium használatnak. Nem az van mondva, hogy itt egy egységes, feloszthatatlan birodalom van, hanem az, hogy ezek az országok egységesen birtoklandók, és pedig egységesen és feloszthatatlanul birtoklandók, amint a 7.§ mondja, „jure et ordine praemisso”, tehát az előrebocsátott jog és rend szerint, az előrebocsátott jog és rend pedig a női ágaknak az az örökösödése, amelyet a magyar törvény megállapít, tehát csak azon korlátok között, amelyek a női ág örökösödésére nézve abban az előrebocsátott jus et ordo-ban meg vannak állapítva. (*Helyeslés a jobboldalon és a középén.*)

Mindebből kétségtelenül következik tehát, hogy igenis, Magyarország és Ausztria mindaddig, amíg az uralkodóháznak Magyarországra is örökösödési joggal bíró ága ki nem hal, együtt birtoklandó; hiszen ebből vezette le Deák Ferenc a közös védelem kötelezettségét is. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Másrészt azonban kétségtelen, hogy ez az együttbirtoklás ténye semmiféle magasabb állami szuverénitást meg nem állapít, hanem az állami szuverénitás Magyarországon és Ausztriában, abban a két államban nyugszik és érvényesül, amelyek együttvéve alkotják meg az osztrák-magyar monarchiát, aminthogy Őfelsége legmagasabb személyében is nem valamely birodalmi, fejedelmi szuverénitás, hanem a magyar királynak és az osztrák császárnak jogilag egymástól elkülönített fejedelmi jogköre egyesül. (*Elénk helyeslés a jobboldalon és a középén.*)

Polónyi Géza: Ez helyes!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Nagyon szomorú volna, ha ebben nézeteltérés lehetne köztünk. (*Helyeslés.*)

Abban tökéletesen igaza van t. képviselő úrnak, hogy ez az elvitázhatatlan igazság nem hatotta még át a köztudatot, és hogy ezzel szemben találkozunk igen gyakori ellenmondásokkal, a közjogi helyzetnek nézetem szerint is elferdítésével Ausztriában, és találkozunk igen sok jóhiszemű tévedéssel a külföldön, így a velünk oly szoros barátságban lévő Németbirodalomban is. S a t. képviselő úr felveti a kérdést, hogy ezzel szemben mi volna a teendő. Ami a ferdítéseket illeti, azokkal szemben nagyon bajos valamit tenni, mert hiszen amint a most szóban forgó rendezés megtörténte után is láttuk, nem lehet olyan szöveget találni, nem lehet egy kérdést olyan világosan odaállítani, hogy az, aki félre akarja érteni, vagy magyarázni, félre ne érthesse, vagy félre ne magyarázhassa. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*) A jóhiszemű közönség előtt, azt hiszem, ebben a tekintetben hatékonyabb eszköz nincs, mint maga a címerkérdésnek ez a rendezése és mint azok az okiratok, amelyek a rendezéssel kapcsolatban megjelentek. (*Úgy van! jobbfelől.*)

Aki visszagondol arra, hogy milyen clair obscure volt bizonyos tekintetben nálunk a terminológiában, hogy különösen Ausztriában mennyire kerültek bizonyos oly kifejezéseket, amelyek ezt a tényt, hogy Magyarország és Ausztria két külön szuverén állam, amely együttvéve alkotja az osztrák-magyar monarchiát, teljes világosságban kidomborítják, az, azt hiszem, bizonyos megnyugvással fogadhatja azt a terminológiát, amellyel a most szóban forgó rendezés megtörtént, vagy amely használatban van azokban az okmányokban, amelyek e rendezéssel kapcsolatosak.

Készakarva a német szöveget veszem, mert hiszen ebből a szempontból az a fontos, hogy a kérdés hogyan állíttatik oda az ausztriai és a külföldi közvélemény elé. (*Halljuk! Halljuk!*)

Az osztrák miniszterelnök úr azt a hirdetőmentét, amellyel november 3-án közzéteszi az ezen címerre vonatkozó határozmányokat, ezzel a címmel látja el (*olvassa*): „Kundmachung des k. k. Ministerpräsidenten, betreffend das für den Gebrauch bei den gemeinsamen Einrichtungen der österreichisch-ungarischen Monarchie bestimmte Wappen”.¹ Tehát már a címben nagyon helyesen és korrekt[en] kifejezésre jut, hogy tulajdonképpen nem egy magasabb állami összességnek állami vagy birodalmi címere, hanem a monarchia közös intézményeinek használatára rendelt címerrel van szó. A további szöveg azután mindjárt azt mondja, hogy ez a címer (*olvassa*): „bestehend aus den durch das allerhöchste Hauswappen verbundenen Wappen Österreich-Ungarns”.² Az osztrák hivatalos terminológiában is tért nyert az a helyes és világos szóhasználat, amely szerint a monarchiának másik állama egyszerűen és a gyermeket a nevéne nevezve, Österreichnek nevezetik.

Maga a címer leírása pedig azt mondja (*olvassa*): „Hiezu werden die neben einander gestellten, in sich vollständig abgeschlossenen Wappen der zur Monarchie untrennbar vereinigten Staaten: Österreich und Ungarn...”³ Világosan meg van megint mondva, hogy a címer a két államnak, ti. Ausztriának és Magyarországnak címere, és pedig „neben einander gestellt, in sich vollständig abgeschlossen”. Azt hiszem, hogy ez is egészen világos közjogi szempontból. (*Úgy van! jobbfelől.*)

Végre legyen szabad ráutalnom arra a legfelsőbb hadseregpáncsra is, amelyet a t. képviselő úr némileg szintén kifogás tárgyává tett.

Polónyi Géza: Nem némileg, hanem erősen!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Bocsánatot kérek, addig, amíg monarchia lesz a világon, az alkotmányos uralkodónak is a maga legfelsőbb hadúri jogköre és jellege nem fog elhomályosíttatni. Nem homályosíttatott ez el abban az országban sem, amely a parlamenti befolyást a hadsereg kérdéseire is a legmesszebbmenőleg kiterjesztette: Angliában sem. Az angol király is a maga hadseregéről, a maga flottájáról, a maga ezredeiről, a maga hadihajóiról beszél.

Polónyi Géza: Az zsoldos hadsereg! (*Zaj jobbfelől.*)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Bocsánatot kérek, az, hogy egy hadsereg zsoldos hadsereg, vagy nem zsoldos hadsereg, igen nagy különbség más vonatkozásokban, de abban, hogy az a nemzet hadserege, ami a terminológiát illeti, tökéletesen irreleváns. (*Úgy van! jobbfelől.*)

Mondom, ezt a monarchikus terminológiát, a hadseregnek ezt a szoros kapcsolatát az uralkodó személyével egyetlen monarchiában sem lazították meg, és azt hiszem, hogy nekünk, akinél hívebb védelmezői nincsenek a magyar királynak az ő alkotmányos fejedelmi jogaiban, nekünk — pártkülönbség nélkül természetesen — nem szabad ezt a kérdést elhomályosítani engednünk. (*Úgy van! jobbfelől.*)

Maga az a hadseregpáncs pedig ugyanazt a világos beszédet használja, ugyancsak beszél a monarchia két államáról, megnevezve azokat Ausztriának és Magyarországnak. Azt hiszem, hogy éppen bennünket, magyar embereket az, hogy ez a világos terminológia érvényesül az egész vonalon a hadsereg hivatalos okmányaiban és érvényesül az osztrák kormány hivatalos közleményeiben, csak meglepéssel tölthet el. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*)

Az egész megoldásnál, ti. annak a főcélnak megvalósításánál, hogy a monarchia közjogi struktúrája és Magyarországnak közjogi állása helyesen érvényesüljön, bennünket, akik ebben a munkában részt vettünk, két kardinális szempont vezetett. Az egyik, hogy teljesen kifejezésre találjon az osztrák államiság, az osztrák császárság, mint a magyar állammal teljesen paritásos, azzal koordinált államnak fogalma. Ezért kellett súlyt helyeznünk rá, hogy mindaz, ami az osztrák császárság szimbóluma, az osztrák császári sas és az osztrák császári korona helyet foglaljon a címerben, de helyet foglaljon annak osztrák részében, úgy, hogy világos kifejezésre jusson, hogy úgy a kétfejű sas, mint az osztrák

¹ A cs. és kir. miniszterelnöknek az Osztrák–Magyar Monarchia közös intézményeinek használatára megállapított címerre vonatkozó hirdetőmentéje (ném.).

² Ausztria–Magyarországnak a legfelsőbb [uralkodó]ház címere által összekapcsolt címereiből álló... (ném.).

³ Ezzé alakulnak az elválaszthatatlanul a Monarchiává egyesült államoknak: Ausztriának és Magyarországnak az egymás mellé állított, magukban teljesen elkülönített címerei (ném.).

császári korona az osztrák államnak szimbóluma, emblémája, amely osztrák államtól a magyar állam teljesen független, azzal egyenjogú paritásos állást foglal el. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

A másik szempont, amire nagy súlyt kellett helyeznünk: a nemzeti színek kérdése. Itt is a paritás kellett hogy szemünk előtt lebegjen: súlyt kell arra helyezni, hogy tisztáztassék végre a fekete-sárga szín jellegének kérdése, tisztáztassék abban az értelemben, hogy az, mint az osztrák állam színe, a magyar nemzeti színnel teljesen koordinált, paritásos helyet foglaljon el. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)* Ezt a helyet foglalja el a két szín a hadsereg zászlóiban és vezérszászlóiban.

Meg vagyok róla győződve és érzem a felelősségét is, hogy ezt a paritásos jelleget fogja megtartani még mindazokban a továbbmenő rendezésekben is, amelyeket Őfelsége parancsára most már a közös miniszterek kell hogy kidolgozzanak, de természetesen a magyar és az osztrák kormány szolidáris felelőssége mellett. És ha egyszer ez a kérdés így rendeztetik, ha egyszer a magyar nemzeti szín és a fekete-sárga szín paritásos helyzete teljes elismerésre jutott, akkor nem fognak ismétlődni azok az anomáliák, amelyek még ebben a háborúban itt-ott ismétlődtek és amelyekre a képviselő úr is rámutatott. *(Úgy van! jobbfelől.)*

A képviselő úr azt mondja, hogy a 48-i törvénybe be van iktatva, hogy a nemzeti szín és az ország címere ősi jogaiba visszahelyeztetik. Hát méltóztassanak megengedni: a nemzeti szín és az ország címere a közös intézmények terén eddig még nem foglalhatta el a helyzetét, amely ősi jogai révén is megilleti, azt a paritásos helyzetet, amely világosan kifejezi, hogy a közös intézményekben sem valami nagyobb birodalmi egységnek alárendelve jelenik meg a magyar nemzet és a magyar állam. Ezzel a rendelkezéssel elfoglalja a magyar nemzeti szín és a magyar címer azt a helyet, amely őt ősi jogon és az 1867. évi kiegyezés betűje és szelleme értelmében megilleti. *(Helyeslés a jobboldalon és a középén.)* Ez nem vívmány, ez nem tudom micsoda győzelem, ez egy latens jognak az érvényesítése, kifejezésre juttatása olyan vonatkozásokban is, amelyekben annak gyakorlati megvalósítása eddig még nem sikerült. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* Ez egyszerűen a konzekvenciákat vonja le azokból az elvekből, amelyeket megvalósított egyéb téren az 1867:XII. t.-cikk, ez, hogy úgy mondjam, egyszerűen az utolsó hézagnak betöltése, amely az 1867-i kiegyezés és az azon alapuló paritás teljes érvényesítése szempontjából hátra volt.

Ez annyival kevésbé érdeme a jelenlegi kormánynak, mert hiszen az Őfelségének egy régen a mi kormányrajutásunk előtt tett kijelentésének a beváltása és – hozzátehetem azt is – hogy Őfelsége spontán kezdeményezéséből megindult beváltása. *(Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon és a középén.)*

Mi sem áll tőlem távolabb, mint hogy e tekintetben bárminő érdemet vindikáljak magamnak, de igenis vindikálom magamnak a hazafiúi elégtételt és a hazafiúi örömet afelett, hogy ebben a munkában közreműködhettem, mert hiszem, hogy hasznos, becsületes munkát végeztem. Kérem, méltóztassanak válaszat tudomásul venni. *(Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középén.)*⁴

⁴ Polónyi Géza Tisza válaszára reagálva Magyarország állami önállóságának a címer-, jelvény- és nemzeti szín-használatban való csorbítatlan megjelenítését jelölte meg egyetlen elfogadható alapelvnek, és nem minősítette szerencsésnek azt a Tisza által felvetett lehetőséget, hogy a közös hadsereg révén meghódítandó újabb területeken Magyarország a kvóta szerint osztozzék. A Polónyi-féle interpelláció valószínűleg Tisza számára is kedvező alkalmat nyújtott a reménybeli területgyarapodások ügyében esedékes osztrák–magyar tárgyalásokon képviselendő magyar kormányzati álláspont kifejtésére. Ennek megfelelően Polónyinak adott viszontválaszában azt hangsúlyozta, hogy minden új tartomány sorsáról Magyarország hozzájárulásával kell dönten.

C

1916 jan. 4

Gr. Tisza István miniszterelnök felszólalása a közös intézmények használatára rendelt kis címer és az 1868:XXX. tc. (horvát kiegészítési törvénycikk) összefüggésével kapcsolatban készített határozati javaslat benyújtásakor

Képv. Napló, 1910–15, XXVIII. 32. l.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. ház! Mint bizonyára méltóztatik a t. képviselőháznak emlékezni, már karácsony előtt szóba került a t. házban az a körülmény, hogy a közös intézmények használatára rendelt kis címer jelenlegi szerkezetében az 1868:XXX. t.-c. 62.§-ának rendelkezésével nem áll összhangban. Ennek folytán szükségesnek mutatkozik a kis címer kérdésének olyatén rendezése, amelynél fogva az az 1868:XXX. t.-c. rendelkezéseinek megfeleljen. A kérdést nem lehet célszerűen másként rendezni, mint az idézett törvény 62.§-ának bizonyos érintése által, amely ezen szakasznak vagy módosítását, vagy hiteles magyarázatát igényli.

Miután pedig az 1868:XXX. t.-c. rendelkezéseinek sem módosítása, sem hiteles magyarázata másképp nem történhetik, mint ugyanabban a törvénycikkben előírt módon, ebből a célból – és kizárólag csak ebből a célból – regnikoláris deputáció kiküldése mutatkozik szükségesnek.

Van tehát szerencsém egy, ezen regnikoláris deputáció kiküldésére vonatkozó határozati javaslatot benyújtani és tisztelettel kérni, hogy azt kinyomatni, a ház tagjai között szétosztatni és alkalomadtán napirendre tűzni méltóztatassék. (*Helyeslés.*)

Elnök: A miniszterelnök úr beterjesztett határozati javaslata a Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországek egyesített kis címerének megállapítása céljából kiküldendő regnikoláris bizottság megválasztása tárgyában ki fog nyomtatni, szét fog osztatni s annak idején napirendre tűzetik.

D

1916 jan. 4

Miniszterelnöki határozati javaslat „a Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországek kisebb egyesített címerének megállapítása céljából kiküldendő regnikoláris bizottságról”¹

1910–15. évi Képv. Ir. LI. 163. l.

Tekintve, hogy az osztrák-magyar monarchia közös intézményeinek használatára rendelt „kis” címer alkalmazásánál az 1868. évi XXX. t.-c. 62.§-ából folyólag nehézségek merültek fel, amelyeknek elosztatása esetleg a most idézett szakasz módosítását vagy hiteles magyarázatát igényli, tekintve, hogy az 1868. évi XXX. t.-c. rendelkezéseinek úgy módosítása, mint hiteles magyarázata csakis az idézett törvényben előírt módon Horvát-Szlavonországek illetékes tényezőivel egyetértőleg eszközölhető:

¹ A közölt határozati javaslat teljes címe: A m. kir. miniszterelnök határozati javaslata a Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországek kisebb egyesített címerének megállapítása céljából kiküldendő regnikoláris bizottság megválasztása tárgyában. – A fenti határozati javaslat közzététele időszakában, pontosan 1916. jan. 3-án jelent meg az Irományokban a képviselőház pénzügyi bizottságának jelentése a pénzügyminiszternek „a földgázra és az ásványolajfélékre vonatkozó állami kizárólagos bányászati jogoknak az Erdélyi Medence egy részében az 1911. évi VI. t.-cikk 4.§-a alapján a Deutsche Bank berlini pénzügyintézet vezetése alatt álló pénzcsoport által alakítandó Magyar Földgáz Részvénytársaságra történt átruházásáról szóló 1206. számú jelentése tárgyában”. (Uo. 153–163. l.)

határozza el a képviselőház, hogy egy 12 tagból álló országos küldöttség választassék, amelybe 8 tagot a képviselőház, 4 tagot pedig a főrendiház küld, amely küldöttség az 1868. évi XXX. t.-c. 70.§-ának értelmében Horvát-Szlavonországoknak hasonló küldöttségével egyetértőleg állapítsa meg Magyarország s Horvát-Szlavon és Dalmátországoknak azt a kisebb egyesített címerét, amely szintén használható lenne a magyar szent korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös ügyekkel kapcsolatban, s ez iránt javaslatát terjessze az országgyűlés elé.²

Budapest, 1916. évi január hó 4-én.

Tisza István gr. s. k.

E

1916 jan. 5

Képviselőházi jegyzőkönyvi feljegyzés a magyar–horvát pénzügyi, illetve a „Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországok kisebb egyesített címerének megállapítása céljából kiküldendő” regnikoláris bizottságokkal kapcsolatos személyi intézkedésekről¹

1910–15. évi Képvh. Jkv. IV/1. 421. l.

8734. Elnök beterjeszti a főrendiház elnökének átiratát, amelyben közli, hogy a Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországok között kötendő pénzügyi egyezmény előkészítésére hivatott regnikoláris küldöttségben Roszner Ervin br. lemondása folytán megüresedett tagsági helyre Plósz Sándort választotta meg.

Tudomásul szolgál.

8735. Elnök bemutatja a Háznak Horvát-Szlavon-Dalmátországok sabora elnökének átiratát, melyben közli, hogy a Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországok kisebb egyesített címerének megállapítása céljából kiküldendő regnikoláris bizottságba a következőket választotta meg: Akáció Cézár, Babić Gjalski Ljuba, Bauer Antal, Hrvoj Károly, Krisković Vince, Kulmer Frigyes gr., Lorković János, Manojlović Gábor, Peleš Dusan, Rojć Milán, Surmin György és Rakodczay Sándor.

Tudomásul szolgál.

² 1916. jan. 14-én gr. Andrássy Gyula, Beöthy László, Berzeviczy Albert, Bizony Ákos, gr. Khuen-Héderváry Károly, br. Láng Lajos, gr. Zichy Aladár és gr. Zichy János képviselőket választották „a Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországok kisebb egyesített címerének megállapítása céljából kiküldött regnikoláris bizottságba”. (Képv. Napló, 1910–15, XXVIII. 215–216. l.) A Monarchia módosított közös kis címerét Ferenc József 1916. márc. 5-i határozata állapította meg, amelyet a közös kis címer leírásával együtt a Budapesti Közlöny 1916. márc. 14-i 60. száma közölt. (Vö. F irat.)

¹ Az ülés további érdekessége, hogy ekkor mutatja be Beöthy Pál házelnök a főispánná kinevezett Bujanovics Gyula munkapárti képviselő mandátumáról szóló lemondását bejelentő levelét. – Bujanovics volt az a munkapárti képviselő, aki 1914. febr. 20-án Tisza egyik legbizalmasabb híveként megrendelt interpellációt intéz a miniszterelnökhöz, aki az interpellációra adott válaszában előadja a román paktumtárgyalások körüli kudarc okait.

F

1916 márc. 9

Miniszterelnökségi rendelet a monarchia közös intézményei gyakorlatában alkalmazandó új kis címer tárgyában¹

Magyarországi Rend. Tára 1916. I. 136–138. l.

Az osztrák-magyar monarchia közös intézményeinek használatára szolgáló kis címer eddigi leírását a 3.969/1915. M.E. számú rendelet (R.T. 1.712. l.) 1.§-ának II. része tartalmazta, eddigi rajzát pedig az említett rendelet 2.§-ában megjelölt II. ábra tüntette fel.

Az 1916:XV. törvénycikk (1916. évi március hó 2. napján kelt horvát-szlavon autonóm törvény) 1.§-ában foglalt rendelkezés következtében Ő császári és apostoli királyi Felsége 1916. évi március hó 5. napján a cs. és kir. Ház és a külügyek miniszteréhez intézett s egyidejűleg a m. kir. miniszterelnökkel is közölt legfelsőbb kéziratával a közös intézmények használatára szolgáló címer kis kategóriáját új alakban méltóztatott legkegyelmesebben megállapítani.

A m. kir. minisztérium az említett közös kis címerre vonatkozó új leírást és címerrajzot a következőkben teszi közzé:

1. §.

A közös kis címer leírása a következő:

A közös kis címer a legfelsőbb uralkodóház címerével (A) és a jelmondatos szalaggal összekötött, egymás mellé állított következő címerekből: úgymint jobbról az osztrák tartományoknak kis címeréből (B), és balról a magyar szent korona országainak kisebb egyesített címeréből (C) alakul.

A. A legfelsőbb uralkodóház címere a két államnak: Ausztriának és Magyarországnak címerpajzsaira, föléjük emelkedve, akként helyezkedik, hogy azt a két államcímer történelmi koronái: az osztrák császári korona és a magyar szent korona magasságban felülműlják.

Ennek a címernek pajzsa kétszer hasított; középső vörös mezejében ezüst pólya („Ausztriai Ház”); jobbról aranyban kék koronás, kékkel fegyverzett, kiöltött kék nyelvű vörös oroszlán (Habsburg), és balról aranyban három, haránthelyzetű, csonkított ezüstsással megrakott vörös harántpólya (Lotharingia).

A pajzson az osztrák császári hercegeket s főhercegeket és magyar királyi hercegeket megillető hétabroncos királyi korona nyugszik; a pajzsot az aranygyapjas rend nyaklánca veszi körül.

B. Az osztrák tartományoknak jobbról álló kis címere arany pajzs, amelyben mindkét fején királyi koronás, arannyal fegyverzett, fekete kétfejű sas látható, amely jobbkarjában kardot és kormánypálcát, bal karjában pedig birodalmi almát tart (az osztrák császári méltóság jelképe). A sas mellén vörös szív-pajzsban ezüst pólya („Ausztriai Ház”). A pajzson az osztrák császári korona nyugszik.

C. A magyar szent korona országainak balról álló kisebb egyesített címere hasított pajzs alul betölt, behajló szélű ékkel. Jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező; balról vörös mezőben zöld hármashalomnak aranykoronás, kiemelkedő középső részén ezüst, talpas kettőskereszt; az éken, amelynek felső csúcsa a jobboldali címermező felülről számított ötödik vágóvonaláig ér, ezüsttel és vörössel öt sorban sakkolt mező. A pajzson a magyar szent korona nyugszik.

Közvetlenül a pajzsok alatt van az „Indivisibiliter ac inseparabiliter” jelmondatot fekete lapidáris betűkben viselő, aranszélű, ezüst mondatszalg.

2. §

A közös intézmények használatára szolgáló kis címer új rajzát az ide mellékelt ábra tünteti fel.

¹ A közölt rendelet teljes címe: A m. kir. minisztérium 1916. évi 842. M.E. sz. rendelete, az osztrák-magyar monarchia közös intézményeinek használatára új alakban megállapított kis címer tárgyában. A rendeletet követő melléklet közli az új közös kis címer rajzát.

3.§

Az osztrák-magyar monarchia közös intézményeinek használatára szolgáló címer tárgyában 1915. évi november hó 5-én 3.969/1915. M.E. szám alatt kiadott rendeletnek (R.T. 1.712. 1.) a közös kis címerre vonatkozó rendelkezései és melléklete, nevezetesen e rendelet 1.§-ának II. része és a 2.§-ban említett II. ábra hatályukat veszti.

4.§.

A közös intézmények használatára új alakban megállapított kis címer alkalmazásáról külön szabályok rendelkeznek.

5.§

A jelen rendelet az 1916:XV. törvénycikkkel (1916. évi március hó 2. napján kelt horvát-szlavon autonóm törvénnyel) egyidejűleg lép életbe.

Budapesten, 1916. évi március hó 9-én.

Gróf Tisza István s. k.,
m. kir. miniszterelnök

G

1916 jún. 27

*Br. Skerlec Iván horvát bán levele gr. Tisza István miniszterelnökhöz
a horvát zászló használatának engedélyezéséről¹*

Igen tisztelt barátom!

Egy véletlen folytán csak most vettem tudomást a „Pester Lloyd” június 6-iki számában a 10-ik lapon megjelent közleményről, amely a hadsereg és a haditengerészet zászló- és jelvénykérdésével foglalkozik.

Ezen közlemény szerint a zászló- és jelvénykérdésben a múlt évi október 11-iki legfelsőbb elhatározás alapján immár kiadattak a részleges rendelkezések.

Ezen részleges rendelkezések között van egy, amely egészen új és amely a múlt évi október 11-iki legmagasabb parancsban nem említett s ez abból áll, hogy a háború tartama alatt bizonyos ünnepélyes alkalmaknál a közös hadseregbeli épületeken a közös hadseregnek újonnan megállapított hivatalos zászlóján kívül egyenlő nagyságú fekete-sárga és magyar nemzeti színű zászlók mellett a velünk szövetségben álló államok színei is alkalmazhatók.

Amennyiben ez a rendelkezés ilyen alakban Horvát-Szlavonországokban is keresztülvitnék, ez itt a legrosszabb hatást tenné és mindenféle kellemetlenségekre vezethetne.

Mint tudvalévő, a Magyarország és Horvátország között fennforgó zászlókérdésben annak idején kölcsönös megegyezés nem jövén létre, az elvi álláspontok fenntartása mellett a gyakorlatban az az expediens választott, hogy a magyar szent korona országai közös intézményeinek épületein a magyar és a horvát zászló vonassék fel.

A közös hadsereg épületeire nézve állítólag kiadott fentebbi rendelkezés tehát itt már erre való tekintettel is nagyon kedvezőtlen elbírálás alá esnék s azért az nézetem szerint Horvát-Szlavonországokban ily alakban nem hajtható végre.

Leghelyesebbnek tartanám, hogy Horvát-Szlavonországokra nézve oly rendelkezés történék, hogy itt a fekete-sárga, magyar nemzeti színű és szövetséges állambeli lobogókon kívül a horvát-szlavon-dalmát zászló is felvonható. Ez annál kevésbé ütközhetnék nehézségekbe, miután ezeknek a zászlóknak ilyen alkalmakkor úgy sem lesz tulajdonképpeni hivatalos jellege, mert hisz a hivatalos zászlót a közös hadseregnek újonnan megállapított közös lobogója fogja képviselni, hanem ezeknek a többi zászlóknak tulajdonképpen csak manifesztáció jellege van.

¹ Gróf Tisza István Összes Művei, 4. sorozat IV. köt. Budapest 1927. 1500/ff. sz. 426–427. l.

Amennyiben azonban ez a módozat a közös hadsereg intézményének egységessége szempontjából, avagy bármely más okból nem volna elfogadható, úgy másik alternatív javaslatom az volna, hogy ez az egész lobogózás Horvát-Szlavonországokban a háború tartamára a közös hadseregbeli épületeken teljesen elmaradjon, ami annál könnyebben tehető, miután, mint tudvalévő, a közös hadsereg lobogójának Magyarország és Ausztria közti rendezetlen volta, illetőleg az ebből támadt politikai kellemetlenségek folytán a közös hadsereg épületei eddig sem lobogóztak s így ezen lobogózás elmaradása itt semmiféle különösebb feltűnést nem okozna és különösebb magyarázatot nem igényelne és miután különösen háborús időben jobb semmiféle manifesztáció, mint olyan, amelynek kellemetlen következményei vannak és a szükséges egyetértést és békés hangulatot megzavarja.

Tekintettel ezen ügynek politikai jelentőségére, engeddd meg, hogy ezt nyomatékosan ajánljam szíves figyelmedbe.²

Öszinte tisztelettel

igaz híved Skerlecz

84

1915 okt. 26

Gr. Tisza István miniszterelnök válasza a közös hadseregfőparancsnokságnak „az észak-magyarországi szlovákok törekvései és mozgalmai” tárgyában kapott összefoglaló jelentés ügyében,¹ 1 melléklettel

ME 1915–XII. res.–450 (5807)

(Német nyelvű gépelt fogalmazvány fordítása)

A cs. és kir. Hadseregfőparancsnokságnak

A K. 16.492 sz. október 18-i nagybecsű átirat birtokában van szerencsém az abban foglalt közlésekért köszönetet mondani és megjegyezni, hogy a magyar kormány figyelmét semmiképp sem kerülték el a csehek azon törekvései, hogy gazdasági és kulturális téren lehetőleg intenzív kapcsolatokat létesítsenek a szlovákokkal.

Tekintettel arra, hogy ezek a kapcsolatok ártatlan² álarcot öltöttek, a háború előtt alig volt lehetséges ellenük tiltó és büntető intézkedésekkel fellépni. A mostani kormány hivatalba lépése után azonban azonnal előkészületek történtek [olyan] ellenakcióra, amely szlovák nép[esség]ünk szóban forgó gazdasági és kulturális érdekeinek politikailag kifogástalan kielégítését tűzte ki célul.³ Ezt a háború folytán félbeszakadt akciót persze a háború befejeztével konzekvensen keresztülvisszük, egyúttal azonban a csehekkel szerzett szomorú tapasztalatok miatt elvágjuk az összes Felső-Magyarországról Cseh- és Morvaországba vezető szálakat, hogy távol tartsuk ezt a fertőzési veszélyt hazafiasan gondolkodó szlovák népünkől.⁴

Végül, hogy a helyzetről tiszta képet adjak, hozzá kell még fűznöm, hogy a különböző nacionalista irányzatok és agitátorok semmiképp sem tekinthetők az egész szlovák nép vezéreinek. Ellenkezőleg. E nép többsége politikailag teljesen kifogástalan elemek hatása alatt áll, akik a mai törvényes állapot alapján törekszenek a szlovákok bensőséges harmóniájára a magyarsággal és a magyar nemzeti állammal.

Tisza s. k.

² Tisza 1916. júl. 29-én kelt válaszában a közös hadügyminiszter hozzájárulása alapján engedélyezte a horvát zászló használatát a zágrábi katonai kormányzósághoz tartozó épületek fellobogózásánál. (Uo. 1500/jj. sz. 430. l.)

¹ A fogalmazvány II. pontja szerint Tisza a hadseregfőparancsnokság okt. 18-i, 16.492 sz. átiratát és az e fogalmazvány szerinti választ másolatban „tudomás végett” megküldte a belügyminiszternek.

² Előtte áthúzva: „egészen”.

³ A szóban forgó akciót a br. Ghillány Imre által vezetett M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium koordinálta, és a Steier Lajos, Szalavszky Gyula-féle elgondolások megvalósítását célozta. Az akcióról l. Szarka László: Szlovák kérdés – felvidéki politika 1918 előtt. Kortárs 1987. 3. sz. 88–90. l.

⁴ Utalás az 1915 nyarán beindított szlovák akció egyik legfontosabb céljára.

Melléklet:

1915 okt. 18

A közös hadseregfőparancsnokság átírata gr. Tisza István miniszterelnökhöz „az észak-magyarországi szlovákok törekvései és mozgalmai” tárgyában készített összefoglaló jelentéssel¹

ME 1915–XII. res.–450 (5807)

(Német nyelvű, eredeti aláírású gépelt levonat fordítása)

Cs. és kir. Hadseregfőparancsnokság

K. 16.492/I sz.

Tanulmány az észak-magyarországi szlovákok törekvéseiről és mozgalmairól.

A HFP állomáshelyén, 1915. október 18-án.

Egy bizalmas, teljesen megbízható forrásból származó jelentésből úgy értesül a Hadseregfőparancsnokság, hogy Észak-Magyarország mindenképpen lojális szellemű szlovák lakossága a legkevésbé sem hajlott sohasem az oroszbarátság felé, de mintegy 17 év óta külső befolyásra felmerült az országban egy áramlat, amely a szlovákok közeledését a csehekhez és végül is összeolvadásuk elérését velük tűzte ki feladatául.

A jelentés először részletezi az egész mozgalom történeti fejlődését:

„A prágai »Česko-Slovenska Jednota«² vezetésű csehszlovák közeledés eredeti indoka a két nyelv nagy hasonlatossága, a két nép kulturális színvonalának jelentékeny különbsége; közülük az egyik, szorgalmas és művelődésre hajlamos, természetesen igyekezett hasznot húzni a másik igen fejlett gazdasági életéből és azt buzgón követve eljutni ugyanazon kulturális szintre, míg a másik azon igyekezett, hogy termelékeny iparának és élénk kereskedelmének a többi szlávnál piacot találjon, és a cseh faj ismert terjeszkedési irányzatát [kövessse].

Ezeket az indokokat helyesen felismerve a cseh nép éppoly energikusan és konzekvensen, mint okosan és módszeresen fogott munkához és az egész akciót előbb kulturálisan indította meg, hogy hálára kötelezze a szlovák népet, és erre az alapra építve azután gazdasági téren arasson sikert. Mindenekelőtt tehát a nép erősen elmaradt szellemi látóhatárát kezdte a *maga* szellemében tágítani, és főleg az ifjúságot vonta hatalmába. Szlovák fiúkat vittek cseh iskolákba, szlovák kereskedelmi iskolát létesítettek Uherské-Hrad[i]stén, a fiatalokat a mezőgazdaság és ipar elsajátítására cseh mestereknél és parasztoknál nevelték és ily módon egyrészt jelentékeny befolyást biztosítottak maguknak a felnövő ifjúságra, míg másrészt a szülőket gyermekeik drága neveltetésének gondjától felmentve hálára kötelezték s maguknak szintén megnyerték. Ezáltal, továbbá szlovákiai népkönyvtárak létesítésével szlovák és cseh könyvekkel, előadásokkal és cseh-szlovák olvasókönyvekkel Csehországban felkeltették a kölcsönös érdeklődést, s mind bensőségesebb szellemi érintkezést hoztak létre a két nép között és így megeremelték a gazdasági közeledés alapját. Ennek kezdete cseh ipartelepítés volt Észak-Magyarországra, folytatása rövidesen egy szlovák központi szövetkezet alapítása cseh pénzzel, valamint szoros kapcsolat létesítése a cseh és a szlovák pénzpiac között.

Idáig tehát minden a csehek kívánsága szerint haladt, amikor egy mozzanat, amelyben erősen reménykedtek: a két nyelv egybeolvasztása – nem sejtett fordulatot hozott és erősen megingatta az egész cseh tervet. Kihhasználva azt a körülményt, hogy a szlovák nyelv nyugati és keleti tájszólása között nagyobb a különbség, mint az előbbi és a cseh között, [kihasználva] a szlovák irodalmi

¹ Az AOK egyébként folyamatosan figyeltette a magyarországi nemzetiségi mozgalmakat, köztük a szlovákok is. A Conrad von Hötendorf hadseregtábornok által Károly trónörököséhez és a közös hadügyminiszterhez intézett szlovák tárgyú jelentéseket ismerteti s részben idézi František Martinek: Maršál Conrad z Hötendorfu o Slováckoch, Průdy XII, 1928. 8. 491–497. l.

² Helyesen: „Československa Jednota” (Csehszláv Egység).

nyelv hiányait és annak a múlt század ötvenes éveig a csehvel való pótlását, továbbá az ócseh nyelvnek szertartási nyelvként való használatát a szlovák lutheránus egyházban, a csehek mindig is ellene voltak a különálló szlovák irodalmi nyelvnek és így próbálták apránként saját nyelvüket [a szlovákokra] kényszeríteni. Ebben azonban nem vették számításba a szlovákok erős individualizmusát, ill. faji elkülönülését, sem a keleti nyelv nagy eltávolodását. Népe belső megoszolásának veszélyét világosan felismerve ugyanis dr. Hurban Miloslaw megalapozta a szlovák irodalmi nyelvet és ezzel elérte a szlovákok teljes elválását a csehektől.

Természetesen ezzel az eredménnyel kezdődik meg a szlovák nép tulajdonképpeni politikai és pártélete. Hurban kortársai felvilágosítottán nyelvük elvesztésének veszélyéről, teljesen elfordultak a csehektől, nemzetük kifejezett ellenségeit látták bennük, és amikor a csehektől való elszakadással együtt a kulturális intézményeket is elvesztették, teljes politikai passzivitásban maradtak. Az egész nemzetiségi kérdést már csak elméleti tudományos álláspontról tekintették, és a nép gyakorlati szükségletei iránt éppoly kevésbé érdeklődtek, mint amily kevésbé volt erejük azok kielégítését kivívni, úgyhogy a szlovák nemzeti eszme megmentőjének Oroszországot tartották. Ennek az irányzatnak a hívei – miután az intelligencia a nyolcvanas évekig csupán csekély számú volt – szinte csakis papokból rekrutálódtak és ezért egyben a vallási konzervativizmust testesítik meg.

Ezen irányzat ellenében a kilencvenes években egy másik érvényesült. Az ifjúságra [gyakorolt] cseh befolyás meghozta gyümölcsét. A felnövő generáció, amely már számszerűen lényegesen nagyobb értelmiséggel rendelkezett, megfigyelte atyáinak hasztalan mozgalmát és új útra tért. Világosan tudatában annak, hogy Oroszország csak a saját érdekeinek él és e szellemben a többi szláv népet nem támogatni, hanem magába olvasztani akarja, elég erőt érzett az ifjú nép arra, hogy saját erejéből emelkedjék fel, csak előbb fel kell éleszteni ezt az erőt a nép széles rétegeiben. A nép emberének felvilágosítása tehát a fő feladata az új iskolának, amelyet Masaryk professzor befolyása alatt dr. Srobár Lőrinc³ és dr. Blahó Pál vezetett és amely érthető ragaszkodásból tanítóihoz, a cseh-barát irányzatnak hódol. Az új, úgynevezett realisták erős liberalizmusukkal teljes ellentétben állván a konzervatívokkal, azonnal hozzáfogtak programjuk megvalósításához és nyilvánvaló politikai sikereik révén igen gyorsan felülkerekedtek.

A realisták azonban liberális felfogásuk miatt hamarosan kényelmetlenné váltak az eleinte velük tartó katolikus papság számára, s ezek képviselőiben dr. Juriga és dr. Jehlicska mindenekelőtt megalapították – a liberális eszméknek a nép körében való elterjedését megelőzendő – az ő szellemükben a „Ludové Noviny” [című] lapot, amely eredetileg a realisták közlönyével párhuzamosan haladva, éppen csak különösen hangsúlyozta katolicizmusát. Amikor azonban később nemcsak azt az orgánomot, hanem a protestantizmust is támadta, a realista frakció újabb szakadása következett be vallás szerint, hogy leválassa Juriga híveit külön szlovák néppártként és a radikális frakcióhoz csatlakoztassa a kevésszámú eddigi konzervatív evangélikust.

Ilyen helyzetben érte a világháború kitörése a szlovák nemzetiségi pártokat. Összefoglalva, a következő csoportosulásokba összpontosultak:

1) *A radikális frakció* főleg a középiskolás és egyetemi ifjúság képviseli, a teológusok kivételével. Vezérük dr. Srobár Lőrinc rózsahegy-i orvos, lapjuk a Slovensky Týždennik Hodža Milán szerkesztésében.

2) *A konzervatív frakció* Hurban Szvetozár és Skultéty József szerkesztők vezetésével, ezt képviselik a „Narodnie Noviny” és a „Narodný Hlas” [című] lapok; utóbbi mérsékelt cseh-barát. Ide gravitál a katolikus párt legnagyobb része és néhány evangélikus lelkész.

Mindkét csoport ugyanabban a „Szlovák Nemzeti Párt”-ban található, amelynek jelenlegi elnöke, Dula Mátyás⁴ turócszentmártoni ügyvéd igyekszik az ellentéteket a két frakció között áthidalni.

3) *A szlovák szociáldemokrata párt*, laza kapcsolatban a radikális frakcióval és Soukup cseh szocialista vezér pártfogása alatt, de tekintettel a tagok csekély számára, még csak kialakulóban.

³ Az eredetiben hibásan „Szobar”.

⁴ Helyesen: Máté.

4) Szlovák Néppárt Juriga dr. [vezetésével], hívei főleg a fiatal katolikus papságból kerülnek ki.

Mindegyik pártot az általános feltétlen lojalitás jellemezte és a szerbek mélyreható gyűlölete, amit sokszorosan váltott ki a rendkívül népszerű elhunyt trónörökös sorsa.”

A jelentés még a következőket írja: „*A cseh–szlovák közeledés ténye kétségtelenül fennáll. Épp-így kétségtelenül szükséges annak leszerelése.”*

A cseh befolyás bármily fokozódása ugyanis a csehekkel szerzett tapasztalatok szerint a ma (még) egészen idegen oroszbarátság veszélyét rejti. Ez a veszély annál is inkább erős, mert mind hadifogságban, mind a kivándorlók között bőségesnél is több alkalom adódik benső kapcsolat ápolására az ilyen életkörülmények között lévő szlovákok és csehek között, és a békekötés után hazatérők által egykönnyen az egész népbe beültetődhetnek a cseh-barátság első csirái. Az utóbbi körülményre való tekintettel a cseh-szlovák egységek leszerelésének még a békekötés előtt kellene megtörténnie.

Ennek lehetősége megadottnak tűnik, ha tekintetbe vesszük az alábbi körülményeket.

1) A nép sohasem volt és nem is oroszbarát; a háború kezdetén bebizonyította feltétlen lojalitását, s azt naponta újból bizonyítja.

2) A nép egészségesen nemzeti szeparatista, amit legvilágosabban a csehektől való elválással fejezett ki, amikor új nyelvet akartak reáknyszeríteni.

3) A vezérek is államhű felfogásúak és a csehekhez való közeledéssel csak eszközt keresnek saját nemzetük kultúrájának megerősítésére, de sohasem a politikai önállóság elérésére.

A leszerelés kérdésének tehát már eleve kedvező lezárására lehet számítani. Annál könnyebben lesz megoldható, ha dr. Kürthy Lajos kir. kormánybiztos pillanatnyilag folyamatban lévő tárgyalásai nem szorítkoznak az országban vagyontalan konzervatív frakcióra, hanem kiterjednek a radikális többségre is. Ugyanis csak a radikális csoport és a szlovák néppárt volt csehbarát, viszont mindkettő egyformán felháborodott a csehek magatartásán, amikor kiderült hazaáruló oroszbarát érzületük. Az egész nemzetet érintő kérdésben persze nem akarjuk a konzervatív frakciót kizárni, de elhatározó csak a radikális csoport lesz és lehet. Ha ennek bizonyos nyelvi engedményeket teszünk, akkor vége a cseh–szlovák egységnek és csirájában elfojtottunk minden oroszbarátságot.

—

A hadseregfőparancsnokság ebből a jelentésből, valamint megbízható bizalmi emberek számos információjából a következő általános benyomást nyerte:

a szlovákok ez idő szerint dinasztia- és államhű elemet alkotnak.

A csehek minden nem szláv nemzet iránti mélységes gyűlölettel és fajtájuk határtalan terjeszkedési vágyával önálló, Csehországot, Morvaországot, Sziléziát és Szlovákiát magában foglaló birodalom alapítására törekszenek orosz pártfogással; ennek az eszmének a megvalósítását régóta előkészítették és a szláv népek közt a legszélesebb körben propagálták.

A háború alatt a kormány szigorú intézkedései folytán forradalmi tevékenységükben a belföldön akadályoztatva lévén, agitátoraik most minden erejükkel folytatták tevékenységüket a szláv kolóniákkal rendelkező külföldön (Franciaország, Svájc, Amerika) és ott olcsó sikereket érnek el, tekintettel arra, hogy a kormánynak nincs lehetősége nyílt ellenakcióra. A hadseregfőparancsnokság, amely érthetően az egész mozgalmat megfigyelteti bizalmi embereivel, többek között egy Franciaországból származó képeslap birtokába jutott, amely a fent jelzett kiterjedésű cseh-szlovák birodalom új térképét ábrázolva világosan kifejezi a cseh nemzet tulajdonképpeni célját.

Amint az előbbi jelentésből kitűnik, a cseh–szlovák egységtörekvés, úgy látszik, csak csekély mértékben ugyan, de lábrakapott a szlovákok közt is. Hogy további elterjedése milyen eminens veszélyt jelentene az államra, világos, ha meggondoljuk, hogy képes volna megmérgezni egy egészséges, államhű és minden ruszofilizmustól távolálló primitív népet, és idővel ugyanolyan államellenes elemmé tehetné, mint amelyet ma a cseh nemzet képvisel. Másrészt ezeknek az eszméknek az elterjedése annál is inkább könnyen elképzelhető, mert behurcolhatja a nép közé az a sok, a békekötés után hadifogságból és külföldről hazatérő, akiknek a háború alatt a cseh agitációnak hála bőven volt alkalma a cseh célok s ezek látszólagos előnyeinek megismerésére.

Abban a meggyőződésben, hogy az állam legfőbb érdekében áll *a cseh–szlovák egységtörekvés ellen a fent jelzett okokból még a békekötés előtt fellépni*, és éppen a jelen pillanat alkalmas volna arra, hogy a szlovákok politikai törekvéseit a kormány által óhajtott útra tereljük, a Hadseregfőparancsnokság tisztelettel felhívja Excellenciád figyelmét az előbbieken kifejtett, a véderő szempontjából is igen jelentékeny politikai eseményekre és mozgalmakra, és azzal a kéréssel fordul Nagyméltóságodhoz, hogy ezen, az állam alapjait fenyegető veszély ellen már most szíveskedjék megfelelő óvintézkedéseket tervbe venni. Egyben legyen szíves Excellenciád a HFP tudomására hozni a fennforgó kérdésben elfoglalt álláspontját és a tervezett ellenintézkedéseket.⁵

Frigyes f[őherceg] t[ábor]n[agy] s. k.

85

Iratok Bosznia-Hercegovina közjogi helyzetének a világháború utáni rendezésére vonatkozó elképzelésekről

A

1915 nov. 5

*Br. Sarkotić Istvánnak, a bosznia-hercegovinai országos kormány főnökének levele Ernst Koerber közös pénzügyminiszterhez az annektált tartományok jövő sorsát érintő mozgolódások tárgyában*¹

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 11:28/305/1–2
(Fordítás német nyelvű gépelt másolat átütéses példányáról)

Sarajevo, 1915. november 5.

Bátor vagyok Excellenciádnak jelentést tenni az ezen országokban a háborús viszonyok közepette sem teljesen meggátolható politikai élet egy figyelemre méltó megnyilvánulásáról.

Bizalmas értesülések szerint az utóbbi időben határozottabb formát kezd öltetni az egyébként érthető aggodalom Bosznia és Hercegovina jövő sorsáért, és pedig egyelőre mohamedán körökben folyik titkos agitáció nyilván azon cél érdekében, hogy előkészítse a talajt az annektált tartományoknak Horvát-Szlavoniához való csatolására irányuló későbbi akcióhoz. Közismert, hogy a mohamedánok közt van egy, e gondolat iránt *a priori* erősen elfogult csoport – Ademaga Mešić követői; mégis arra a nézetre hajlok, hogy aligha az öslakosok agitálnak.

Ezt a meggyőződésemet megerősíti egy analóg folyamat a horvátok táborában.

Dr. Stadler érsek ökegyelmessége nemrégiben vacsorát adott, amelyre meghívta a második horvát pártárnyalat képviselőit is, név szerint dr. Sunarićot és néhány ferencrendit; ezen a szupén pertraktáltak országaink közjogi viszonyainak jövő alakulását.

Ha nem is tekintem a két említett kör természetes hajlamát és rokonszenvét trialista ideálok iránt, a jelenlegi időpontban ezt a két tényt kívülről megrendezett akció következményének tartom, másrészt pedig elkerülhetetlenül rá kell mutatnom arra az itteni körökben gyakran kiemelt tényezőre, amely a horvát uralom vonzerejét még növelheti. Ez a Bánságban talán határozottabb fellépés Szer-

⁵ Nyilvánvalóan a közös hadügyminisztérium átirata nyomán Tiszák is fokozták a szlovák régióban a csehszlovák egységmozgalom megfigyeltetését. A katonai és kormányzati megfigyeltetést szorgalmazta a pozsonyi főispánhoz írott levelében Sándor János belügyminiszter. (L. ŠUA SSR, Fond Uhorské královské ministerstvo vnútra, 106, 690/1916.–20 karton.)

¹ A másolat eredeti címe: „Abschrift eines Briefes des Landeschefs G[eneral] d[er] I[nfanterie] von Sarkotić, de dato Sarajevo, 5. November 1915, an den gemeinsamen Finanzminister Dr. von Koerber.”

biával szemben, főleg a cirill írás ellen, ami persze részben más körülmények és feltételek mellett történt, mint a Bosznia-Hercegovina eltérő vallási megoszlása, valamint sorsa legfelsőbb irányításának különösen bonyolult módozatai mellett adott helyzet. Ettől eltekintve azonban tagadhatatlan, hogy közigazgatásunknak immár több mint egy teljes éve húzódó állásfoglalása a cirill írás ügyében² alkalmas arra, hogy a mohamedánokat és horvátokat még a világháború minden vonalon győzelmes befejezése után is a nagyon is szerbbarát rezsim visszatértének lehetőségével ámbítsa.

Amint az Excellenciáddal a Hrvatski Dnevnik egy elkobzott cikkéből fordításban közölt részből³ látható, az itteni sajtó nem tartotta magát még ezekben az időkben sem távol a hasonló tendenciáktól, bár természetesen minden ilyen túlkapást rögtön elfojtunk.

Ami mármost magukat a tárgyalt jelenségeket illeti, úgy vélem, hogy esetleges további lépéseket közelebbi információktól kell függővé tennem, s nem fogom elmulasztani, hogy Excellenciádnak erről újabb jelentést tegyek.

Fogadja...

B

1915 nov. 9

Thallóczy Lajos közös pénzügyminisztériumi osztályfőnök levele gr. Tisza István miniszterelnökhöz nézeteiről a Monarchiát érdeklő boszniai, szerbiai, albániai területek leendő kormányzása tárgyában

Ref. Zsinati Levéltár, Tisza-iratok 14:31/182

(Sajátkezű eredeti levél)

Bécs, 915. XI/9

Kedves barátom,

Múltkori bécsi időzésed alkalmával nem lehetvén Hozzád szerencsém, levélben jelentkezem, számot adván mondanivalómról.

Boszniában a csak cenzúra útján megfékezett „politikai horvát-izlam” párt erősen készül a dualizmusra egyelőre a magyar korona egise alatt. Szarkotics igen loyális, eziránt jelentést tett s ebbéli levelét miniszterem másolatban meg fogja küldeni. Minthogy nálunk az eszmék ez iránt még nem forrtak ki, Horvátországban a politikai helyzetet ugyancsak a dura necessitas¹ kérge födi, félő, hogy nagyon „unalmas” dolgokkal gyülik meg a magyar politikus baja. Nem akarom ismételni a Balkánról való bölcselkedéseimet, de ez lesz a mi „történeti oldalunk” a béke után.

² A lapszélén idegen kézírással: „Pro domo! Időközben elintézve.”

³ L. uo. 11:28/312 sz. a.: „a Hrvatski Dnevnik 1915 nov. 4-i 317. számának cikkéből elkobzott rész fordítása. – Ez az 'újdonság'* számunkra már régi dolog. A Jogpárt már régen rámutatott ezekre a tendenciákra és követelte a horvát nemzet törekvéseinek valóra váltását, hogy a horvát országok a monarchia déli részében egy testté egyesüljenek a Szerbiából jövő bajok elhárítására. Sajnos nem hallgatták meg a horvát nemzet szavát, kiáltása nem keltett visszhangot, hogy előnyös volna a monarchia számára a horvát országok: Bosznia-Hercegovina, Dalmácia, Horvátország és Szlavonia Isztriával és a szlovén területekkel való egyesítése; ellenkezőleg, még annyit sem tettek, hogy horvát országoknak ismerték volna el ezeket az országokat: ezáltal lehetővé vált és mind a szerbeket, mind az olaszokat segítette abban, hogy igényt tartsanak reánk. Ebből származik a háború is és a borzalmas tett, amely annak végső oka volt. Most is éppúgy mint a jövőben a monarchia érdeke, hogy kimondja a világ előtt az igazságot; csak horvát nemzet van ezekben az országokban, és nem szerb, szerb-horvát vagy bosnyák, dalmát stb. nemzetiség –* Megjegyzés: Utalás Janković szerb hadtest-tábornok nyíltparancsára, amelyben a katonák lelkére köti, hogy Ausztria-Magyarországot el kell pusztítani és mindezek az országok: Horvátország, Szlavonia, Dalmácia, Krajna, Gorizia, Isztria stb. Szerbiához kell, hogy kerüljenek. –”

¹ Durva szükségesség, szükségszerűség (lat.).

Mennyire helyes volt visszautasítani annak idején azt a „Beirathot”,² melyet amatőrök főztek ki, bizonyítja az a tünet, hogy azt a kompromisszum útján létrejött rendeletet máris *Landesrathnak*³ hirdetik azok a bosnyák tart. országgyűlési volt tiszteletdíjasok, akiknek összes törekvésök a – feltámadás. Azt a maszlagot, melyet az 1909. „alkotmány” csöpögtetett abba a 13% írni olvasni alig tudó balkáni alakokba, szentelt víz, s elméletek ki nem irtják.

Szólni óhajtottam Szerbiáról is. U. i. a németek nagyobb haderejökre s önbizalmokra támaszkodva majd elkormányozzák a magok Szerbiáját; ahogy érdekek megkívánja. Egyben csalódní fognak, mert a szerb túljár az ő egyenes eszközön. Az AOK (Armee kommando) u. i. Giesslt akarja Belgrádban kormányzónak. Egy szót sem vesztegetek rá. De hát ez a mi armádiánk in capitibus⁴ meg van verve észbeli kopaszsággal. Boszniát 1878–1880. a katonaság úgy berendezte, hogy Kállay 21 év alatt sem tudta megorvosolni azokat az inveterált⁵ hibákat, melyeket Filipovics és t[árs]ai beléoltottak. Nem tennék még ennyi megjegyzést sem, de a berendezést nem volna szabad elhúzni. Hanem most a katona nemcsak diplomata, hanem „államalkotó” is.

Múlt héten Albániáról beszéltünk Buriánnal. Körülbelül mindenben egyeznek a nézeteink:

1. Wied⁶ semmi esetre.
2. Albánia rossz határait megigazítani.
3. A monarchia Durazzoig az Adria nyugati⁷ partján gyakorolja a felsőséget és tengeri rendszetet, kikötői illetéket a monarchia szed.
4. Burián – amint bizonyára jobban tudod, az éjszaki és közép-albán törzseket magokra akarja hagyni, azt föltételezván, hogy vagy alakul nálók valamelyes főhatalom, vagy nem. Ha nem[,] van még mindig idő fejedelmet jelölni. Hivatkozott a skót clanokra (XI. sz.) s a beduinokra. Ez teoriában valamely szemlében szép, de szerény nézetem szerint aligha fog beválni a praxisban.

Először is fölsültünk Wieddel, másodszer ők magok tisztában vannak vele, hogy mankó nélkül nem járhatnak.

Nekem az az eszmém: egy aut[on]om organizmus à la Keletrumelia, mely 2 közig, területből áll: 1. Kath. Albánia 2. mohamedán közép Albánia. A két területet egy közülök való igazgatja a törzsszervezetnek eleinte respektálásával, míg az magától bomlik elemeire. A két területet egy a monarchiától 10 évre kinevezett főkormányzó igazgatja. A monarchia kinevezhet nem osztr. v. magyar állampolgárt. A direktiót vagy védelmet mi nyújtjuk.

Tudom előre, hogy ez ellen állást foglalnak majd, Burián, mint rendesen[,] megmaradt első álláspontja mellett, de ennél én jobbat nem tudok. Minden personalunio, Bulgáriának az Adriáig jutása, szerb kikötő stb. perhorreszkálendő.

Bocsáss meg a bölcselkedésért, de vannak idők, mikor a vén komondorok magoktól vakkan-tanak, érzésök, ösztönük sarkallja őket.

Szeretettel szolgál

Thallóczy s. k.

² Tanács(adó testület) (ném.).

³ Tartományi tanács (ném.).

⁴ A fejekben (lat.).

⁵ Meggyökereztetett (lat.).

⁶ *Wied* Vilmos német herceg, 1914 szeptemberéig I. Vilmos néven albán fejedelem. (L. Iratok VI. köt. 229. l.)

⁷ Nyilvánvaló elírás. Helyesen: keleti.

*Iratok a csehszlovák emigráció külföldi sajtótevékenységéről
és a magyar kormányzati ellenintézkedésekről*

A

1915 nov. 8

*Gr. Tisza István miniszterelnök levele Sándor János belügyminiszterhez a petrográdi
„Čechoslovák” emigráns politikai közlöny több cikkének német fordításban való megküldése
tárgyában,¹ 2 melléklettel*

ME 1915–I–6104 res.

OL Filmt. 4761–C641

(Gépelt eredeti irat)

6104/res.

M.E.I.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A cs. és kir. hadseregfőparancsnokság rendelkezésemre bocsátván Pavlu² hadiszökevény, volt cs. és kir. hadseregbeli zászlós szerkesztésében Petrogradban megjelenő „Cehoslovak” című lap egyes cikkeinek német fordítását, van szerencsém ezt, valamint a cs. és kir. hadseregfőparancsnokság kísérő átiratának másolatát idezárva Nagyméltóságodnak tisztelettel megküldeni.

Budapest, 1915. évi november hó 8-án.

Tisza s. k.

¹ A miniszterelnöki átiratot a Belügyminisztérium az 5850/1915. res. szám alatt iktatta az alábbi megjegyzéssel: „Miniszterelnök: orosz hadifogságban lévő Pavlu hadiszökevény zászlós szerkesztésében Petrogradban megjelenő »Cehoslovak« című lap egyes cikkeinek német fordítását a hadseregfőparancsnokság átiratának másolatával közli. – Beérkezett nov. 11.” Az irat felzetén a következő bejegyzések találhatók: „R[övid] Ú[ton] a keb. V/c. osztálynak az iktatmány mellékletében foglalt adatoknak a cseh-tót mozgalomról vezetett nyilvántartásba való vétele végett tt. megküldjük. Budapest 1915. november 12. Török s. k.” Kézírással: „Nyilvántartásba felvettem Bpest 1915. november 17-én Magay s. k. – R[övid] ú[ton] Nyilvántartásba vétetvén, *irattárba!* Bp. 1915. XI. 19. olvashatatlan aláírás.”

² Bohdan Pavlú (1883–1938) cseh származású, szlovák vonalon működő politikus, egyebek közt a Hodža-féle budapesti Slovenský týždenník és az ugyancsak Budapesten megjelent Prúdy, illetve a prágai Národní listy szerkesztője. 1915 elején fogságba esett, ugyanazon év jún. 15-től a Čechoslovák c. pétervári csehszlovák lap szerkesztője. Kezdetül fogva aktívan és feltétel nélkül a Masaryk vezette párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanácsot támogatta a Masarykkal szakító Josef Dürychhel szemben. Pavlú részt vett minden oroszországi cseh kongresszuson, és mint az oroszországi cseh egyesületek szövetségének vezető képviselője és a párizsi CSNT oroszországi szekciójának tagja jelen volt az 1917. évi stockholmi megbeszéléseken is. 1918-ban a Československý denník na Rusi (Oroszországi Csehszlovák Napilap) című újság szerkesztője és az oroszországi csehszlovák légiók politikai képviselőjének vezetője volt. A két világháború közt előbb mint szerkesztő, később mint szófiai, illetve kopenhágai csehszlovák követ dolgozott.

Mellékletek:

1

1915 okt. 25

*A közös hadseregfőparancsnokság átirata gr. Tisza István miniszterelnökhöz a „Čechoslovák”
néhány cikkének megküldése tárgyában*

ME 1915–I–6104 res.

OL Filmt. 4761–C641

(Fordítás német nyelvű gépelt irat másolatáról)

CS. ÉS KIR. HADSEREGFŐPARANCSNOKSÁG

MÁSOLAT

K. 16.766/I. 1915. sz.

Cechoslovák.

A MAGYAR KIR. MINISZTERELNÖKNEK

BUDAPESTEN.

A Hadművelési Főparancsnokság állomáshelyén, 1915. október 25.

A Hadseregfőparancsnokság bátor mellékelten szíves tudomásul átnyújtani több cikk fordítását a Péterváron a dezertált és a dr. Kramarz¹ és társai ellen indított perbe keveredett Pavlu ny. hadapród által kiadott „Čechoslovák”-ból.

A cikkek tartalma betekintést nyújt a külföldön folytatott csehszlovák propaganda természetébe és a francia kormánykörök által a cseh kérdésben elfoglalt álláspontba.

Kapja átiratként a Külügyminisztérium, a cs. kir. Miniszterelnökség, a M. Kir. Miniszterelnök, Őfelsége Katonai Irodája, a Hadügyminisztérium és leiratként a Nyilvántartási Iroda, Katonai Parancsnokság és a cs. kir. Katonai Ügyész a bécsi Katonai Parancsnokságon.

Hadseregfőparancsnok
CONRAD s. k. vezérezredes

4 melléklet²

¹ É. K. Kramař.

² A Tisza, ill. a közös hadseregfőparancsnokság átiratához mellékelte négy német nyelvű cikkfordítás közül csak egynek a fordítását közöljük (2. sz. mell.), a többi három (A cseh kérdés a francia szenátusban, 2. sz., 1915. jún. 18/júl. 1.; Hadifoglyaink hangulata, 5. sz., 1915. júl. 9/22.; Az Oroszországban levő csehek helyzetéhez, 9. sz., 1915. aug. 6/19.) ugyanis csak távolabbról függ össze a magyarországi nemzetiségi kérdéssel.

1915 júl. 22

*Bohdan Pavlů cseh emigráns publicista cikke a petrográdi „Čechoslovák” politikai közlönyben:
„A cseh Golgota”¹*

A németek elleni harc² nem újdonság nekünk cseheknek. Történelmünk ezer évén tragikus vörös fonálként húzódik keresztül szláv törzsünk végzetes harca a németek kapzsi mohóságával. Neves történészünk, Palacký ebben a harcban látta történelmünk legfőbb eszméjét. Valóban, a legrégibb cseh krónikák telve vannak ezzel a harccal, bebizonyítva, hogy a csehek korán észrevették a német veszélyt.

E harc kimenetele nem volt mindig egyforma. Egyszer győztesek voltunk, másszor legyőzötteknek látszottunk. De győzelmünk mindenképpen egyben az igazság és a kultúra győzelmi ünnepe volt, a szabadság ünnepnapja, ezzel szemben a németek győztes évei súlyos hanyatlásunkat jelentik erkölcsi, kulturális és gazdasági tekintetben. Így nyilvánultak meg a hírhedt német kultúraterjesztők hatásosságának következményei.

Személyesen győződünk meg arról, minek tekintendők ezek a Danaida-ajándékok; még amikor misszionáriusaik az evangéliumuk prédikálására jöttek hozzánk, már a harcra kész keletre törekvés előfutáiraiként jelentek meg, és csak az tarthatta fel bizonyos időre a germán fondorlatot és őrizhette meg népünk szláv jellegét, hogy Roszciszlav herceg³ okosan segítségül hívta szent Cirillt és Metódot.

Uralkodóink és mánásaink sajnos nem voltak mindig elég széles látókörnek ahhoz, hogy a német törekvéseknek ellenálljanak. A nép azonban ösztönösen átlátta a német veszélyt, és a nemzeti irányzat Csehországban ugyanakkor már a középkorban németellenesnek bizonyult. Így volt ez Husz felléptéig, így volt Husz után is. A huszita mozgalom megtisztította Csehországot a német elemtől, amelynek átszivárgását hosszabb időre megállította. Ez csak a XVII. század elején, a fehérhegyi csata után fordult meg, amikor népünk nem tudott a római Kúria által támogatott osztrák hatalom túlsúlyának ellenállni. Ez volt a cseh nemzet legmélyebb hanyatlásának időszaka.

Bár ez idő óta már valamennyire fellélegeztünk, nem fogjuk oly gyorsan elfeledhetni a tatár igát, amely alatt népünk két évszázadig nyögve hanyatlott. Az elnyomás következményei máig érezhetők a cseh nemzeti jellemvonásokban.

Nemzeti újjászületésünk egyelőre még nem fejeződött be. Nem csodálható tehát, hogy a háború nem ért bennünket teljesen felkészülve. Mindazonáltal nem változtattuk meg szláv érületünket. Éreztük, hogy nemcsak szláv, hanem általában emberi kötelességünk – a megalázottak és leigáztak védelme – teszi számunkra ajánlatossá a szomszédos kis népek büntetlen leigázása igazságtalanságának megvetését. Protestálásunkat oly módon nyilvánítottuk, ahogyan csak az adott körülmények között tehettük. Nem is egyet tizedeltek meg a cseh ezredek közül, éspedig azért, mert vonakodtak orosz és szerb testvéreik ellen harcolni. Kegyetlen büntetéseket hajtottak végre cseh katonákon a következő gyalogezredekben: 8. (Brünn), 28. (Prága), 36. (Mlada Boleslav), 88. (Beroun), 91. (Č. Budějovice) és a 11. honvédezedben (Ičín), és még hány eset fordult elő azonkívül, amelyekről még semmit sem tudunk! Sőt az osztrák császár parancsára feloszlatták 1915. április 27-én a 28. prágai gyalogezredet, jelvényeit letétbe helyezték a bécsi hadimúzeumba, azért, mert az egész ezred harc nélkül megadta magát egy orosz zászlóaljnak.

Frigyes főherceg osztrák főparancsnok, a Német Rend nagymestere, most éppen a cseh országrészekben tombol. Parancsára igen kiváló politikusokat fogtak el, többek közt az Ifjúcsehek

¹ Megjelent: Cechoslovák, 1. (V.) évf., 5. sz., 1915. júl. 9/22.

² A német fordításban ceruzával aláhúzva (valószínűleg Tisza s. k. kiemelései).

³ É. Rostislav fejedelem.

ismert vezetőjét, K. K. Kramařt, a szláv Sokol-egyletek elöljáróját, dr. J. Scheinen, a „Narodni Listy” politikai vezetőjét, dr. Alois Rařint, akik csatlakoznak a nemzeti szocialisták korábban elfogott vezéréhez, Václav Klofáčhoz. A nemzeti szocialista párt irodájából Klofáčon kívül még letartóztatták řpatnýt és Trnobranskýt. A Haladó Párt irodájának letartóztatottjai Karol Dušek (a Čas hírlaptól) és Vochoč. E párt vezérének, T. G. Masaryk professzornak sikerült idejekorán külföldre menekülnie. A Jogpárttól elfogottak: dr. Pruner volt képviselő és Feliks professzor. Utóbbit azokért a beszédeiért tartóztatták le, amelyeket a háború alatt megtartott választások alkalmával tartott. A szociáldemokrata pártból Bechyně morva képviselőt a haditörvényszéknek fogják átadni.

Morvaország legkiválóbb publicistáját, a cseh nemzeti kisebbség védelmezőjét, dr. Fischer képviselőt Brünnben, Morvaország fővárosában agyonlőtték.

Lám, milyen nagy pusztítást okoztak a nemzetiségi vezetők között!

A német önkény az irodalmat sem kímélte meg. Az idős író, a morva tartományi bíróság tanácsosát, dr. Johann Slamát öt évi súlyos börtönre ítélték. Johann Havlasa író (Klecanda), az oroszországi cseh-szlovák egyesületek szövetsége titkárának fivérét, hat hónapi súlyos börtönre ítélték annak a röpiratnak a megfogalmazásáért, amelyben megróttá a kapzsi német gyarmatosítást és ezzel „megsértette a szövetséges nemzetet”.

Igen nehéz a cseh sajtót és vezetőit ért üldöztetések többé vagy kevésbé jellemző mozzanataira kitérni. Még Morvaországban is több mint 500 embert tartóztattak le az Oroszország iránti rokonszenvük miatt. A morva Kiebben nyolc embert, akik közül két férfi mindössze 19 éves volt, felakasztottak, mert terjesztették az orosz főparancsnok felhívását Ausztria-Magyarország népeihez. Prágában, ahol adott esetben szinte kíméletesebben jártak el, 15 embert ítélték el 6 hónaptól 15 évig terjedő időre. Ismeretes Matijevský prágai községi tanácsos esete is, aki egy titkos nyomdából valódi híreket terjesztett a hadszíntéri eseményekről.

A cseh újságok kiadását megakadályozzák vagy beszüntetik. A cseh lapok semmi többet nem közölhetnek, mint ami már megjelent a német reggeli újságokban.

Hasonlóan szomorú hírek jönnek Szlovákiából. A magyar nyomás, amely mindig is kíméletlenül nehezedett a szlovákokra, a háború alatt még növekedett. Az ismert szláv vezért, a turócszentmártoni dr. Wannowiczot nyilvánosan lelőtték, éspedig azért, mert, amint mondják, honfitársainak azt a tanácsot adta: ne harcoljanak az oroszok ellen és mert családi ünnepséget színelve nemzetiségi gyűlést rendezett.

Ugyanerre a sorsra jutott a fiatal szlovák költő, Jan Jeseňski.

Az igen idős szlovák íróhoz, Hurban Vajanskihoz eddig nem nyúltak, *de sok szlovák férfi senyved sötét börtönökben. Budapesti börtönben van a korábbi képviselő Hodža Milán, a népszerű „Szlovák Hetilap”⁴ szerkesztője, börtönben van F. Juryga páter képviselő és dr. Krno Vladimír is.⁵*

A szláv ügynek ezek a mártírjai Ausztria-Magyarországon a tanúi annak a hangulatnak, amellyel a csehek és szlovákok ezt a döntő csatát a német túlerővel szemben vívják. Ők értik meg legjobban azt, hogy ebben a történelmi harcban hosszú évekre szóló döntésről van szó, hogy tudniillik egész Európában és az egész világon is az igazi germán „igazságtalan tette vágyás” vagy pedig az általános emberi „suum cuique” honoljon. A csehek és szlovákok nem félelemből, hanem lelkiismeretük alapján szolgálják az igazságos szláv ügyet. Ezért üldözik őket. De mindezek az üldözések nem képesek megingatni népünk kitartását az igazságos ügy mellett.

⁴ É. Slovenský Týždenník.

⁵ A felsorolt szlovák politikusok közül Ján Jesenskýt, dr. Vladimír Krnót és Milan Hodžát rövid időre valóban internálták. De Ján Vanovičot, a Szlovák Nemzeti Párt alelnökét (1856–1942) egyáltalán nem bántalmazták a hatóságok, akárcsak Ferdinand Jurigát, az országgyűlés egyetlen aktív szlovák ellenzéki képviselőjét sem. Jesenskýt 1915 júniusában az orosz frontra vezényelték, ahol egy hónap múlva átszökött az oroszokhoz; később Kijevben a Csechoslovan c. újság szlovák mellékletét szerkesztette, együtt a Szlovák Nemzeti Párt korábbi titkárával, Jozef Gregor Tajovskýval. Milan Hodža veszprémi internálása után 1916–1918 közt Bécsben az Osztrák Távirati Irodánál dolgozott, és tevékenyen bekapcsolódott a cseh ellenállás csehszlovák egységkoncepciójának kidolgozásába.

B

Iratok a Československá samostatnost cseh-szlovák emigráns politikai közlöny magyarországi terjesztésének betiltása tárgyában

1

1915 dec. 16

*Gr. Tisza István miniszterelnök átirata Sándor János belügyminiszterhez a Československá samostatnost című lap magyarországi terjesztésének betiltásáról*¹

ME 1915–I–6593 res.

(Gévelt fogalmazvány)

Nagyméltóságú Miniszter!

A folyó évi december hó 7-én 5819/res. szám alatt nagybecsű átiratának mellékleteit visszazárva,² van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy teljes mértékben egyetértek Nagyméltóságoddal abban, miszerint a Franciaországban „Ceskoslovenska Samostatnost”³ cím alatt tót nyelven megjelenő hetilaptól a posta és vasúti szállítási jog a magyar szent korona országai területére megvonassék.

Midőn ennél fogva tisztelettel felkérném Nagyméltóságodat, hogy ezirányban a szükséges lépéseket megtenni szíveskedjék, egyúttal hozzájárulok Nagyméltóságodnak abbéli javaslatához, hogy hasonló intézkedések megtétele végett a cs. kir. osztrák kormány is megkerestessék.

Budapesten, 1915. évi december hó 16-án

¹ A B/1–3 és C iratok a Magyar Kir. Belügyminisztériumnak a pozsonyi központi Állami Levéltárba került anyagaiból valók. OL filmtári jelzeteik: X4761, C528–530.

² Az említett mellékleteket (az átvételi bélyegző tanúsága szerint 4 db csatolmányról van szó) nem találtuk. Közülük hármát, a szóban forgó lap első három példányát Sándor János visszaküldte az osztrák belügyminiszternek. Az irat BM-száma: MKBM-6869 res.

³ A Československá samostatnost (Csehszlovák Önállóság) című újság a francia–svájci határon lévő Annemasse-ban 1915. aug. 22-től kezdve jelent meg. Programcikke szerint a lap „mint a cseh politikai emigráció orgánuma a cseh politikai programot képviseli, tiltakozik az osztrák–magyar terrorizmus ellen, és tájékoztat a cseh tartományokban élő cseh nemzet céljairól... A Československá samostatnost már nevével is a cseh össznemzeti programot hirdeti: a cseh és szlovák nemzet politikai önállóságát.” (Náš program. Československá samostatnost 1915. aug.; 1. sz. 1. l.) A lapban kezdettől fogva helyet kapott a szlovák kérdés, bár eleinte a Masaryk-féle csoport csupán követte az oroszországi és amerikai szlovák elképzeléseket, és többször is hangsúlyosan kifejtette a csehszlovák nemzetegység koncepcióját. „A szlovákok nem akarhatnak kilencedik vagy tizedik szláv nemzetet létrehozni. A szlovák hazafiságnak nem szabad túllépnie a cseh, illetve a csehszlovák hazafiság kereteit... Szlovákia számára csak egyetlen megoldás van, mégpedig az, ami egyúttal az egész csehszlovák nemzet üdvözülését és felszabadulását is jelenti.” (Poměry na Slovensku. Československá samostatnost 1915. okt. 23; 5. sz. 3. l.) A masaryki emigráció szlovák koncepcióját a lap 1916. dec. 10-i szlovák számának írásai tisztázták.

2

1915 dec. 21

Belügyminiszteri átirattervezetek a Československá samostatnost című lap magyarországi terjesztésének betiltása tárgyában a magyar kereskedelmi és az osztrák belügyminiszterhez

BM 1915–V–5819 (6869)

(Gévelt fogalmazvány)

I.

Kereskedelemügyi miniszternek

A m. kir. miniszterelnök úr áttette hozzám a Franciaországban „Ceskoslovenska Samostatnost” cím alatt tót nyelven megjelenő hetilapnak a közös külügyminiszter úr útján hozzá juttatott első három példányát.¹

A lapok tartalmából megállapítottam, hogy ez a sajtótermék az ellenséges államok területére vonult túlzó cseh politikusok és az általuk továbbra is ébren tartani kívánt nagyszláv propagandának szócsöve, mely a monarchiától való elszakadást hirdeti.

Egyes cikkei a monarchia és Magyarország létjoga ellen intéznek sértő támadásokat s az önálló cseh állam, valamint az összes szlávok egyesítése érdekében a forradalom eszméjének propagálásától sem riadnak vissza.

Mindezekre való tekintettel a nevezett külföldi lappal szemben a postai és vasúti szállítás jogának a magyar szent korona országai területén való megvonását indokoltnak találom.

Van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel arra kérni, hogy ebben az irányban a szükséges lépéseket saját hatáskörében megtenni és nagybecsű intézkedéseit velem közölni méltóztassék.

Budapest, 1915. december 21.

II.

Osztrák belügyminiszternek

Írandó az I. alattiból.

A monarchiával és a szövetséges Németbirodalommal szemben lépten-nyomon használt fenyegető kifakadásai teljes világításba helyezik a cseh mozgalmat, amely már a háború előtt a nagyszláv törekvésekkel karöltve működött, s amelynek teljes kifejlődését a háború akadályozta meg.

Mindezekre való tekintettel indítatva éreztem magamat arra, hogy a laptól a postai és vasúti szállítás jogának a magyar szent korona országai területén való megvonása iránt a szükséges lépéseket megtettem.

Erről van szerencsém Nagyméltóságodat szíves tudomásvétel és saját hatáskörében szükségesnek vélt intézkedés végett tisztelettel értesíteni.

A szóban forgó lappéldányokat betekintés végett, visszakérőleg tisztelettel mellékelem.

Budapest, 1915. december 21.²

Török s. k.

¹ Tisza 6563 M.E. sz. átirata dec. 19-én érkezett.

² A miniszter dec. 22-én ellenjegyezte az átirattervezetet.

3

1916 márc. 6

Belügyminiszteri átirattervezet gr. Tisza István miniszterelnökhöz a m. kir. kereskedelemügyi miniszter és az osztrák belügyminiszter állásfoglalásáról a Československá samostatnost ügyében

BM 1916–V–164 (1093)

(Gévelt fogalmazvány)

Miniszterelnöknek

Van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy a kereskedelemügyi m. kir. miniszter úr a Franciaországban „Cesko Slovenska Samostatnost” cím alatt tót nyelven megjelenő heti laptól a postai szállítás jogát a magyar szent korona országainak területére nézve megvonta.

A cs. kir. osztrák belügyminiszter urat hasonló irányban szintén megkeresvén, a nevezett miniszter úr közölte velem, hogy az említett lapot Ausztria területéről kitiltotta.

A Nagyméltóságod által rendelkezésemre bocsátott két¹ lappéldányt hivatalos használat után, van szerencsém idemellékelve, tisztelettel visszaküldeni.

Budapest, 1916. március 6.²

Török s. k.

C

1916 ápr. 2

Vodicska Imre minisztériumi titkár jelentése a cseh és jugoszláv emigrációs sajtóról¹

BM 1916–V–164 (1363)

(Kézírásos eredeti irat)

Jelentés az 1363–1916. res. belügyminiszteri számhoz.

I. A franciaországi Annemasse városban „Ceskoslovenská samostatnost” (= Csehtót Önállóság) cím alatt megjelenő és dr. Sychrava Leó által szerkesztett, cseh nyelvű időszakos lap² mellékelt három számában a következő feltűnő kijelentések foglaltatnak: a 7. számban: „A cseh földek állami önál-

¹ Az ügyirat utasítási része szerint három lappéldányt csatoltak.

² Az átirattervezetet Sándor belügyminiszter márc. 8-án ellenjegyezte.

¹ A belügyminisztérium elnöki osztálya a következő utasítást adta a minisztérium fordító osztályának: „R[övid] Ú[ton], A keb[elbe]li elnöki fordító osztálynak tisztelettel azzal küldetik meg, hogy az ide mellékelt sajtótermékek irányzatát és az azokban megjelölt közleményeknek tartalmát, a súlyosabb részek feltüntetése mellett, ismertetni szíveskedjék. Budapest, 1916. III. 20. Olvashatatlan aláírás.” Vodicska a jelentés elkészültét ápr. 2-án igazolta az iktatmányon. Ugyanott ápr. 26-i bejegyzésben az szerepel, hogy a „La Nation Tchèque” és a „Bulletin Yougoslave” c. lapok nem szerepelnek a betiltott sajtótermékek listáján, a „Československá samostatnost” c. lap kitiltására vonatkozó iratokat pedig 1441/1916. res. sz. alatt csatolják.

² A kiemelt részek színes íróval aláhúzva. Az első sorok mellé a margóra odajegyezve: „már kitiltott”.

lóságának és önrendelkezési jogának követelése mellett erősen állunk és ennek érdekében minden erőnkől kívánunk dolgozni.” „A cseh nemzet e világháborúban nyeri el önállóságát és szabadságát, történjék bármi is, mert központosított, az erőszak, a hazugság, a megvesztegetést[,] minden nyomorúság alapján álló államok ma sehohsem győznek.” „Minden cseh szívéből gyűlöli a Habsburgokat és ki akar szabadulni önkényük alól.” – A 8. számban: „A németek és magyarok a szlávokat és cseheket mindig gyűlölték.” „Az orosz cár az orosz és francia hadseregben harcoló cseh katonáknak 5 György-keresztet és 20 György-érmet ajándékozott.” – A 10. számban: „Gróf Tisza István hajlandó az osztrák szláv elemet teljesen elnyomni.” „Ausztriát el kell törölni.” „Ma az egész világ a magyarokban látja a más népek szabadságának elnyomóját.”

II. A Párizsban megjelenő „*La Nation Tchèque*” két hetenként megjelenő és Denis Ernő egyetemi tanár által szerkesztett, francia nyelvű folyóirat három mellékelt számában a következő feltűnő kijelentések foglaltatnak: 1915. évi dec. 1. napján megjelent számában: „Ferenc József uralkodónak kevés az intelligenciája és ezért nehezen tudott hivatása magaslatára emelkedni.” „Ferenc József uralkodónak sohasem volt önálló akarata. Néhány kabineti tiszt diktálja végzéseit. Először gróf Grünne, később főleg a magyarok, Esterházy Móric, aki őt az 1866. évi háborúba döntötte, azután gróf Andrássy Gyula és később a Tiszák.” „Ferenc Józsefnek nincs tiszta fogalma arról, mit neveznek erkölcsös életnek, a népek kívánalmi reá nézve holt betűt képeznek.” „A Tisza bűnei és a Ferenc József ostobasága készítették elő Ausztria-Magyarország kikerülhetetlen bukását.” „II. Vilmosnál még csak egy utálatosabb lény van, és ez az ő bécsi bűntársa, Ferenc József.” „A jelen háborúban a magyarok irgalmatlanok és durvaságuk és szemtelenségük még a porosz tisztekét is felülhaladja.” „A szerbek és a csehek voltak Ausztria előtt és lesznek Ausztria után is.” „A 11., 28., 35., 88. és 102. cseh ezredek lekiismeretüknek engedve, fegyvereikkel együtt megadták magukat a szerbeknek és oroszoknak.” A hétszázézer amerikai tót azon alkalommal, hogy Londonban a szláv nyelveknek egyetemi tanszéket emeltek, az angol miniszterelnökhöz táviratot intéztek és végleges győzelmet kívántak az angol és az entente-hadseregeknek, hogy a tótok és a csehek fölszabaduljanak az osztrák-magyar iga alól. – Az 1916. évi január 1. számból: „Ferenc József az V. Károly uralkodóházának Romulus Augustulus-a.” „Az osztrák szlávok azt remélik, hogy az entente kezéből nyerik el a függetlenségüket.”

III. Párizsban a „*Bulletin Yougoslave*” című és Mathieu M. szerkesztésében megjelenő időszaki francia nyelvű lap mellékelt számában a következő fontos kijelentések foglaltatnak: „Az osztrákok Szerbiában a 15–60 éves polgári embereket fogságba vetették, mert ezek a szerb hadsereg részét képezik. Ez magyarázza meg a szerb foglyok nagy számát.” „A Chileben [!] levő déli-szláv bizottság az ententehez a következő föliratot intézte: „Kívánjuk a Habsburg-birodalomnak, örökös elnyomónk és zsarnokunk teljes lerombolását. Kívánjuk a testvér szerb nép győzelmét.” „Délkeleti Európában így állana elő az egyensúly: volna délszláv állam 12.000.000 lakossal, volna Magyarország 12.000.000 színmagyar lakóval, volna egyesített és megnagyobbított Románia 12.000.000 lakóval.”

Budapest, 1916. IV. 2.

Vodicska Imre

D

1916 ápr. 8

A párizsi cseh emigráció cseh nyelvű politikai szemléjének fejtegetése az elkövetkező békéről, Ausztria-Magyarország megsemmisítéséről és a magyarok „háborús felelősségéről”¹

...Ma főként a magyarokkal kell Európának leszámolnia, és velük szemben sem, ahogy az ausztriai németekkel, Béccsel és a dinasztiaival szemben sem szabad semmiféle sajnálkozásnak előfordulnia. Eddig főleg Anglia és Franciaország különös módon tekintett a magyarokra. Mindig csak múltjuk szemszögéből látta őket. Szimpatikusak voltak számukra, mert sokáig harcoltak Bécs abszolutizmusa ellen, és 1848-ban fegyveres felkelést robbantottak ki az erőszakos és bürokratikus katonai elnyomással szemben, a politikai és nemzetiségi szabadság harcosainak tünnek számukra, a jog és az igazság hirdetőinek, az alkotmányos szabadságjogok élharcosainak és védelmezőinek. Ebben a fényben tekintettek a magyarokra még a mostani háborúig is, és nem láthatták, mi rejtőzik valójában a magyar nemzet mögött.

A magyarok rendkívül ügyesen tudták megtartani és terjeszteni magukról ezeket a meg nem érdemelt legendákat. Gazdag nemességük volt, amely számára az osztrák diplomácia összes helyeinek fele van fenntartva, s ennek következtében bejárása van minden állam összes politikai köreibé. Ezt mindig kihasználta és nagyszerűen tudott dolgozni a maga számára. A magyarok a maguk urai voltak a fele birodalomban. Volt ugyanis hatalmuk és ami a lényeg, pénzük. Ezt kihasználták propagandájuk, politikai céljaik számára, hogy port hintsenek egész Európa szemébe. Ahol tudták, mindenütt megvásárolták a sajtót, revüket alapítottak, társaságokat szubvencionáltak, egyetemi tanárokat tartottak, kiállításokat küldözgettek, és ily módon mindenütt a legjobb munkásokként tünnek fel a jog, az igazság és a civilizáció területén.

És eközben Európa nem látta, hogy ebből az egykor elnyomott nemzetből elnyomó lett, rosszabb, mint a németek régebben és ma és bármelyik más nemzet, amelyek ilyen vagy amolyan részben mások felett uralkodnak. Amit a magyarok 1867 óta a szlovákokkal művelnek, azt egyszerűen nem lehet leírni. Az a politika, amit a szerb-horvátok ellen folytattak Horvátországban, Szlavóniában és most Boszniában és Hercegovinában, a mostani háborúhoz vezetett. Sokat beszélt már erről munkáiban Seton Watson angol publicista (*The Southern Slave Question and Racial Problems in Hungary*). Ők jobban voltak érdekelve ebben a háborúban, mint bárki más, jobban, mint maga a birodalom ausztriai része. Hiszen a Szerbia elleni harc a magyarok harca volt. Az elmúlt időszakban kialakították politikájuk fétisét, amely ma a magyar állameszmében nyilvánul meg. Ez azt jelenti, hogy a mai Magyarország valamennyi nemzetiségével egyetlen állami területet alkot, egyetlen közigazgatással, egyetlen hadsereggel, egyetlen központi kormánnyal. Ez az egész állam a magyarok kezében van. Ebből az egészből nem vehető el egyetlen ujjnyi föld sem, mert az a legnagyobb hazaárulás lenne, a legnagyobb megsértése annak, ami a magyarok számára a legszentebb. Mert ez az eszme, amely még a honfoglalás idejéből veszi hagyományát, éppen lehetőséget teremtett a magyaroknak az összes magyarországi nemzet feletti uralomra. Ez az eszme adta hatalmukba a szlovákokat, szerb-horvátokat és a románokat. S ez adta számukra a hatalmat is a többi föld felett, amire igényt támasztottak.

Az osztrák keleti politika az ő politikájuk volt. A Balkánra vezető út az ő országukon vezetett át, mert a birodalom és a Balkán fő határai éppen Magyarország határai voltak. Bosznia és Herce-

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Budoucí mír a zničení Rak.[ousko]-Uherska. Útoha Maďarů ve válce. Jejich vina* – A jövő békéje és Ausztria-Magyarország megsemmisítése. A magyarok feladata a háborúban és bűneik. – Československá samostatnost 1916. ápr. 8; 16. sz. 5. l. – A lapot egyébként ezzel a számmal hozták Annemasse-ből Párizsba.

govina kizsákmányolását a magyaroknak adták, és ők ezt féltékenyen őrzik is. Annyira őrizték, hogy inkább rákényszerítették Ausztriát, hogy inkább tegyen tönkre más országokat, mintsem elveszítsék hatalmukat az okkupált országok felett. Mint ismeretes, éles vita folyt arról, hová tartozzék ez a két ország annexiójuk után, vajon Ausztriához vagy a magyarországi részhez. A magyarok azt tették, hogy e két ország ne tartozzék Ausztriához, hogy megakadályozták például a vasútépítést is közöttük és Dalmácia között, inkább kihasználatlanul hagyták az egész hosszú tengerpartot, csak hogy e két ország ne kapcsolódjék a Lajtán túli országhoz, és Ausztriának ne legyen ebből lehetősége, hogy hatást akarjon rájuk gyakorolni. Mindezt csak azért adjuk elő, hogy rámutassunk, mennyire kizárólag Magyarország volt érdekelve a balkáni politikában.

Ismeretes, hogy a magyarok azok, akik egy évtizede élethalálharcot vívtak a szerb-horvátokkal Horvátországban és Szlavóniában, hogy ők élesztik a vitákat már évek óta a horvátok és a szerbek között, hogy ebből hasznot húzzanak, hogy 1907 óta vámháborút viselnek a Szerb Királysággal, ami hasznos volt mezőgazdaságuk számára és ami tönkretette az osztrák és különösen a cseh ipart, hogy ők a kiagyalói mindazoknak a hazaárulási pöröknek, amelyeket a szerbek ellen rendeznek. Az ő politikusuk és diplomatájuk Forgách, aki hamis dokumentumokat készített a belgrádi osztrák követségen, amelyek később a szerbek elleni zágrábi, majd bécsi hamis tárgyalások alapjai lettek. Ők izgattak mindig a szerbek ellen, félve nemzetegyesítő politikájuktól, hiszen a szerbek politikai célkitűzései sokkal jobban fenyegették a magyarokat, mint az osztrákokat. Ausztriában alig egymillió szerbhorvát van, Magyarországon több mint négymillió.

Nézzük mindazt, amit a magyarok az utóbbi évtizedekben a szlovákok, a ruszinok és a románok ellen elkövettek. Ez már elég annak bizonyítására, hol volt a mai szörnyű háború bűnöse, és mit akart elérni, amikor kiprovokálta a háborút. Ám hozzá kell tenni még valamit: az osztrákokhoz hasonlóan a magyaroknak is megvoltak a maguk fontos belpolitikai okai – a fentiekén kívül –, hogy igyekeztek kikényszeríteni a döntő harcot, amelyben egyszer s mindenkorra megszabadulnának minden ellenségüktől.

Magyarországon nyolcmilliónál valamivel több magyar él. Maguk a szlávok, a románokat nem számítva, csaknem többségben vannak velük szemben. Az ország demokratizálódásához vezető valamennyi lépés a magyarok saját hatalmának csökkenéséhez és a többi elnyomott nemzet felszabadulásához vezet. Ezért minden erejüket arra összpontosították, hogy megállítsák ezt a folyamatot. De az utóbbi időben a magyarországi szláv nemzetek mind gazdaságilag, mind politikailag annyira megerősödtek, hogy már-már e hatalom megtörésével fenyegettek. Már tárgyaltak választójogi reformról, tárgyalni kényszerültek különböző engedményekről, s látni lehetett, hogy a magyarok uralma kezd csökkenni.

Szükséges volt hirtelen és hosszabb időre, ha nem mindenkorra megállítani ezt a fejlődést. Ez egy győztes háborúval volt lehetséges, amelyben ha letörik Szerbiát, amelynek részéről az ellenállás fő ereje származott, és általában a szlávokat, akik egy ilyen háborúban természetesen az állam számára ellenséges elemnek mutatkoznak, amelyet a győztes harc után sokáig kínozni lehet árulásáért.

Ez vezette harcba a magyarokat és ez kényszerítette ki az ausztriai németekkel és a poroszokkal szövetséget kötő birodalom uszítását a szerb királyság elleni háborúra. Budapesten vannak ennek a bűnös szövetségetnek a mozgatói, akik a máj katasztrófát hozták Európára.

A magyarok sohasem szolgáltak rá sem arra a figyelemre, sem szimpátiára, amit eddig élveztek. Ez egy olyan nemzet, amelynek túl sok keleti van a vérében, semhogy ne legyen a durva erőszak csodálója és a legrosszabb erkölcsi cinizmus hirdetője a politikában. Politikusai, akiknek prototípusa éppen a mostani miniszterelnök, Tisza, tekintet nélküli cinikusok, akik nem riadnak vissza semmiféle cselekedettől, amely állameszméjüket, expanziós terveiket, elnyomó politikájukat szolgálja. Semmiféle gáztett, semmiféle árulás, semmiféle aljasság nem elég mocskos nekik, hogy ne valósíthassák meg nemzetük érdekében. Arról lehet vitatkozni, hogy vajon Bismarck bandita volt vagy géniusz. A magyar politikusok esetében semmiféle vita sem lehetséges, elég cselekedeteiket nézni, és a felelet

mindig világos és azonnali. A németekhez hasonlóan a magyarok is mindig egészen mostanáig a durva erőszak legellenszenvesebb kultuszát művelik. A németek persze tudatában lévén annak, hogy minden cselekedetet mindig erkölcsileg meg kell indokolni, mint ismeretes, egész nagy filozófiai rendszereket dolgoztak ki, amelyek hivatottak voltak megmagyarázni és igazolni erőszakosságukat. A magyarok sohasem voltak sem teoretikusok, sem filozófusok. Ezzel ugyanis nem törődnek és erőszakosságukat egyszerűen és pusztán keleti módon hajtják végre. Durvábbak, embertelenebbek, cinikusabbak, brutálisabbak. A németek minden barbárságuk ellenére, amit a világra árasztottak, adtak a világnak néhány nagy értéket néhány nagy emberük személyében, műveikkel. Van bizonyos civilizációjuk és nemzeti kultúrájuk, amit éppen most kell Európának ilyen áldozatokkal helyes mederbe terelnie. A magyarok ilyesmivel sohasem rendelkeztek, semmit sem adtak a világnak, ami indokolná az irántuk való különös tiszteletet, komolyságot és szimpátiát, és különösen semmi olyat nem adtak a világnak, ami indokolná, hogy uralkodhassanak olyan nemzetek felett, amelyek kulturális és erkölcsi szempontból egyaránt sokkal magasabban állnak, mint ők maguk.

Ilyenek a magyarok. Egész habitusukban, minden igyekezetükben, politikájukban, hajlandóságukban, erkölcsi nézeteikben hasonlítanak a németekhez és a poroszokhoz, addig a mértékig, hogy az ő mai szövetségük több mint természetes. Ez a szövetség szükségszerű, magától értetődő, tragikus volt. Ugyanúgy, mint a törökökkel való szövetség. És nem szabad elfelejteni, hogy ez a nemzet, amelyet annyira érintett a háború, hogy mindent elvesztene, amit évszázadokig jogtalanul épített és az igazság minden elvével ellenkezve fenntart, azaz a maga állameszméjét, ez a nemzet mindent elkövetne, hogy visszaszerezze azt, amit elvesztett. És ha lehetősége lenne egyidejűleg arra, hogy szövetkezzék azokkal, akik természetes szövetségesei, az ausztriai németekkel és a birodalmiakkal; világos, hogy az első lehetőséget kihasználva szövetkezne velük azok ellen, akiket felszabadítottak mindkettejük elnyomása alól. Ez olyan természetes és szükségszerű, hogy nincs is ennél magától értetődőbb dolog. A magyarokat a németek mellé állítani és lehetőséget adni számukra új szövetség kialakítására, hogy újra közös politikát üzzenek azok kárára, akik ma fel lennének szabadítva hatalmuk alól – ez a mai tragikus történelem és borzalmas katasztrófa megismétlődésének előkészítését jelentené. A magyar az a nemzet, amely sohasem felejt el, mije volt és mit vettek el tőle. Ez tekintet nélküli, brutális, erőszakos nemzet. Ezt a nemzetet egyszer s mindenkorra meg kell fosztani más népek leigázásának lehetőségétől, és olyan politika követésétől, amelyet Poroszországgal szövetkezve véghezvitt. Egyszer s mindenkorra el kell őket szakítani a németektől.